

„ივერიის ბიბლიოთეკა“

დაუპატივებელი —

მორის მეტერლინკისა.

სხვათა შორის —

ია. ეკლამისა.

ხალხის წარმომადგენლობა და

საარჩევნო უფლება —

გორკასლიძისა.

დაუკავშირებელი.

დრამა ერთ მოქმედებად, შორის შეტერლინკისა.

თარგმანი მ. აღამაშვილისა.

მომქმედნი პირონი:

პაპა (ბრმა).

მამა.

ბიძა.

სამი ქალი-შვილი.

სათნოების-დაჟ.

მოახლე.

მოქმედება ჩვენ დროს სწარმოებს. ჩამონსკლებული ოთახი ძველ ციხე დარბაზში. ერთი კარები მარჯვნივ, ერთი მარცხნივ; კუთხეშია ც პატარა ფარული ოთახია. სცენის სი-დრმეში ფანჯრები სხვა-და-სხვა ფერისა და უფრო კი მწვანე-ნე შუშებით. იქვე შუშებიანი კარები, რომელიც ტერასაზე გადის. კუთხეში დიდი, ფლამანდიური საათი. ღამფა ანთია.

სამი ქალიშვი. აქეთ, აქეთ, პაპა, აქეთ, ლამფასთან დაბ-დანლით.

პაპა. აქ, მგონი, საკმაო სინათლე არ არის.

მამა. ტერასაზე გავიდეთ, თუ აქ დავრჩეთ?

- ბიძა.** მე მგონია, აქ დარჩენა სჯობია. მთელი ერთი კვირაა, წვიმს და ღამეებიც ცივი და ნესტიანია.
- უფროსი ქალიშვი.** ვარსკვლავები მაინცა სჩანს.
- ბიძა.** ვარსკვლავები არაფერსაც არ ამტკიცებენ.
- პაპა.** აქ დარჩენა სჯობია. მარტო ღმერთმა იცის, რაც მოხდება.
- მამა.** საშიში არაფერია. ხიფათმა განვლო და ისიც გადარჩა.
- პაპა.** მე კი მგონია, რომ საქმე ცუდათ არის.
- მამა.** ეგრე რაღა გგონიათ?
- პაპა.** გავიგონე, როგორც ლაპარაკობდა.
- მამა.** კარგი, მაგრამ ექიმებმა ხომ გვითხრეს—ღამე-შვიდებული ბძანდებოდეთო.
- ბიძა.** თითქო არ იცოდენ, რომ შენ სიმამრს ჩვენი წვალემა სწორედ მაშინ მოუხდება ხოლმე, როცა ეს წვალემა საქირო არ არი.
- პაპა.** თქვენ თვალხილულნი ხართ, მე კი ბრმა ვარ.
- ბიძა.** მაშასადამე, თქვენც თვალხილულთ უნდა დაენდოთ. დღეს სადილ შექდეგ ძალიან კარგად გამოიყურებოდა, ძილიც მაგარი იცის. ტყუილად რად უნდა მოვიწამლოთ ის პირველი და კარგი საღამო, რომელსაც ბედი გვიგზავნის... მე მგონია, რომ ნება გვაქვს, ამ საღამოს დავისვენოთ და უშიშრადაც ვიხუმროთ.
- მამა.** ეგეც მართალია: ამ საშინელ მშობიარობის შემდეგ ვგრძნობ, რომ შინა ვარ, ჩემს მახლობლებთან...
- ბიძა.** რაკი სახლში ავადმყოფობა გაჩნდა, ისე მგო-

- ნია, თითქო ოჯახში უცხო ვილაც შემო-
გვეკედლაო.
- მამა.** ჰო და, სწორედ ამგვარ შემთხვევებში ჩვეუ-
ლებრივზე მეტად ვგრძნობ, რომ, ოჯა-
ხის გარდა, სხვა არავის იმედი არ უნდა მქონ-
დეს.
- ბიძა.** მართალი ხარ.
- პაპა.** დღეს ჩემი საწყალი ქალი რატომ არ მაჩვენ-
ნეთ?
- ბიძა.** ხომ იცით, რომ ეგ ექიმმა აგიკრძალათ.
- პაპა.** არ ვიცი, არ ვიცი, რა ვქნა...
- ბიძა.** ტყუილად შეფოთავთ.
- პაპა.** (მარცხენა კარებზე უჩვენებს) ის ჩვენს ლაპარაკს
ხომ არ გაიგებს?
- მამა.** ხმა-მალლა ხომ არ ვლაპარაკობთ? მაგრამ არა,
კარები კარგად არის მიხურული და, ამას გა-
რდა, სათნოების დაც იქ არის და, თუ მარ-
თლა ვხმაურობთ, გვეტყვის.
- პაპა.** (მარჯვენა კარებზე უჩვენებს) არც ის გაიგებს
ჩვენს ლაპარაკს?
- მამა.** არა-მეთქი, არა.
- პაპა.** სძინავს?
- მამა.** მგონი, სძინავს.
- პაპა.** კარგი იქნება, რომ შევხედოთ.
- ბიძა.** მე ბავშვი უფრო მაშინებს, ვიდრე შენი ცო-
ლი. რამდენიმე კვირაა, რაც დაიბადა და თით-
ქმის სულ არ ინძრევა და არც ხმას იღებს,
თითქო სანთლისგან არის გაკეთებულიო.
- პაპა.** ძალიან მეშინიან, ვაი თუ ან ყრუ, ან მუნ-

ჯი გაზოვიდეს. აი, რა შედეგი მოჰყვება ხოლმე ნათესავეების ჩხუბსა და უკმაყოფილებას (ძაღდატანებუღი და უხერხუღი ღუმიღი).

მამა. მე იმ ბავშვზე გაჯავრებული ვარ, რადგან მან თავის დედას ბევრი ტანჯვა და წვალემა მიაცენა-

ბიძა. ჰო, მაგრამ კეთილ-გონიერება მაინც ღნდა იქონიოთ. საწყალი ბავშვი არაფერში დამნაშავე არ არი. ოთახში მარტოა.

მამა. ექიმმა დედასთან ყოფნა აუკრძალა.

ბიძა. გამზრდელი ხომ იმასთან არი?

მამა. არა. გამზრდელი ცოტა ხნით დასასვენებლად წავიდა. ამ უკანასკნელ დღეებში ისე იქცეოდა, რომ დასვენება ეკუთვნის. ურსულა, წადი და ნახე, მოსვენებით სძინავს თუ არა?

უფროსი ქალიშვი. კარგი, მამა (სამივე ქაღები დგებიან, ერთმანეთს ხელს აძლევენ და მარჯვნივ გადიან).

მამა. დაე რომელ საათზე მოვა?

ბიძა. მგონი, ცხრაზე.

მამა. ესლა ცხრაზე მეტია. დღეს რომ მოსულიყო, კარგი იქნებოდა. ჩემ ცოლს მისი ნახვა ძალიან უნდა.

ბიძა. უეჭველად მოვა. ის ამ სახლში დღეს პირველად მოდის?

მამა. პირველად. ამ სახლში არას დროს არა ყოფილ --

ბიძა. თავის მონასტრის მოშორება ძალიან...

მამა. ეძნელება.

ბიძა. მარტო მოვა?

ბიძა. ალბად, მოხაზონი მოაცილებს. იქიდან მარტო გამოსვლა არ შეუძლიან.

მამა. კარგი, მაგრამ ვგ რომ უფროსია?

ბიძა. წესი ყველასთვის ერთია.

პაპა. თქვენ ეხლა აღარ გეშინიანთ?

ბიძა. რად უნდა გვეშინოდეს? მაგაზედ ლაპარაკი საკირო არ არის. საშიში აღარაფერია.

პაპა. თქვენი და თქვენზე უფროსია?

ბიძა. დიად. ჩვენში ყველაზე უფროსი ის არი.

პაპა. არ ვიცი, რა შემართება, ვერ ვმშვიდდები. თქვენი და აქ მაინც იყოს!

ბიძა. დაგვპირდა. მაშასადამე, უეჭველად მოვა.

პაპა. ეს ლამე მალე მაინც გათენდებოდეს! (საშვივე ქაღიშიფილი შემოდის).

მამა. რას შერება, სძინავს?

უფროსი ქალი. სძინავს, მამა. ძალიან მაგრად სძინავს.

ბიძა. სანამ ის მოვიდოდეს, რა გაეაკეთოთ?

პაპა. სანამ ვინ მოვიდოდეს?

ბიძა. დაა.

მამა. ურსულა, გაიხედე, ხომ არაეინ მოდის?

უფროსი ქალი (ფანჯარაში იეურება) არაეინა სჩანს.

მამა. ქუჩაზე? ქუჩას ხედავ?

ქალიშვილი. ვხედავ, მამა. მთვარე ანათებს და თითო კუნძსაც კი ვხედავ.

პაპა. მაშ არაეის არ ხედავ?

ქალიშვილი. არაეის, პაპა.

ბიძა. როგორი დარია?

ქალიშვილი. მშვენიერი. გესმით, ბულბულები გალობენ.

ბიძა. ჰო, ჰო...

ქალიშვილი. ქუჩაში პატარა ქარი ამოვარდა.

პაპა. შენ ამბობ, ქუჩაში ქარი ამოვარდაო?

ქალიშვილი. დიად. მცენარეები ოდნავ ირხვეიან.

ბიძა. ძალიან მიკვირს, რომ დაე აქამდის არ მოდის.

პაპა. ბულბულებს ხმაც აღარ მესმის.

ქალიშვილი. პაპა! მგონი, ბაღში ვილაც შემოვიდა.

პაპა. ვინ შემოვიდა?

ქალიშვილი. არ ვიცი, არვინ არა ჩანს.

ბიძა. მაშასადამე, არავინაც არ შემოსულა.

ქალიშვილი. ბაღში უეჭველად უნდა იყვეს ვინმე, რადგან ბულბულები უცებ ჩაჩუმდნენ.

პაპა. მერე რატომ ფეხის ხმა არ მესმის?

ქალიშვილი. უეჭველია, აუზთან ვიღამაც გაიარა, რადგან გედები როგორღაც აჩოჩქოლდნენ.

მეორე ქალიშვი. აუზში თევზები მიიმალ-მოიმალნენ.

მამა. შენ არავის ხედავ?

ქალიშვილი. არავის.

მამა. აუზი მთვარის შუქით არის განათებული?

ქალიშვილი. დიად, განათებულია. მე ვხედავ, რომ გედებს რილასიც ეშინიანთ.

ბიძა. ნამდვილად, დაე შეაშფოთებდა. უეჭველად, ის პატარა კარებიდან შემოვიდოდა.

მამა. კარგი, მაგრამ საკვირველია, ძაღლებმა რატომ არ დაიყეფეს?

ქალიშვილი. ჯაკვით დაბმული ძაღლი თავის ქოხში შევარდა... გედები მეორე ნაპირისაკენ მიცურავენ...

ბიძა. რასაკვირველია, დისა შეეშინდებოდათ. აი,

ენახავ... (უძახის) ღაია! ღაია! შენა ხარ?...
არავინ არ არი...

ქალიშვილი. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ბაღში ვი-
ლაც შემოვიდა, აი, ნახავთ, თუ არა.

ბიძა. დაე რომ იყოს, უეჭველია, პასუხს მომცემდა.

პაპა. ურსულა, ბულბულეები გალობას აღარ იწყებენ?

ქალიშვილი. მთელ სოფელში არც ერთი ბულბულის ხმა აღარ ისმის.

პაპა. არავითარი ხმაურობა არ ისმის.

მამა. სამარისებური სიჩუმეა.

პაპა. უეჭველია, ბულბულეები იმიტომ გაჩუმდნენ, რომ უცხო ვინმე დაინახეს და შეეშინდათ. ჩვენი ოჯახის რომელიმე წევრი რომ დაენახათ, არ გაჩუმდებოდნენ.

ბიძა. რას ჩააცვიდით, რა ვქნა, ამ ბულბულებს?

პაპა. ურსულა, ეს რა ამბავია, თითქო ყველა ფანჯრები ღია არისო?

ქალიშვილი. არა, პაპა, მარტო შუშისანი კარებია გაღებული

მამა. ოთახში, მგონი, სიცივე შემოდის.

ქალიშვილი. ბაღში, პაპა ჩემო, პატარა ქარია... ვარდებს ფოთლები სცივია...

მამა. უკვე გვიან არი. მიხურე კარები.

ქალიშვილი. ეხლავე, მამა... კარების მიხურვა არ შემიძლიან.

სხვა ქალიშვი. ვერ მიეხურეთ.

პაპა. რა ამბავია, რა მოხდა?

ბიძა. რა ვქნა, თქვენ როგორის ხმით ლაპარაკობთ?

საშინელი არათერი არა მომხდარა-რა. მე გი-
შველი.

მამა. ხვალ დურგალი გააკეთებს.

პაპა. განა ხვალ დურგალი უნდა მოვიდეს?

ქალიშვილი. უნდა მოვიდეს. მოვა და ხვალ სარდაფ-
ში იმუშავებს.

პაპა. იმის ხმაურობა სახლშიაც ამოვა.

ქალიშვილი მე ვეტყვი, რომ ჩუმად იმუშაოს. (უცებ
ცულის ლესვის ხმა მოისმის).

პაპა. (შეკრთება) ო!

ბიძა. რა ამბავია იქ?

ქალიშვილი. ნამდვილად არ ვიცი, მგონი-კი, მებალე
უნდა იყოს. ჩრდილში დგას და კარგათ არა
სჩანს.

მამა. მებალეა, ცელვას აპირობს.

ბიძა. განა ღამ-ღამობითაც ცელავს ხოლმე?

მამა. ხვალ კვირა არი, არა? ჰო... სახლის გარშე-
მო დიდი ბალახი ამოვიდა.

პაპა. ოჰ, ეს მებალე თავის ცელს მეტის-მეტად
აულარუნებს.

ქალიშვილი. სახლის გარშემო ცელავს.

პაპა. ურსულა, მებალეს ხედავ თუ არა?

ქალიშვილი. არა, პაპა, ვერა ვხედავ. სიბნელეში მუ-
შაობს.

პაპა. ნეტავ, ჩემი ქალი კი არ გააღვიძოს და!

ბიძა. მისი ხმაურობა ძლივს ისმის.

პაპა. მე კი ისე მესმის; თითქო ამ ოთახში ცე-
ლავსო.

ბიძა. ნუ გეშინიან, ავადმყოფი ვერ გაიგებს.

მამა. ამ საღამოს ლამფა, მგონი, საკმაოდ კარგად ვერ ანათებს.

ბიძა. ზეთი უნდა მივეუმატოთ.

მამა. დღეს ზეთი ჩემ თვალწინ ჩაასხეს. მას შემდეგ, რაც ფანჯრები მიხურეს, ლამფა ცუდათ იწვის.

ბიძა. მგონი, შუშა გაწმენდილი არ არის.

მამა. ეხლა უფრო უკეთ გაანათებს.

ქალიშვილი. პაპას დაეძინა. სამი ლამფა, რაც არ დაუძინია.

მამა. მეტის-მეტად შფოთავს.

ქალიშვილი. პაპა ყოველთვის გადამეტებულად შფოთავს. ზოგჯერ ვერაფერს ვერ შევასმენ ხოლმე.

მამა. ეგ მაგ ხნის კაცს ეპატიება.

ბიძა. ჩვენ რომ მაგის ხნისა მოვიყრებით, ვინ იცის, რა დაგვემართება.

მამა. ეხლა თითქმის ოთხმოცი წლისაა.

ბიძა. მაგ ხნის კაცს ნება აქვს ცოტა უგუნურიც იყოს.

მამა. მაგას ისეთი ხასიათი აქვს, როგორც საზოგადოთ ბრმებს.

ბიძა. ბრმები მეტის-მეტე ბევრსა ფიქრობენ.

მამა. თავისუფალი დრო ვერაფერში ვერ მოუხმობია.

ბიძა. სხვა საქმე რომ არა აქეთ, მეტს რას იზამენ?

მამა. არაფითარი გასართობიც არა აქეთ.

ბიძა. ამ გვარი მდგომარეობა საშინელი რამ უნდა იყოს.

- მამა.** მაგვეარ მდგომარეობას, როგორც ეტყობა, თანდათან ეჩვევიან.
- ბიძა.** ვერ გამოვიდა, როგორ შეიძლება კაცი მაგვეარ მდგომარეობას შეეჩვიოს?
- მამა.** ძალიან საწყლები და საბრალონი არიან.
- ბიძა.** კაცმა არც ის იცის, თუ სად იმყოფება; არც ის იცის, თუ საიდან არის და საითკენ მიდის; ვერც ღამესა და დღეს არჩევს ერთმანეთისგან, ვერც ზაფხულსა და ზამთარს... საუკუნო წყვდიადი... სიბნელე... არა, სიკვდილი სჯობია. მაგის მორჩენა სრულიად შეუძლებელია?
- მამა.** მგონი, შეუძლებელია.
- ბიძა.** ეგ სულ მთლად ბრმა არ უნდა იყოს.
- მამა.** ძლიერს სინათლეს გრძნობს, იგებს.
- ბიძა.** ჩვენ ჩვენს საწყალ თვალებს უნდა მოვუაროთ.
- მამა.** ზოგჯერ აუჭანელი წამები დაუდგება ხოლმე.
- ბიძა.** ზოგჯერ მაგასთან ლაპარაკი და ყოფნა შეუძლებელია.
- მამა.** ყველაფერს, რასაცა ფიქრობს, უეჭველად იტყვის ხოლმე.
- ბიძა.** წინათ განა ეგეთი არ იყო?
- მამა.** სულაც არა. ოდესღაც ისეთივე ადამიანი იყო, როგორც ჩვენ, და არა-ჩვეულებრივ საგნებზედაც არ ლაპარაკობდა. ურსულა ყოველ მის კითხვას პასუხს აძლევს და ამით, რასაკვირველია, გაანებივრა და წააქეზა.
- ბიძა.** არა, ისევე ისა სჯობია, რომ პასუხი არ გა-

ვცეთ ხოლმე. ამით ჩვენ მხოლოდ სარგებლობას მოვუტანთ (სათი ათჯერ დაჭკრავს).

პაპა. (იღვიძებს) მე პირისახე შუშიან კარებისკენა მაქვს?

ქალიშვილი. კარგათ გეძინათ, პაპა?

პაპა. პირისახე შუშიან კარებისკენა მაქვს?

ქალიშვილი. დიად.

პაპა. შუშიან კარებთან არავინ არა სდგას?

ქალიშვილი. არავინ არ არის. მე არავისაც არა ვხედავ.

პაპა. მე მეგონა, თითქო მანდ ვილაც იცდისო... არავინ არ მოსულა?

ქალიშვილი. არავინ.

პაპა. (ბიძასა და მამას) არც თქვენი დაე მოსულა?

ბიძა. ძალიან დაგვიანდა: ეხლა აღარ მოვა. იმის საქციელი საქები არ არი.

მამა. იმის საქციელი ძალიან მაშფოთებს (ხმაურობა. ისმის, თითქო კარებისკენ ვიღაც მოდისო).

ბიძა. აი, მოვიდა! გესმით?

მამა. მესმის. ქვეითა კარებში ვილაც შემოვიდა.

ბიძა. მგონი, დაე უნდა იყოს. ის არის! იმის ფეხის ხმა არი.

პაპა. ვილაც მოდის ნელის ნაბიჯით.

მამა. ჩუმად შემოვიდა.

ბიძა. იცის, რომ სახლში ავადმყოფი წევს.

პაპა. ეხლა აღარაფერი მესმის.

ბიძა. ეხლავე ამოვა. უეჭველია, ეტყვიან, რომ ჩვენ აქა ვართ.

მამა. მისი მოსვლა ძალიან გამეხარდა.

ბიძა. მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ დღეს ღამით მოვიდოდა.

- პაპა.** ძალიან იგვიანებს.
- ბიძა.** უეჭველია, ის არი, სხვა ვინ უნდა იყოს?
- მამა.** სხვა არავის ველოთ.
- პაპა.** სარდაფიდან არავითარი ხმაურობა არ გქმნის?
- მამა.** აი, ეხლავე დავუძახებ მოახლეს. რაშია საქმე —ის გვეტყვის (ზარის კანაფს ჩამოჰკრავს).
- პაპა.** ეხლა ხმაურობა კიბიდან მესმის.
- მამა.** — ეგ მოახლის ფეხის ხმა არი.
- პაპა.** მგონი, მარტო მოახლე არ უნდა იყოს.
- მამა.** ნელის ნაბიჯით მოდის.
- პაპა.** მე თქვენი დის ფეხის ხმა მესმის.
- მამა.** მე-კი მხოლოდ მოახლის ფეხის ხმა მესმის.
- პაპა.** ეგ თქვენი დაა არი, თქვენი დაა არი! (ფარულ კარებს აბრახუნებენ).
- ბიძა.** ფარულ კარებს აბრახუნებს.
- მამა.** ამ კარებს მე თვითონ გავადებ, თორემ ძალიან კრიალებს. ამ კარებიდან მხოლოდ მაშინ შემოდინ ხოლმე, როცა ოთახში საიდუმლოთ უნდათ შემოსვლა (ფარულ კარებს ნახევრად გამოადებს. კარებს უკან შოახლე დგას). სადა ხარ?
- მოახლე.** აქ გახლავართ, ბატონო.
- პაპა.** თქვენი დაა კარებთან არი?
- ბიძა.** მე მხოლოდ მოახლეს ვხედავ.
- მამა.** მოახლის გარდა არავინ არ არის. (მოახლეს) სახლში ვინ შემოვიდა?
- მოახლე.** სასლში?
- მამა.** ჰო, ეხლა სახლში ვილაც შემოვიდა.
- მოახლე.** არავინ არ მოსულა, ბატონო.
- პაპა.** რომელი ქშინაეთ?

- ბიძა.** მოახლეა, დაიღალა.
- პაპა.** მერე რათ ტირის?
- ბიძა.** არა ტირის, რა აქვს სატირელი?
- მამა.** (მოახლეს) მაშ სახლში არავინ არ შემოსულა?
- მოახლე.** არავინ, ბატონო, არავინაც არ შემოსულა.
- მამა.** ჩვენ კარგათ გავიგეთ, რომ ვიღამაც კარები გააღო.
- მოახლე.** კარები მე მივხურე.
- მამა.** განა ღია იყო?
- მოახლე.** ღია გახლდათ.
- მამა.** მერე ამ დროს ღია რათ იყო?
- მოახლე.** რა მოგახსენოთ? კარები მე გადავრაზე.
- მამა.** კარგი, მაგრამ ვინ გააღო?
- მოახლე.** არ ვიცი, ბატონო. ალბათ ვიღაც გასულა და მე არ დამინახავს.
- მამა.** უნდა თვალყური გეკვიროს. კარებს ნუ აწყდები! ხომ იცი, რომ ქრიალებს.
- მოახლე.** არა, ბატონო, მე კარებს არ ვაწყდები.
- მამა.** როგორ არ აწყდები? ისე აწვეები, თითქო ოთახში შემოსვლა გინდაო.
- მოახლე.** ბატონო, მე კარებიდან სამ ნაბიჯის მანძილზე ვდგევარ.
- მამა.** ჩუმად ილაპარაკე.
- პაპა.** რა ექნა, მგონი ლამფა ჩააქრეთ, არა?
- უფროსი ქალიშვილი.** არა, პაპა, არ ჩავეიქრია.
- პაპა.** ისე მეჩვენება, თითქოს უცებ დაბნელდაო.
- მამა.** (მოახლეს) წადი, მაგრამ, როცა კიბეზე ჩაღიხარ ხოლმე, ნუ აკაკუნებ.

- მოახლე.** მე არც დამიკაკუნებია.
- მამა.** მე გეუბნები, აკაკუნებდი-მეთქი. ნელა უნდა იარო, თორემ ქალბატონს გააღვიძებ. თუ მოვიდა ვინმე, უთხარი შინ არ არიან-თქო.
- ბიძა.** ჰო, უთხარი, შინ არ არიან-თქო.
- პაპა.** (შეკრთება) ეგ არ უნდა გეთქვას.
- მამა.** თუ ექიმი ან ჩემი დაა იყოს, მაგას ნუ ეტყვი.
- ბიძა.** რომელ საათზე მოვა ექიმი?
- მამა.** შუალამეზე ადრე არ მოვა (კარებს ჰკეტავს, საათი თერთმეტსა რეკავს).
- პაპა.** ოთახში შემოვიდა?
- მამა.** ვინ შემოვიდა?
- პაპა.** მოახლე.
- მამა.** არა, ქვეით ჩავიდა.
- პაპა.** ისე მეგონა, თითქო ის მაგიდას მოუჯდაო.
- ბიძა.** ვინა, მოახლე?
- პაპა.** ჰო.
- ბიძა.** ეგ-ლა გვაკლია!
- პაპა.** მაშ ოთახში არავენ შემოსულა?
- მამა.** არავენ შემოსულა, არავენ!
- პაპა.** მაშ ამ სახლში არც თქვენი დაა მოსულა?
- ბიძა.** ჩემი დაა ჯერ არ მოსულა.
- პაპა.** თქვენ ჩემი მოტყუება გინდათ.
- ბიძა.** თქვენი მოტყუება?
- პაპა.** ურსულა, თუ ღმერთი გწამს, მართალი მითხარი.
- უფროსი ქალიშე.** პაპა, პაპა! რა დაგემართათ?
- პაპა.** რაღაც მოხდა. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი ქალი უფრო ცუდათ გახდა.

- ბიძა.** რა ვქნა, თქვენ გძინავთ, თუ ფხიზელი ხართ?
- პაპა.** თქვენ რალასაც მიმალავთ! მე დარწმუნებული ვარ, რომ აქ რალაც ამბავია.
- ბიძა.** მაშ, როგორც გეტყობათ, თქვენ ჩვენზე კარგათ ხედავთ.
- პაპა.** ურსულა, მართალი მითხარი!
- ქალიშვილი.** აკი მართალს გეუბნებიან!
- პაპა.** შენ შენის ხმით არ ლაპარაკობ.
- მამა.** თავის ხმით იმიტომ არ ლაპარაკობს, რომ შეაშინეთ.
- პაპა.** თქვენც გამოგეცვალათ ხმა.
- მამა.** რა ვქნა, თქვენ, მგონი, ჭკუაზედ იშლებით! ქაშა და ბიძა ერთმანეთს ანიშნებენ, — ჰაჰა ჭკუაზედ შესცდათ).
- პაპა.** მე კარგაო მესმის, რომ თქვენ რილასიც გეშინიანთ.
- მამა.** რა ვქნა, რისა უნდა გვეშინოდეს?
- პაპა.** რათ გინდათ ჩემი მოტყუება?
- ბიძა.** მერე თქვენ მოტყუებას ვინ აპირობს?
- პაპა.** ლამთა რათ ჩააქრეთ?
- ბიძა.** არ ჩაგვიქრია, ლამთა ეხლაც ისე ანათებს, როგორც წელან ანათებდა.
- ქალიშვილი.** მგონი, ლამთა ეხლა ნაკლებათ ანათებს.
- მამა.** მე კი ეხლაც ისე ვხედავ, როგორც წელან ვხედავდი.
- პაპა.** თვალეზზე წისქვილის ქვები მადევს შვილეზო, მითხარით, რა ამბავი ხდება აქაქსთქვენ

გწამთ, მითხარით! მე აქ მარტო ვარ განუ-
კვრეტ სიბნელეში! არ ვიცი, გვერდით ვინ
მომიჯდება ხოლმე; არ ვიცი, ორ ნაბიჯის
მანძილზე რა ხდება ხოლმე?! აი, ეხლა ამ
წუთს რას ჩურჩულობდით?

მამა. ჩურჩული არავის ფიქრადაც არ მოსვლია.

პაპა. თქვენ კარებთან ჩურჩულობდით.

მამა. რაცა ვთქვი, ყველაფერი გაიგეთ.

პაპა. თქვენ ოთახში ვილაც შემოიყვანეთ!

მამა. რა ვქნა, აკი გეუბნებით, ოთახში არავინ შე
მოსულა მეთქი!

პაპა. იქნება, ან თქვენი დაჲ, ან მღვდელი შემოვიდა?
ჩემ მოტყუებას ტყუილად ცდილობთ... ურ-
სულა, ვინ შემოვიდა ამ ოთახში?

ქალიშვილი. არავინაც არ შემოსულა.

პაპა. ნუ მატყუებთ-მეთქი. რაც ვიცი—ვიცი ეხლა
აქ, ამ ოთახში რამდენნი ხართ?

ქალიშვილი. აქ ექვსნი ვართ, პაპა!

პაპა. ყველანი მაგიდასთან სხედხართ?

ქალიშვილი. ყველანი.

პაპა. პოლ, თქვენ აქა ხართ?

მამა. აქა ვარ.

პაპა. ოლივიე, თქვენც აქა ხართ?

ბიძა. დიად, დიად, აქა ვარ; ჩემ ალაგზე ვზივარ.
თქვენ, იმედი მაქვს, ხუმრობთ?

პაპა. ენევიევა, შენც აქა ხარ?

ერთი ქალიშვი. აქა ვარ, პაპა.

პაპა. შენ, გერტრუდა?

მეორე ქალიშვი. დიად, პაპა, აქა ვარ.

პაპა. შენ, ურსულა, შენც აქა ხარ?
უფროსი ქალიშვი. დიად, პაპა, აქა ვარ, თქვენ გვერ-
დითა ვარ.

პაპა. იქ ვილა ზის?

ქალიშვილი. სადა? იქ არავინ არი.

პაპა. აქა, აქ! აი, აქა, ჩვენ შორის.

ქალიშვილი. აქ არავინ არი.

მამა. გეუბნები, აქ არავინ არის-მეთქი!

პაპა. მაშ თქვენ ვერაფერსაც ვერ ხედავთ.

ბიძა. ეხლა კი მესმის, რომ ხუმრობთ.

პაპა. გარწმუნებთ, რომ ხუმრობის გუნებაზე არა ვარ.

ბიძა. მაშ თვალ-ხილულებს უნდა ერწმუნოთ.

პაპა. (გაუბედავთ) მე მაინც მგონია, რომ აქ ვილაც
არი... როგორც ვატყობ, მე ამ ქვეყნისა
აღარ უნდა ვიყო.

ბიძა. აბა, ერთი გვითხარით, რათ უნდა მოვატყუოთ?

მამა. ისე რომ იყოს, როგორც თქვენა გგონიათ,
უეჭველია, სიმართლეს გეტყოდით.

ბიძა. რა აზრითა და რისთვის უნდა მოვატყუოთ
ერთმანეთი?

მამა. სულ ერთია, ხომ დიდ ხანს ვერაფერს ვერ
გაიგებდით.

პაპა. (ადგომა უნდა) ნეტა, შევიძლო და როგორმე
განვსკვრიტო ეს სიბნელე!

მ. მ. სად მიხვალთ?

პაპა. აგე, იქ...

მამა. ეგრე ნუ შფოთავთ...

ბიძა. დღეს საკვირველ გუნებაზე ხართ...

- პაპა.** მე მგონია, რომ, პირიქით, თქვენა ხართ საკვირველ გუნებაზე.
- მამა.** რას დაეძებთ?
- პაპა.** არ ვიცი, რა მემართება...
- უფროსი ქალი.** პაპა, პაპა! მითხარით, რა გნებავთ?
- პაპა.** ჩემო პატარებო! მოიტათ, მომეცით თქვენი პატარა ხელები.
- სამი ქალი.** აი, ინებეთ, პაპა.
- პაპა.** ჩემო პიტარებო, ეგრე რად კანკალებთ?
- უფროსი ქალი.** არა, პაპა, არა ვკანკალობთ.
- პაპა.** უეჭველია, სამივენი საშინლად გაფითრებული იქნებით.
- უფროსი ქალი.** შუალამემ მოატანა და, უეჭველია, დაილღებოდით.
- მამა.** წადით, დაიძინეთ. პაპაც კარგს იზამს, რომ ცოტა მოისვენოს.
- პაპა.** მე ღლეს ვერ დავიძინებ.
- ბიძა.** მაშ ექიმს მოვეუცადოთ.
- პაპა.** სინამდვილის გასაგებათ მომამზადეთ.
- ბიძა.** არაფრითაა მომზადება არ არი საჭირო.
- პაპა.** მაშ არ ვიცი, რა საჭიროა სიმართლის დამალვა.
- ბიძა.** გარწმუნებთ, რომ არაფერიც არ მომხდარა!
- პაპა.** ჩემი საწყალი ქალის ნახვა მინდა.
- მამა.** ხომ იცი, რომ ეგ შეუძლებელია. უმიზეზოდ მისი გაღვიძება საჭირო არ არი.
- ბიძა.** ხვალ ნახავთ.
- პაპა.** იმის ოთახში სიშინელი სიჩუმეა.
- ბიძა.** იმის ოთახში რომ საშინელი ხმაურობა იყოს, მაშინ შეგიძლიანთ აშფოთდეთ.

პაპა.

დიდი ხანია, რაც ჩემი ქალი აღარ მინახავს! გუშინ საღამოს იმის ხელს ხელი მოვუსვი, მაგრამ თვითონ იმას კი ვერ ვხედავდი! არ ვიცი, რა დაემართა!... არ ვიცი, როგორ არი, იმის პირისახეს ვერა ვხედავ... ამ უკანასკნელ კვირებში, მგონი, ძალიან გამოიცივლებოდა. ლოყაზე ხელი მოვუსვი და მარტო ძვლები-ღა იყო... ჩემსა და იმის შუა მხოლოდ სიბნელეა... თქვენც ყველანი სიბნელე ხართ... არა, მე ესეც ცხოვრება აღარ შემიძლიან. ეს ცხოვრება არ არი... ყველანი აქა ხართ, ყველანი უყურებთ ჩემს უსიციო-სხლო თვალებს და არც ერთ თქვენგანს არ ვებრალები! არ ვიცი, რა მემართება... არას დროს არ ამბობთ იმას, რის თქმაც არის საჭირო... როცა მაგაზე დავიწყებ ხალმე ფიქრსა—საშინელებათა! რას გაჩუმებულხართ?..

ზიდა.

რა უნდა გითხრათ, როცა ჩვენი არაფერი გჯერათ?..

პაპა.

თქვენ გეშინიანთ, ვაი თუ ლაპარაკში გამოვტყდეთო!..

შამა.

კმარა, გეყოფათ! ცოტა კეთილ-გონიერებაც უნდა იქონიოთ!

პაპა.

დიდი ხანია, რაღასაც მიმაღავთ!.. სახლში რაღაც მოხდა. მაგრამ ეხლა კი ყველაფერი მესმის თანდათან... გეყოთ, რამდენიც მატყუეთ! თქვენ გგონიანთ, ვითომ მე არას დროს არ გავიგებ? მერე იცით, რომ ზოგჯერ მე უფრო კარგად ვხედავ, ვიდრე თქვენ, თვალ-

ხილულნი!.. მე მშვენიერად მესმის, რომ, რამდენიმე დღეა, რაც თქვენ რალსაც ჩურჩულობთ, თითქო ამ სახლში ჩამოხრჩობილი ეკიდოსო! სათქმელადაც კი მეზარება ის, რაც დღეს საღამოს გავიფიქრე... მაგრამ მე სიმართლეს მაინც გავიგებ!.. მე იქამდის მოვითმენ, სანამ თქვენ თვითონვე მეტყვით, თუმცა კი ეხლა უთქვენოდაც ვიცი. აი, ეხლა ვგრძნობ, რომ ყველანი გაფითრდით, ყველას სიკვდილის ფერი დაგედოთ...

სამი ქალი. პაპა, პაპა! რა დაგემართა, პაპა!

პაპა. ჩემო პატარებო, მე თქვენზე არ ვამბობ. მე თქვენზე არ ვამბობ... მე კარგად ვიცი, თქვენთან ესენი რომ არ იდგნენ, მართალს მეტყვოდით! მაგრამ სულ ერთია, მე დარწმუნებული ვარ, რომ ესენი თქვენც გატყუებენ. აი, ნახავთ!.. ჰო, მაშ სამივენი ტირით?

მამა. ნუ თუ, მართლა ჩემს ცოლს მაგისტანა ხითათი მოეღოს?

პაპა. ეხლა ტყუილად-ლა მატყუებთ, გვიან-ლა არის. ეხლა მე თქვენზე უკეთ ვიცი სიმართლე.

ბიძა. კარგი, მაგრამ ჩვენ ბრმები არა ვართ.

მამა. კარგი, მაშ წამობძანდით ჩემი ქალის ოთახში და ყველაფერს გავიგებთ. გნებავთ?

პაპა. (უცებ, გაუბეჯად) არა, არა, მერე, მერე...

ბიძა. აი, ეხლა თქვენვე ხედავთ, რომ კეთილ-გონიერება გაკლიათ.

პაპა. ვერავენ და ვერას დროს ვერ გაიგებს იმას, რის თქმაც კაცს არ შეუძლიან. ეს რა ხმებია?..

უფროსი ქალი. ლამუა ინძრევა და იმის ხმაა.

პაპა. მგონი, ლამუა ძალიან შულოთავს... ძალიან...

ქალიშვილი. ცივმა ქარმა დაუბერა და იმიტომ.

პაპა. ცივი ქარი არსად არი, თანჯრები მიხურულია.

ქალიშვილი. საცაა, ლამუაც ჩაქრება.

მამა. ზეთი აკლია.

ქალიშვილი. სულ ჩაქრა.

მამა. ამისთანა სიბნელეში ხომ ვერ დავრჩებით.

ბიძა. რატომ ვერ დავრჩებით? მე შევეჩვიე კიდევ.

მამა. ჩემი ცოლის ოთახშიაც ბნელა:

ბიძა. მოიცა, ექიმი მოვა, მაშინ გავანათებთ.

მამა. აქ საკმაო სინათლეა. სინათლე ეზოდან შემოდის.

პაპა. განა ეზოში სინათლე არი?

მამა. უფრო მეტი, ვიდრე ამ ოთახში.

ბიძა. მე სიბნელეში ლაპარაკი მიყვარს.

მამა. მეც მიყვარს (იჩუმე).

პაპა. მგონი, საათი ძალიან აკაკუნებს.

უფროსი ქალიშვილი. ეგრე იმიტომ გეჩვენებათ, რომ ჩვენ გაჩუმებულნი ვართ.

პაპა. მერე და რათა ხართ გაჩუმებულნი?

ბიძა. მაშ რაზე უნდა ვილაპარაკოთ? დღეს საღამოს თქვენ როგორღაც უცნაური ხართ.

პაპა. ოთახში ძალიან ბნელა?

ბიძა. ჰო, აქაურობა ძალიან არ არის განათებული.

პაპა. როგორღაც ცუდათა ვარ. ურსულა, ერთი თანჯარა გამოაღე.

მამა. მართლა, შვილო, ერთი ფანჯარა გამოაღე. მეც როგორღაც სული მეხუთება (ქალიშვილი ფანჯარას აღებს.)

ბიძა. ჰაერი საშინლად შეიხუთა.

პაპა. ფანჯარა გამოაღეთ თუ არა?

ქალიშვილი. გამოვალე, პაპა, ღია არი.

პაპა. არ ითქმის, რომ ფანჯარა ღია არი, არავეთარი ხმაურობა არ ისმის.

ქალიშვილი. მართალია, არავეთარი ხმაურობა არ ისმის.

მამა. საკვირველი სიჩუმეა.

ქალიშვილი. ანგელოზი რომ გაფრინდეს, იმის ფრთების ფრიალსაც კი გავიგებდი.

ბიძა. აი, სწორედ ამისთვის არ მიყვარს სოფელი.

პაპა. ცოტაოდენი ხმაურობა მაინც ისმოდეს... ურსულა, რომელი საათია?

ქალიშვილი საცაა, შუალამე გახდება.

ბიძა. (ჩქარის ნაბიჯით დადის ოთახში.)

პაპა. გინ არის, რომ დადის? რომელი ხართ?

ბიძა. მე ვარ, მე, ნუ გეშინიანთ, ცოტა სიარული მინდა და დავდივარ (სიჩუმე). მაგრამ მეტი გზა არ არი, უნდა დავეჯდე. არ ვიცი, რად დავდივარ. (სიჩუმე).

პაპა. სადმე სხვაგან ყოფნა მინდა.

ქალიშვილი. სად გინდათ ყოფნა, პაპა?

პაპა. არ ვიცი, სადა... სხვა ოთახში... სულ ერთია... საცა უნდა ვიყო—სულ ერთია...

მამა. მაინც სად გინდათ, სად წავიდეთ?

ბიძა. ეხლა სეირნობის დრო აღარ არი (სიჩუმე, ყველანი გაუნძრევლად უსხედან მაგიდას).

პაპა. ურსულა, ეს რა მესმის?

ქალიშვილი. არაფერი, პაპა. მგონი, ფოთლები ცვივა. დიდ აივანზე ფოთლები ცვივა და კიდევ იმის ხმაურობაა.

პაპა. ურსულა, წადი და თანჯარა მიხურე.

ქალიშვილი. ეხლავე (ფანჯარას ხურავს და თავის ალკას ჯდება).

პაპა. მცირე (სიჩუმე, დები ერთმანეთს ჰკოცნიან). ეს რა ხმაურობა მესმის?

მამა. სამმა დამ ერთმანეთს აკოცეს.

ბიძა. ესენიც დღეს როგორღაც გაფითრებულნი არიან (სიჩუმე).

პაპა. კიდევ რაღაც ხმაურობა მომესმა!

ქალიშვილი. არაფერია!... გულხელი დავიკრიფე და იმის ხმაურობას გაიგებდით (სიჩუმე).

პაპა. ეხლა?

ქალიშვილი. არ ვიცი, მგონი, ცოტათი ჩემი დები კანკალებენ.

პაპა. ჩემო პატარებო! მეც რილასიც მეშინიან (ფანჯარიდან მთვარის შუქი შემოდის და ოთახს უცნაურად ანათებს. საათი შუადამეს დაჭკრავს. უკანასკნელად რომ ჩამოჭკრავს, გარკვევით ისმის ისეთი ხმაურობა, თითქო ვიღაც თავის ადგილიდან სარქართ წამოდგაო.)

პაპა. (შიშისაგან კანკალებს) ეს ვინ წამოდგა?

ბიძა. არაფინაც არ წამომდგარა.

მამა. მე არ წამომდგარვარ.

სამი ქალიშვილი. არც მე ამდგარვარ... არც მე... არც მე..

პაპა. აქედან ვიღაც ადგა.

ბიძა. სინათლე! (მარჯვენა ოთახიდან უცებ შეშინებული ბავშვის ტირილი მოისმის. ტირილი მოქმედების გათავგებამდე ისმის და მასში თანდათან მეტი შიში გამოიხატება).

მამა. გესმით? ბავშვი!

ბიძა. თავის ღლეში ხმა არ ამოუღია!

მამა. წამოდით, ვნახოთ!...

ბიძა. სინათლე! სინათლე! (ამაგ წუთს მარცხენა ოთახიდან ჩქარი ნაბიჯის ხმა მოისმის. შემდეგ სმარისებური სიჩუმე ჩამოვარდება. ეველანი შეშინებულინი და თავზარ-დაცემულნი ეურს უგდებენ. მერე უცებ მარცხენა კარები ნულა გამოიღება, იქიდან ოთახში ნათელი შემოაშუქებს და დირეზედანც შავად ჩაცმული სათნოების დაა გამოჩნდება, რომელიც თავსა ღუნავს და პირფვარს იწერს; ამით ოთახში მეოფთ დედაკაცის სიკვდილს ატეობინებს... ოთახში მეოფნი მიხვდებიან... ჯერ თავზარ-დაცემულნი ეოუმანობენ, მაგრამ ცოტახნის შემდეგ კარდაცვალებულის ოთახისკენ მიდიან. ბიძა სამ ქალი-შვილს ოთახში ზრდილობიანად შეუშუებს და თვითონაც უკან მიჰეეება. მარტოდ დარჩენილი ბრმა ზეზე წამოდგება და ხელებს მაგიდის კარშემო აფათურებს.)

პაპა. სადა ხართ? სადა ხართ? მარტოდ-მარტოდამტოვეს!



სხვათა შორის

მოთხრობა.

(ალექსი კაკალაშვილის ნაშრომი).

I

... ქალაქ დანიავებულის სასაფლაოზე, — დაიწყო, სხვათა შორის, ალექსიმ, — ხელ-მარცხნივ, პაწია გორაკის ძირში, ორ მდიდრულ მატურით მორთულ საფლავთა შუა ობლათ გამოიყურება მესამე საფლავი. ამ სამარეს ლურჯათ შეღებილი უბრალო ქვა ადევს და ზედ მრუდე ასოებით აწერია: „ამა ლოდსა ქვეშე განისვენებს მონაღვთისა კირილე იაკინთეს ძე ფიჩხაშვილი. გარდავიცვალე 189... წ. ნოემბრის თექვსმეტსა დღესა, შობილგან ოცდა თვრამეტის წლისა. წამკითხველნო, შენდობა მიბრძანეთ“.

არ ვიცი, რათ, — მაგრამ, როდესაც-კი მომიხდებოდა ხოლმე ამ სასაფლაოზე ყოფნა, ყოველთვის ენახულობდი ფიჩხაშვილის სამარეს, დიდხანს დავსცქეროდი უწვრთნელის ხელით ქვაზე ამოქრილ ასოებს და, ათასგვარის ფიქრებით გარემოცული, ჩემდა უნებურათ ვბუტბუტებდი ხოლმე: „ღმერთმან შეგინდოს შეცოდებანი“-მეთქი.

მე არც მღვდელი ვარ, არც დიაკონი, მაგრამ სასაფლაო იმათზე ნაკლებ არ მიზიდავს. ცხოვრების სიავითა და წვრილმანობით გაბორბტებული, ხშირათ წამოვავლებ ხოლმე ქუდს ხელს და დაბარებულივით სასა-

ფლაოზე მივეშურები. მიყვარს ეს მკვდართა ქალაქი! იგია ერთად-ერთი ადგილი, რომელიც ყოველთვის მამშვიდებს და მაგონებს ჩვენს არარაობას, ჩვენს წუთი-სოფელს: ერთერთ საფლავის ქვაზე ჩამომჯდარი ხშირ ბინდამდის გავყურებ ხოლმე სასაფლაოს, და ჩემი აზვირთებული გულის-თქმა ნელ-ნელა წყნარდება, ღმობიერდება და თითქო ვურიგდები კიდევ ჩემ ბედს.

მართალია, ადამიანთა უსწორ-მასწორო ცხოვრებას სასაფლაოს გარეგნობისათვისაც დაუმჩნევია თავისი კვალი, აქაც სიმდიდრე და სიღარიბე სუფევს: ძვირფასის ძეგლ-მატურების გვერდით ნაღვლიანათ გამოიყურება უბრალო საფლავის ქვები ღარიბთა მიცვალებულებისა; აქაც შეამჩნევთ ერთისაგან მეორის დაჩაგვრას, ნახავთ, რომ დიდებულ მოაჯირს, ყვავილებითა და სურათი მორთულ ერთის სამარეს სრულიად დაუჩრდილავს უპატრონო სამარე მეორისა. მაგრამ თვით დედა-აზრი სასაფლაოსი, — ის გარემოება, — რომ მდიდარი და ღარიბი, წარჩინებული და მდაბიო, მილიონერი და გლახაკი, ყველა ერთ ბედს სწევინ და ამ ერთ ციდა ადგილაზე მტვრათა ქცეულან, — გავიწყებთ ზედამჩროთა გაუტანლობას და გულ-დამშვიდებით გაფიქრებინებთ, რომ, დღეს თუ არა, ხვალე მაინც, შენც გვერდით მოუწევები ამ მიცვალებულებს და დანაცრებულ სასაფლაოს გააპოხიერებ.

— მაშ რა არის ადამიანი, რა არის ცხოვრება? ეკითხები შენ თავს და დიადი საიდუმლოებით თავზარ დაცემულს სუნთქვა გეხუთება, ურჩი გონება გიჩლუნგდება, გული გეკუმშება, ძარღვებში სისხლი გეყინება და სახეზე ნაღვლიან ღიმილ-გადაკრული შენდა უნებურათ ჰფიქრობ: არარაობა, არარაობაო!..

— მაშ რაღა გაბობოქრებს, ადამიანო! რათა ხარ გულზვიადი, ცრუ, მატყუარა, ბატონი, მონა, მდიდარი, ღარიბი? კვლავ ეკითხები შენ თავს, პირში ნერწყვ-გამ-შრალი: და სამარეებს უფრო და უფრო აცქერდები. საფლავნი კი სდუმან, სდუმან უდიერით, ურჩობენ პასუხის მოცემას, და შენც სდუმხარ და თვალე-დაღებული ზედ-შეტად შესაბრალისი ხარ, ვიდრე ისინი, რომელნიც მშვიდათ განისვენებენ უხარმაზარ ლოდების ქვეშ, ცივს მიწაში!.. სადღაა მაშინ შენი ამპარტავენება, შენი „მე“? იგი მარტო ბაქიაობათ, მარტო თავის მოტყუებათ-ღა გეჩვენება!..

— შენ ბალახი ხარ, მოვა ვირი და მოგძოვსო! — გამახსენდა ცინიკური ახსნა ჩემის არსებობისა, ერთის ჩემის შეგობრისაგან განმარტებული, და მწარეთ გამეცინა.

ახლაც სასაფლაოზე ვიყავ, ფიჩხაშვილის სამარესთან, მაღალ ბალახებში წამოწოლილი, და ჩვეულებრივით ვფიქრობდი...

— დიდი ხანია, აქა ხართ? — შემეკითხა მაშო, რომელიც ჩემდა შეუმჩნევლათ თავზე წამომდგომოდა.

ადამიანის დანახვამ, ჩემი ადამიანობა, ჩემი „მე“ კვლავ გამახსენა და თვალის დახამხამებაზე ხორცი შევისხი, აზრები მოვიკრიბე, გულმა სიამოვნებით ცემა დამიწყო და ჩემკენ გამოწვდილი მაშოს ფუნთუშა ხელი მაგრა ჩამოვართვი...

მართლა, ჯერ შენ ხომ არ იცი, რომ ამ რამდენიმე წლის წინათ ჩემი ყოფნა, ჩემი სულიერი და ხორციელი მდგომარეობა ძალზე შეიცვალა.

ახლათ სწავლა დამთავრებული დიდის რიხით ჩავები ცხოვრების ფერხულში, მაგრამ ის, რაც მესწავლია და

წამეკითხა, ცხოვრებისათვის გამოუსადეგარი აღმოჩნდა და ნელ-ნელა დავგორდი ოცნების მთიდან.

პირველ ხანებში, ცოტა არ იყოს, ვუმკლავდებოდი მიწიერ გულის-თქმათ, მაგრამ უბრალო მომაკვდავმა ბრძოლას ველარ გავუძელ და მეც იმ გზას დავადექ, რა გზასაც უმრავლესობა ადგია... გაეჩინოვნიკდი, ყოვლად-კეთილ-საიმედო ჯამაგირს კარგს ვიღებ, შნოიან ახალ-გაზდას გასათხოვარი თუ გათხოვილი ქალები თავს მევლებიან და, განგებ დაბრმავებულ-დაყრუებულნი, მეც ისე ვატყუებ ქვეყანას, როგორც მე მომატყუა ცხოვრებამ. მართალია, ათასში ერთხელ სინიღისი მქეჯნის ხოლმე, მაგონებს-რა ქაბუკურ წმინდა იდეალებს, ვგრძნობ ხოლმე, რომ ყველაფერი ჩემი სიმხდალის ბრალია, მაგრამ ამ დროს ან ლობე-ყორეს ვედები, ან არა და სასაფლაოზე გავრბივარ ჩემის არარაობის გასათვალისწინებლათ. ერთის მხრივ, დიდი უბედურება კია ასეთი ყოფნა!..

ჩემის გაჩინოვნიკების დროს მაშოსაც დიდი უბედურება მოსვლოდა: საყვარელი ქმარი მოჰკედლოდა და მის სამარის სანახავათ ხშირათ უხდებოდა სასაფლაოზე სიარული. მძიმე შევებით მოსილი მიუჯდებოდა ხოლმე ფიჩხაშვილის სამარის მარჯვნივ მდგომარე მატურს და ქვაზე თავის-წყვეტებით დიდხანსა სტიროდა...

პირველათ ყურადღებას არ ვაქცევდი მაშოს, მაგრამ, ერთი-ორჯელ მისი ნამტირალევი თვალები რომ შეხვდნენ ჩემსას, რაღაც სითბომ დამიარა სხეულში და მას შემდეგ გულ-გრილათ ველარ ვუშეირდი მაშოს ტან-ჯვას. ალბათ, ქვრივიც ხედავდა ჩემს მისდამი თანაგრძობას და, მადლობის ნიშნათ, ნაღვლიანათ მათვალეერებდა ხოლმე.

ერთხელ, ტირილით დაოსებული მაშო დიდხანს იყო მატურის კვარცხლბეკზე დამხობილი. შემოღამდა. ხალხის ფეხის-ხმა მიწყდა. სასაფლაოს ღარაჯებიც კი აღარსადა სჩანდნენ. საშინელმა სევდამ და სიჩუმემ მოიცვა მთელი სასაფლაო. მე გულმა კვნესა დამიწყო, — შემებრაღა მგლოვიარე ქალი და, როგორც იყო, გავბედე მასთან მისვლა.

— აბრძანდით, ქალბატონო! მეტის მწუხარებით რას მოუმატებთ-მეთქი. — ზრდილობიანათ ვუთხარი მაშოს და ხმა ამიკანკალდა... იმქამად გულწრფელათ თანავუგრძნობდი მაშოს უბედურობას.

მაშო შეკრთა, მწარეთ დაიგმინა და ქვითინით წარმოსთქვა:

— ოხ, რომ იცოდეთ, რა უბედური ვარ, რა უბედურიო?!

— რას იზამთ, ბატონო, სიკვდილი ყველას თავს არის-მეთქი, გულმტკივნეულათ ვანუგეშე იგი და ვურჩიე. შინ წასულიყო.

მაშო ხმა-ამაულებლივ წამოდგა, ერთხელ კიდევ დააშტერდა მატურზე მარმარილოსაგან გამოქანდაკებულ ანგელოზს, „ვაი-მეო!“ წაილულლულა და გამოტრიალდა. მგონი, მხოლოდ მაშინ შენიშნა მაშომ, რომ დახშირბინდებულებიყო. ერთხანს შესდგა, კრემლით საესე თვალები შიშით შემოავლო მიდამოს და სახის ისეთი შემაძრწუნებელი გამომეტყველება მიიღო, რომ მე უნებურათ ავედევნე და სასაფლაოს ალაყაფის კარებამდის მივაცილდე. აქ მაშო ჩაჯდა ეტლში, მადლობის ნიშნათ თავი მორცხვათ დამიკრა, შავი ძაძა სახეზე გადმოიფარა

და გასწია. მეც გავუდექ ჩემ ზხას. ამ დროს ვფიქრობდი კაცთა ურთიერთობაზე, სიყვარულის უკვდაობაზე და ბედნიერათა ვგრძნობდი ჩემ თავს, რომ დაობლებულ-შეყვარებულს სასაფლაოს-მიერ. ღამით აღძრული შიში მაინც არ ვაგრძნობინე.

II

მე და მაშო უკვე გავეცანით ერთმანეთს და არ ვიცო, განგებ თუ შემთხვევით, სასაფლაოზე სიარულს უფრო მოვუხშირეთ. მაშო ჩვეულობრივ თავ-ჩალუნული სტიროდა ხოლმე ქმრის მატურთან, მე კი ფეხ-აკრფით დავეხტიალობდი ახლო-მახლო საფლავთა შორის და ცალი თვალით რომ წარწერებსა ვკითხვლობდი, მეორეთი—გეშათ გავცქეროდი ხოლმე მაშოს. რათ მემარტებოდა ასე, გადაქრით ვერ გეტყვი, მაგრამ ჩემი მისდამი მისწრაფება, მარტო მაშოს მგლოვიარობის ბრალი აღარ უნდა ყოფილიყო!..

არც მაშო დარჩენილა უცვლელათ. თუ-კი თვალს შემასწრობდა, როდესაც მე მას ვუყურებდი, ისე გაიღიმებდა ხოლმე, გეგონებოდა მოღრუბლულმა ცამ გამოიღარაო. მისი ამგვარი ღიმილი გამბედაობას მიმატებდა და თამამად გამოველაპარაკებოდი ხოლმე.

— ნუ სწუხდებით, ყმაწვილო, მე ველარაფერი მანუგეშებსო,— მალი-მალ მეტყოდა ხოლმე მაშო, როდესაც მთელის ჩემის ძალ-ღონით ვცდილობდი გამომეფხიზლებინა იგი, მენუგეშებინა. მაგრამ, რაც დრო გადიოდა ჩვენ ურთიერთობას რაღაც სიახლოვე ემჩნეოდა. ერთმანეთის შეხვედრა, ერთმანერთან საუბარი მოთხოვნილებათ გარდაგვექცა. და ბოლოს დავძმობილდით კიდევ. დაძმობილება კი ჩემი აჩქარების ბრალი იყო!

„ერთხელ ისე გამიტაცა მაშოსთან ლაპარაკმა, ისეთი ალტაცება მაგრძობინა მისმა ნაწვიმარმა ეჭუენა თვალებმა, რომ უნებურათ მკლავი მკლავში გავუყარე და გატაცების შევაშტერდი სახეში... მაშო აღვის ხესავით შეირხა, წყნარის მოძრაობით მოიშორა ჩემი ხელი და ცოტა წამოწითლებულმა, მგონი, საყვედურის თვალთ შემომხედა. მისი ეს მოძრაობა, მართალია, წუთიერი იყო, მაგრამ მე ლახვარივით მომხვდა გულში და მაფიქრებინა, რომ უდიერათ, შეუსაბამოთ მოვიქეცი. რითი უნდა გამესწორებინა ჩემი საქციელი, აღარ ვიცოდი! თავდახრილი ერთხანს უსიტყვოთ ვიდექი მაშოს წინ და ჯოხით მიწასა ვჩიჩქნიდი.

— რალას გაჩუმიდით, ყმაწვილო? დაარღვია სიჩუმე ისევ მაშომ.

— არაფერს!.. მგონი, თქვენ შეურაცხყოფათ მიიღეთ ჩემგან ხელის შეხება... ღმერთს გეთიცებით, დასავით გიყურებთ-მეთქი!—წამოვისულელე და ყურებამდე გაწითლებულმა თავი უფრო ძირს დაეხარე.

— თქვენისთანა ძმის ყოლა დის სიამაყეაო!—ღიმილით მითხრა მაშომ და ისეთი თვალთ შემომხედა, რომ წუმწუმასავით ავენთე. ამ წუთას მომწყურდა მისი გადაკოცნა და, მისი სამუდამოთ დაკარგვის შიშით რომ არ აღმძვროდა, მარწყვივით გადავყლაპავდი მაშოს გიშერა თვალებს.

— მაშ, შენ დაე და მე ძმა-მეთქი!—არ ვიცი, რისთვის წამოვროშე და მაშოს ხელი გავუწოდე.

— ძალიან სასიამოვნოაო!—ღიმილითვე მიპასუხა მაშომ, ხელი მაგრა ჩამომართვა და განმშორდა... შინ მიეშურებოდა.

მე კი დიდხანს ვიდექ ერთ ადგილს და, ნაგრძობ-
ნალაპარაკევით თავს-ბრუ დასხმული, ვბუტბუტებდი:

რაცდენ სისულოელეს ჩმახავს-მეთქი ტვინ-ამღვრეული
ადამიანი!

III

გავიდა რამდენიმე დღე: სამსახურისა გამო სასა-
ფლაოზე წასასვლელათ ველარ ვიცილიდი, მაშოს ველარა
ვხედავდი, მაგრამ მასზე ფიქრი კი თავიდან არა მშორ-
დებოდა.

ახლა ის იქ იქნება... ახლა ის ტირის... საწყალი
ქალი, საწყალი-მეთქი! ვბუტბუტებდი ხოლმე და თან
გაჩქარებით „ДѢЛО“-ებს ვათვალიერებდი.

უცბათ, „საქმეების“ ფურცელსა და ფურცელ შუა
გამომეცხადებოდა ხოლმე ჩემის დობილის სურათი და
რამდენიმე ხანი შეშმიშვივითა ვხდებოდი, რაღაც ტკილსა
და თან მწარე გულის ტკივილსა ვგრძნობდი. მებრალებოდა
თუ მიყვარდა ისაშო?—არ ვიცი, ღმერთმანი! ეს კია, რომ
ჩემ ფიქრსა და ოცნებას შეუბრალებლათ ჰბორკავდა მა-
შოს მშვენიერი სახე, ჯეირანივით მოღერებული ყელ-
ყური, ზღვასავით მღელავი მისი გედისებური მაღალი და
ფართო გულ-მკერდი, ლერწამის კონასავით შეკრული
ტანი, კრემლით დანამული მისი შავი ჯილა თვალები
და... მთელ სხეულში ნეტარების ერუანტელი მივლიდა!

იმ დღეს, რა დღიდანაც ჩემი ამბავი იწყება, დი-
დი უსიამოვნება შემხვდა ჩვენის უფროსისაგან: რაღაც
უმნიშვნელო მიწერ-მოწერა მომთხოვეს. ბევრი ვეძებე,
მაგრამ ხელათ ვერ ვიპოვნე. ჩემი უფროსი გაცოფებული
ღრიალებდა და ყველას ლანძღავდა. წვრილმან მოხე-
ლევებს კინალამ თავი მაგიდაზე არ უცეცქევა, ხოლო მე,

როგორც სტოლის უფროსს, საჯაროთ საყვედური გამომიცხადა და მითხრა, რომ, თუ ამ ცოტა ხანში დასახელებულ ქაღალდებს არ იპოვნი, უფროსობას წაგართმევო. რაღა მეთქმოდა? ვირთაგვასავით შევძვერ სტოლის უჯრებში, ასი და ორასი „მქმ-ები გადავშინჯე, სამი ლიტრა მტვერი ჩავეყლაპე, ოთხი ლიტრა სისხლი დავღვარე და, როგორც იყო, ვიპოვნე ის ბედ-უკუღმართი ქაღალდები. გულ-მოსულმა ბღვერით გადავხედე ჩემ ხელ-ქვეითებს და ოფელში გაწურულმა, უფროსის კაბინეტისაკენ გავწიე.

მათი კეთილშობილება მოქურუშებული მისჯდომოდა ძვირფასს მაგიდას და რაღაც ქაღალდებს ათვალიერებდა.

— აი, ბატონო, ის „პერეპისკა“-მეთქი! — წავიბურტყუნე და დამცირებულის ღრეკა-ღამილით ქაღალდები გავუწოდე.

უმფროსმა აღმაცერათ გადახედა ქაღალდებს, უკანვე გადმომიყარა და მითხრა.

— საკირო არა ყოფილაო!

ამის გაგონებაზე სისხლი თავში ამვარდა. ერთით, მზათ ვიყავ თავზე გადამეთხრიწნა მისთვის ეს ქაღალდები, მაგრამ თავი შევიკავე და მთლად აცანცახებული უკან გამოვბრუნდი... ადგილის დაკარგვამ შემაშინა! კანცელარიაში რომ შევედი, ჩემი გადამწერლები საფანტ-ნაკრავ ჩიტებივით ქაქანებდნენ და სახეზე შემოხედვას ველარ მიბედავდნენ. ნაღელიანათ გადავხედე მათ, და გული წომიკვდა, რომ ყველა ასე მშიშარა და დაბრიყვებული ვიყავით.

ლუკმა-პურის მონა და სხვის ხელის შემაყურებელი ადამიანი, ზიზღისა თუ არა, სიბრაღულის ღირსი მაინც არის!..

სამსახურში დიდ-ხანს გული ველარ მოვიბრუნე და, რადგანაც მეცადინეობის გათავებამდე კიდევ ბევრი დრო იყო დარჩენილი, თავის ტკივილი მოვიგონე და შინსკენ გამოვწიე.

ამგვარ ყოფნაში კარგია მეგობარი, დამამშვიდებელი, და ნასადილევს სასათლაოსკენ გავწიე. მაგრამ, მაშო რომ იქ არ დამიხვდა, მძოვრთა შორის ყოფილის ადამიანებისა, მეც, ცოცხალმა მძოვრმა, მწარე ფიქრებს მივეცი თავი...

აი, ამ დროს მოსულ იყო ჩემთან მაშო.

— დიდი ხანია, აქა ხართო? — კიდევ გაიმეორა მაშომ და ფიჩხაშვილის საფლავის ქვაზე ჩამოჯდა. მეც გვერდით მოვუჯექი.

— კარგა ხანია-მეთქი, — ვუპასუხე მოკლეთ და დავუმატე.

— თქვენ ახლა მოხვედით? თუ ხათრი გაქეთ, ბევრს ნუ იტირებთ, დღეს ველარ ვუყურებ თქვენ ცრემლებს, უიმისოდაც გულ-ამღვრეული ვარ-მეთქი. — ეს სიტყვები ჩემდა უნებურათ წამომცდა და, რომ მაშო არ გაჯავრებულიყო, მოწინებით შეეხედე.

— მე, უკეთურმა, ტირილით რომ ველარა ვუშველდე-რაო! — ნაღვლიანათ სთქვა მაშომ და ჩაფიქრდა. ცოტა ხნის შემდეგ აღერსიანათ გადმომხედა და გაუბედავათ მკითხა:

— რათა ხართ გაჯავრებულიო?

ისეთის უცნაურის, არა-ჩვეულებრივის კილოთი იყო წარმოთქმული ეს სიტყვები, ისეთი სიტკბო და თანა-

გრძნობა იხატებოდა მაშოს ხმაში, რომ მე გულმა აჩქარებით ცემა დამიწყო.

— ნუ-თუ?... დავეკითხე ჩემ თავს, მაგრამ წამს ნაფიქრი თავიდან მოვიშორე და აღელვებულის ხმით ვუამბე ჩემი იმდღევანდელი გაბოროტება. გულისწყრომით მოვიხსენიე ადამიანთა ურთიერთობა, გაუტანლობა და ძალ-მომრეობა, გაეკიცხე ლაჩართა უმსგავსობა და ის გარემოება, რომ კაცი, ადამიანი, მონაა ჩვეულებათა და არ ძალუძს დასტრგუნოს, გაექცეს მის შემავიწროებელ ცხოვრების პირობებს...

— რას იზამთ? ცხოვრება ასეთია! ნაღვლიანათ იმეორებდა მაშო ერთსა და იმავე წინადადებას და თან გატაცებით ყურს მიგდებდა. ხოლო, როცა ლაპარაკი გავათავე და გამწარებით ხელი ჩავიქნიე, მაშომ აღერსიანათ მხარზე ხელი დამკრა და ახლა იმან დამიწყო ნუგეშინის-ცემა.

— ნუ თუ?—კიდევ გამირბინა თავში უცნაურმა აზრმა და სიამოვნებით თვალები მივლულე. იმ დროს ჩემი თავი გმირათ წარმოვიდგინე და მაშოს სიახლოვით გამხნვევებულს გული სასიცოცხლოთ მიცემდა. სიჩუმე ჩამოვარდა. მე ვიგრძენ ჩემში რაღაც ახალი ძალა და აღფრთოვანებული ენას ველარ ვიბრუნებდი. მაშოც თრთოდა, ლაპარაკს ვერ ახერხებდა...

— მე მინდა ეს მატური შევაკეთებინო და თქვენ რას იტყვითო?—როდის, როდის დაარღვია მაშომ სიჩუმე და თავისს ქმრის ძეგლზე მიმითითა.

— მე რა მეთქმის, თუ კი თქვენა გნებავთ-მეთქი.

— მაშ კარგი, რახან თქვენც საჭიროთ ხედავთო... აღარ დაათავა სიტყვა მაშომ.

სწორე გითხრა, გავეკვირდი, რომ ჩემ თანხმობაზე ყოფილა დამოკიდებული მაშოს გარდაწყვეტილება, და, რომ ველარა მოვახერხე-რა, ღიმილით ვუთხარი:

— გმადლობთ-მეთქი—ყურადღებისათვის!

— თქვენ ძალიან დიდი ამაგი დამდეთ—ღაიწყო მაშომ.— თქვენ რომ ჩემ უბედურებაში თანაგრძნობა არ გამოგეჩინათ, ვინ იცის, რა დამემართებოდა... თქვენ ჩემი უპირველესი მეგობარი ხართ და განა თქვენი აზრი არ უნდა მიენტერესებოდეს?—დააბოლოვა მაშომ და ახლა უფრო აღერსიანათ შემომხედა.

მე გული ბუდიდან გადმომიფრინდა, თვალთ დამიბნელდა და მესამეთ კიდევ გამიბრინა თავში იმ აზრმა, რომელსაც თურმე დიდი ხანია გულით ვატარებდი:

— ნუ-თუ მაშომაც შემიყვარა?.. ნუ თუ ველირსები ამის ეუქუნა თვალების დაკონებასა-მეთქი?.. გავიფიქრე და სულ მთლად ავირიე. არ ვიცოდი, როგორ გამემჟღავნებინა მაშოსათვის ჩემი გულის-თქმა. შიში მისი დაკარგვისა და ნეტარება მისი სიახლოვისა, გამოურკვეველი აწმყო და იმედი მომავალისა—ქირის ოფელში მაგდებდა, ენას მიბამდა.

მაშოც კი არ იყო თავისს გუნებაზე. ხან ფითრდებოდა, ხან მაისის ვარდივით ლაჟღაჟდებოდა. ეტყობოდა, რაღაც ბრძოლა იყო მის გულშიც.

არის ხოლმე ქალ-ვაჟის ისეთი მდგომარეობა, როდესაც ვერც ერთი ენას ველარ იბრუნებს და ლაპარაკის საგანს ველარ პოულობენ. ჩვენც ასე მოგვივიდა. პირზე კლიტე დაგვედო და დამუნჯებულნი დიდ ხანს ჩუმათ ვისხედით.

ბინდებოდა, სასაფლაოს წყვდიადი ეფინებოდა.

— საწყალი ფიჩხაშვილი! — როდის, როდის დაარღვია სიჩუმე მაშომ და ბროლის თითით ქვაზე ამოქრილ ერთ-ერთ ასოს გასუფთაებდა დაუწყაო.

— განა თქვენ იცნობდით ამ ვაჟსა-მეთქი? — სიხარულით ჩამოვართვი სიტყვა მაშოს. გამეხარდა, იმიტომ რომ ხშირათ ადამიანის ხმა ისევე ჰქანტავს მხეცურ ფიქრებს, როგორც განთიადი — ღამის წყვდიადს.

— როგორ არა! ჩვენ სარდაფში დალია სული. საწყალმა ჩემმა ანდრომ უპატრონა უკანასკნელ დღეს... მართლა, იცი რა უნდა გთხოვოთ? — გადააბრუნა სიტყვა მაშომ, — თუ შეიძლებოდეს, მოდიოთ ჩვენთან და ანდროს წიგნები გადაშინჯეთ. მე იმ წიგნებისა არა მესმის-რა და ტყუილათ სცდებთან. გავყიდი მაინც... იქნება, ამ წიგნებში ფიჩხაშვილის დღიურიც იპოვოთ, სადაც დაწვრილებითაა თურმე აწერილი მისი თავ-გადასავალი... — ამ სიტყვებით მაშომ თავის სადარბაზო ბარათი გამო-მიწოდა და ჯერ მე დასტურიც არ მიმეცა, რომ სახეზე ცხვირსახოც აფარებული უკვე ანდროს მატურთან იდგა.

ისე განმაცვიფრა, ისეთ ფიქრთა ბურანში გამბნია მაშოს. დღევანდელმა მოპყრობამ და ჩვენმა უხერხულმა ნაწყვეტ-ნაწყვეტმა ლაპარაკმა, თვით ჩემი მისწრაფება მაშოსადმი ისეთი ძლიერი და გამოურკვეველი იყო, რომ ვერ გეტყვი, ბევრი იტირა თუ არა მაშომ, ან იტირა-კი? მხოლოდ ის მახსოვს, რომ მთვარემ ორივეს ისევ ფიჩხაშვილის საფლავის ქვაზე მჯდომარეთ მოგვასწრო.

საარაკო ფასკუნჯივით დაილაღა ბადრმა მთვარემ შავი ღრუბლები და ქვეყანა საიდუმლოებით აავსო. სა-საფლაოზე დარგულმა ხეებმა, თითქო გაიღვიძესო,

რხევა და ბუტბუტი დაიწყეს. ღამის ნიავე გრძნეულსავით დაძვრებოდა ბალახებსა და ბუჩქებში და მისი ყრუ სისინი ძრწოლით ავსებდა იქაურობას. ძეგლ-მატურთა ჩრდილები ვეშაპივით გაწოლილიყვნენ საფლავებზე და ისე გამოიყურებოდნენ, გეგონებოდათ, თვით მიცვალებულნი წამომჯდარან და საყვედურით შესცქერიან მთვარესაო. ირგვლივ მყუდროება გამეფებულიყო, მყუდროება უცნაური, თავ-ზარ დამცემი. რალაც ყრუ გმინვა და შიში დაფარფატებდა მიდამოში, გეგონებოდათ, მიცვალებულები ოხრავენო. მთვარე კი მიცურავდა ფეხ-აკრებით და შავ-ღრუბლებს სადღაც მიერეკებოდა.

მე და მაშო ვისხედით გაუნძრევლათ. შეგვკრა, შეგვბოჭა ბუნების სიღიადემ, მისმა უხილავმა ძალებმა, რალაც საიდუმლო და თან ნეტარმა გულის-თქმამ და ადგომას ვერ ვახერხებდით. ისიც კი ვერ გავიგეთ, რომ ერთმანეთს ძალზე მივკროდით და მხარი მხარს გადაგვება.

პირველმა მე ვიგრძენ მაშოს სიახლოვე. მისმა ცხელმა სუნთქვამ ლოყა ამიწვა და უნებურათ სახეში ჩავატქერდი... ქალის სიახლოვემ, ჩემ გულში დაგუბებულმა ძალამ სიცოცხლისამ ფუჩჩივით ააპრიალა მთელი ჩემი არსება. ბუმბულივით ამიტაცა გულიდან წამონაბერმა ვნებათა-ღელვის ქარიშხალმა... გატაცებით მოვხვიე ხელი მაშოს და თავდავიწყებით დავეკონე იმის მაცვალა თვალებს... მაშოც ჩაღნა ამ კოცნაში და თავისს გახურებულის ტუჩებით ჩემს ტუჩებს ეძებდა... მთელი იქ მყოფი მიცვალებულები წივილ-კივილითაც რომ წამოშლილიყვნენ, გონზე მაინც ვერ მოგვიყვანდნენ, მაინც ვერ დაგვათზობინებდნენ ამ ნეტარ კოცნასა!..

ალარ მახსოვს, რამდენ ხანს ვიყავით ამ თავდავიწყ-

ყებაში, ხოლო, როცა გამოვფხიზლდით, შეშლილებივით წამოვცვივდით და ხელი-ხელ ჩაკიდებულნი თავქვე დავეშვიტ. მე შემრცხვა, შემეშინდა ანდრიას ძეგლისა. ალბათ ასევე მოუჭიდა მაშოსაც, მოვრობდით გამაღებულნი, უკან მიხედვას ველარა ვებედავდით. ასე შეგონა, მკვდრები ხარხარებენ, ხოლო ანდრია კი ნალელიანათ მოგვსძახის-მეთქი:

— აი, თქვე მხეცებო, მხეცებო!

გული მხოლოდ მაშინ დავიმშვიდე, როდესაც გადახურულ ეტლში ერთხელ კიდევ დავეკონე მაშოს მარჯანა ტუჩებს და აღვზნებულის ხმით ჩაეჩურჩულე:

— მკვდრებს სამარე, ცოცხლებს კი დღეგრძელობა და სიამოვნება-მეთქი!.. მაშოც რაღასაც ლულულულებდა.

IV

მთელი ორი-სამი თვე მე და მაშომ თავდავიწყებაში გავატარეთ. გარეშე ერთმანეთის აღერსისა ჩვენთვის აღარა სუფევდა-რა. აღარც სასაფლაო, აღარც ანდროს ხსენება, აღარც ფიჩხაშვილის თავგადასავალი, არც მზე და არც მთვარე, აღარათფერი აღარ გვეყურადლებებოდა. „ძმობილმა უთხრა დობილსა, მოდი შემოწექლოგინსაო!“ — გრძნეულსავეთ გადინხარხარებდა ხოლმე მაშო და უზრუნველი ბავშვებივით ერთი ოთახიდან მეორეში დავრობდით, დავკისკისებდით.

ხალხმა, მეზობლებმა დანიშნულებათ მიგვიღეს და, თუმცა ბევრი მანდილოსანთაგანი ბალიახტომში იღებდა (სწყეკელიდა) მაშოს ქმრის მალე დავიწყებისათვის, მაგრამ მაინც ბედნიერებათა გეთვლიდნენ. ჩვენ კი გვეჯავრებოდა ის ხილხი, რადგანაც მათი ცნობის-მოყვარეობა, ცოტა არ იყოს, გვაფიწროვებდა. იმჟამათ, ჩვენ გარდა,

ყველა რომ ამოქლევტილიყო, არას ვინაღვლებდით!..

ახლა რომ ვუკვირდები ჩემს მაშინდელ ყოფნას, სარცხვილის აღმური მწვემს და ჩემ თავს ვუდარებ იმ ოთხფეხს, რომელიც ყარაულობს ხოლმე თავის ძუს! ადამიანი?!. ყოველ-პირუტყვზე უარესია, თუ კი იგი აჯყა თავის მხეცურ გულის-თქმას!!. — ხორციელათ გატაცებულნი, მე და მაშოც, ვერიდებოდით ნათელ აზრს და აწმყოთი დარეტიანებულებს ერთხელაც არ გვიფიქრნია მომავალზე. მაგრამ დროთა სვლამ თავისი გაიტანა, საზოგადოებრივმა გრძნობამ ანგარიში მოგვთხოვა და, როდესაც დაგვიდულდა ამღელვარებული სისხლი, როდესაც თვალიდან ჩამოგვეხსნა პირველ გატაცების რიდე, მხოლოდ მაშინ ვიგრძენით, რომ ჩვენ შუა საშინელი უფსკრული ყოფილა, უფსკრული, ერთი მეორის სხვადასხვაობითა და სხვა-გვარობისაგან გამოწვეული. მაგრამ ორქოფი კაცის საქმე, ხომ იცი, საალაღბეღა. იმდენი ვაჟაკობა ვერ გამოგიჩინე, რომ ერთის დაკვრით ამომევესო ეს უფსკრული: სამუდამოთ განვშორდებოდი მაშოს, იმის მაცდურ სიყვარულს! მართალია, იყო ხოლმე ისეთი წუთები ჩემ მაშინდელ ცხოვრებაში, როდესაც მზათ ვიყავე მაშო მიმეტოვებინა, მაგრამ ამავე დროს რალაც სულელური ექვი შემიპყრობდა ხოლმე, რალაც ბრიყვეული თავმოყვარება მიმონაგებდა... მაშო კი, დიდი ხანია, გამოუხიზლებულიყო და ნელ-ნელა შენ-ჩემობა, ანგარიშობანა დამიწყო. — ახლა, ჯვარი როდის უნდა დავიწეროთო? — ხუმრობის გარეშე მითხრა ერთ დღეს მაშომ და მწარეთ ამოიოხრა, თითქო ამითი უნდა ეგრძნობინებინა ჩემთვის, რომ ახლა კი დროა შევეუდგეთ ერთ-ფეროვან, მოწყენილ ცხოვრებას, რომელსაც მეო-

ჯახეობა ჰქვიანო.—მართალი გითხრა, მე, დიდი ხანია, მოველოდი ამ წინადადებას, მაგრამ მის გაგონებაზე გული მაინც გადმომიქანდა და ერთის თვალის დახამხამებაზე ჩემი თავისუფალი „მე“, ჩემი გამოუხიზლებული არსება, საწინააღმდეგოთ მოემზადა. ჰო თუ არა—გრიგალივით დატრიალდა ჩემის გულის სიღრმეში და ისეთი თავზარი დამცა უკუღმართ მომავლის მოლოდინმა, რომ კინალამ ხარივით არ დავიბლავლე: არა, მე ჯვარის დამწერი არა ვარ-მეთქი!.. მართლადაც, განა მე საოჯახო კაცი ვარ? ერთი რაღაც მხდალი და უხასიათო ადამიანი, განა შევძლებდი რიგიან მეოჯახეობას, მერე იმისთანა მეუღლესთან, როგორიც იყო მაშო? „ჯვარი დავიწერთო?“—უდიერათ მითხრა მაშომ და მე კი ამ დროს საშინელი სურათი წარმომიდგა: ერთის მხრივ, ვნებათა-ღელვით გარდაქცეული ცოლი, რომელიც მუდამ გართობაზე, კაბებზე, ცეკვა-თამაშზე და არშიყობაზე ჰფიქრობს, ხოლო, მეორე მხრივ, ქედ-მოხრილი და ჩაფიქრებული ქმარი, რომელიც სულ იმის ზრუნვაშია, რომ გროში გროშზე გადააბას ცოლ-შვილის გამოსაკვებათ. მუდა? წელში მოღუნული, უუკიდურესის სასოწარკვეთილებით შესცქნავის უფროსებს, სამსმხურიდან არ დამითხოვონო... ხელ-მოკლე ყოველსავე საზოგადო საქმეს ივიწყებს, უბრთხის... შვილებს მოწიწებასა და მორჩილების ქვეშა ზრდის, ყოველსავე თავისუფალ მისწრაფებას უზშობს ნორჩ არსებათ, თითონაც ემალება სინათლეს და, მთელი დღე პირუტყვივით მომუშავე, ყოველ-გვარ დამცირებას იტანს, რომ ლუკმა-პური, გაძალღებული სიცოცხლე შეინარჩუნოს. არა, არა! მე არ მინდა მუდამ მონა, ქვეწარმავალი ვიყო-მეთქი!— გადავწყვიტე გუნებაში და შევე-

ცადე მაშოსთვის სიტყვა ბანზე ამეგდო, რადგანაც მაშოს კანონიერათ გადამკიდე მისი ყურ-მოქრილი მონა და ყარაული უნდა შევექმნილიყავ.

— სანამ შვილები მოგვეცემოდეს, ვიცხოვროთ ჯვარ-დაუწერლათ, თავისუფლათ, ვინაიდან მარტო თავისუფალი დამოკიდებულება აფაქიზებს-მეთქი ადამიანს! — როდის როდის ვუთხარი მაშოს და თავი დავხარე.

— მერე ხალხი, საზოგადოება? ხომ თითოთ საჩვენებელი გავხდებითო! — დაიწუწუნა მაშომ და მადლობა ღმერთს, რომ იმჟამათ მეტი არა სთქვა-რა.

-- ხალხი, საზოგადოება? — გავიმეორე მე დაცინვის კილოთი და დავუმატე: მართალია, ჩვენი საზოგადოება, ჩვენი ხალხი ჯერ ისეა დაქვეითებული, რომ თვალთმაქცობა ურჩევნია პირდაპირობას, მაგრამ ჩემის რწმენით კი თავისუფალი პიროვნება უფრო სასარგებლოა ამავე საზოგადოებისათვის და, მოდი, ამ შემთხვევაში ყურს ნუ დავუგდებთ უვიცთა მითქმა-მოთქმასა-მეთქი.

მაშო გამებუტა. ოჯახურ მონობასა და კრუმორწმუნობაში აღზრდილი ვერ შერიგებოდა საყვარელ კაცთან თავისუფალ ცხოვრებას და ყოველგვარ ხრიკებს ხმარობდა, რომ ჩვენის ურთიერთობისათვის კანონიერი არშია შემოეყვანა. — შენი პირადი სიღარიბე ნუ გაშინებს, ჩემო კარგო, მე ხომ მდიდარი ვარ! აი, ეს მოწყობილი ბინა, ეს სახლი და კარი, დავიწეროთ ჯვარი და ბედნიერათ ვიცხოვროთო! — აღარ ისვენებდა მაშო და ჩემს სიღარიბეს, რომელსაც მე, სხვათა შორის, მოვებლაუქე, თავისს სიმდიდრეს უნაცვლებდა. შეიძლება ბევრმა სულელიც დამიძახოს, რომ არ ვისარგებლე მზა-მზარეულის ქონებით, მაგრამ მაშოს წინადადებას კი მე ძალიან ამაღელვებდა.

უნდა გამოვტყდე, რომ ამეამათ, როდესაც ყველაფერი უკვე გადამხდა, განვიცადე, ჩემი დანიშნულება ცხოვრებაში უფრო ნათლათა მაქვს წარმოგენილი, ზედ-მეტათ მეზიზღება ჩემი მაშინდელი ყოფნა და გულის-თქმანი და, ამდენი რაზმა მკოდნოდა, იმ თავითვე იქნება სულის სიმშვიდეც არ დამეკარგნა. მაგრამ არც მაშინ ვყოფილვარ იმდენათ გათახსირებული, რომ თავი გამეყიდნა და, საზოგადო გარემოებათაგან დამონავებული, კერძო ადამიანის მონათაც შეეკმნილიყავ. მაშოს სახლ-კარი ოდესმე ეკუთვნოდა ანდროს, იმ კაცს, რომელსაც ისე ჰყვარებია თავისი ცოლი, რომ სულ იმის სახელობაზე დაუმდკიცებია თავისი მონაგარი. ეს თითოეული სტოლი, თითოეული სკამი, ოთახის თითოეული კუთხეც კი მოწმე ყოფილა მაშოს ქმრის სულის კვეთებისა, იმის ზრუნვისა, ოცნებისა მომავალზე. მე წარმოვიდგინე ჩემი თავი ანდროს ყოფნაში და სისხლი ამემღერა, დამამკირებლათა, და გამათახსირებლათ ვიგრძენ ჩემი აწმყო... არა, არა! მე არ შემიძლია დავებატრონო იმას, რაც მარად-ყამს, შენის ყოფილის ქმრის აზრდისს გამახსენებს-მეთქი, არასოდეს!—დაუწყვირე მაშოს და სულ მთლად აკანკალდი. უნამუსობისა და უბატოხსნობის ქირის ოფლმა დამახსა. მაშოს ხმა აღარ გაუცია, უარესათ გაიცივირა, ბუზღუნსა და ტირილს მოუმატა. იმისი აზრით, მე ვიყავ დამნაშავე, რომ იგი გზიდან გადავარდა, ქმრის ხსენებაზე ხელი აიღო.

— ნუ თუ?-მეთქი, ვეკითხებოდი ჩემ თავს, ჩემს სინილისს, მაგრამ სინილისი ხმას არა მცემდა და ვგრძნობდი კიდევ, რომ ჩვენ დაახლოვებაში მეც იმდენად ვი-

ყავ დაბნაშავე, რამდენათაც თვით მაშო. უკეთ რომ ვსთქვა, არც ერთი არ ვიყავით პირდაპირი დაბნაშავე... ხორცს ხორცი მოეწონა და ამ მოწონებამ, ამ გატაცებამ ერთხანს დაჩრდილა, დააჩლუნგა ჩვენი გონება. ხოლო, როდესაც გამოვეფხიზლდი, ჩემმა შემკოდე გულის თქმამ მაშოსთან თავისუფალი, პატიოსნური ურთიერთობა მიჩაჩა,

— ნუ სტირი, გეთაყვა, ჯვარის-წერა ადამიანს არ გამოსცვლის... შენ შენი თავის ბატონი იყავ, მე ჩემის თავისა და ჩვენი შემაერთებელი კი სიყვარული და ერთგულება იყო. ასე უფრო დამოუკიდებელი ვიქმნებით და, თუ ვინიცობაა, შემდეგში ვერ შევთანხმდით, ორივეს გზა ხსნილი გვექნება: იქნება ხასიათები ვერ შევუწყეთ ერთმანეთს, იქნება კიდევ მოგეწონოს ვინმე და მაშინ საჯლა მოენახოთ ისეთი მოწმები, რომელთაც უექველათ მრუშობის სარეცელზე უნდა გენახონ მეთქი! — ხუმრობის კილოთი დავაბოლოვე ჩემი გრძელი სიტყვა და თან სასაცილოთ ვიღმიქებოდი, მინდოდა მაშო გამეცინებინა. მაშო კი ისე სტიროდა... ოხ, ეს ქალის ცრემლები!! რაც უნდა არ მოგწონდეს ქალი, თუ მთლად გამხეცებული არა ხარ, მისი ცრემლები მაინც გაღბობენ და შენდა უნებურათ საალერსო სიტყვებს გამოგტყუებენ. მაშო კი ჯერ ისევ მომწონდა, მიყვარდა, როგორც დაუმკნარი იის თაიგული. მისი მხსნელი მისივე თვალ-წარმტაცი გარეგნობა იყო!

— ჰო, კარგი, ნუ სტირი!.. როცა იქნება, ჯვარსაც დავიწერთ, შეიღებს ხომ უკანონოთ, ბოგანოთ არ დავტოვებთ-მეთქი! — დავემორჩილე მაშოს.

— თვლიმც გამოხეთქიათ შენს შეიღებს... მე

შვილები არ შეყოლები, არა!.. ზომები მაქვს მიღებული მე შვილები კი არა... მე მინდა კანონიერათ ვიცხოვრო შენთან .. მინდა კვლავ საზოგადოებაში გავფერიო. . ახლა კი სადღა გამოვჩნდები შენი ხასაო!.. სლოკინებდა მაშო.

ამ უკანასკნელმა მისმა საიდუმლომ თავზარი დამცა! დედა-კაცს ძალათ დაუკარგავს თავისი თვისება, მაშ რაღა დაუტოვა ქმარს, საზოგადოებას, მომავალს? მოტყუება, ორგულობა, ფლიდობა?... ფუი!! გავაფურთხე ბრაზმორეულმა და ოთახში აღეღვებით ბოლთის ცემა დავიწყე. სხვა უჩემო, მაგარი ხასიათისა და მტკიცე აზრებ ს კაცი, ერთ წუთსაც აღარ მოიცილდა მაშოსთან და ცხრამთას იქით გადიკარგებოდა, მაგრამ ჩვენში ბევრზე ბევრია უნიადაგო, ისე ალაღბედზე, მცხოვრებელი, და ერთი იმათგანი, ჩემდა საუბედუროთ, მეც ვიყავ!..

დალამდა. ქალაქის სანთლებმა მორცხვით შესცივნეს ცაში მოციმციმე ვარსკლავებს. მაშომაც გოგოს ანთებინა საღამური ლაპარაკი და იდაყვებით მაგიდაზე დაეყრდნო, აღმაცერათ დაანდო თავი ხელებზე და, ჩემკენ სახე შემობრუნებული, თვალემათ გარდაიქცა. შავი ხუკუკი თმები შუბლზე საყვარლათ გადმოეჯარა და ფართო მკერდი, რომელიც სიცხისა გამო ნახევრათ მოციტიტვლებინა, ზღვასავით უღელავდა. სკამზე უკმეხათ მჯდომარე მაშო სწორეთ განხორციელებული გრძობათაღელვა გეგონებოდა... დალახვროს ღმერთმან მაცდური! თითოეული მისი შეხედვა თანდათან მამშვიდებდა, მისდამი გულის-წყრომას მიქარვებდა და, ბოლოს, მისმა სიმშვენიერემ თავი კიდევ წამართვა. ფეხ-აქრეფით მივედი და გამოველაპარაკე.

— იქით დამეკარგე! — გამიჯავრდა მაშო და ისე. არც თუ ძლიერის წყრომით და არც თუ ალერსის გამოსახატავათ, გულში ხელი მკრა. ხელის ამ გვარის კვრითა და ბუზღუნით არა ერთხელ და ორჯელ დაუტყუენია ჩემთვის: ალერსის ფიცი, მაგრამ ამჟამათ თავი შევიკავე, ხელახლათ გაღვიძებული მხეცი უმაღლ ჩავკალ ჩემს გულში და ისევ ბოლთის-ცემა დავიწყე. მაშო ალბათ არ მოელოდა ჩემს ამგვარ საქციელს და, ცოტა არ იყოს, განცვიფრდა.

— საზიზლარი მამაკაცებიო! ბუტბუტებდა ჩემს გასაგონათ მაშო და თან გულ-მკერდს იღვღავდა. მე პირს ვარიდებდი, მაგრამ...

— როდემდისო? — თითქოს შეკითხებოდნენ მაკდურის თვალები!..

V.

ჩვენ ურთიერთობას ნაძალადეგობა დაეტყო. მართალია, მაშო სახლიდან არ მითხოვდა და არც მე ვშორდებოდი, მაგრამ სამსახურსა, ჩემ ამხანაგებთან ლხინსა და ქეიფს უფრო ბევრ დროს ვანდომებდი ხოლმე და მაშოსთან მარტო საღამოობით დავიარებოდი. მაშოც აპყვა თავისს ტოლ ქალებს და, მათის დახმარებით, კანონიერ საქმროის ძებნას შეუდგა. მაშოს, უეჭველად, ცოლის სახელი უნდოდა და, რაკი მე ჯერ-ჯერობით ვერ დამითანხმა, თვალი განზე დაიჭირა.

მართალი გითხრა, მაშოს ასეთი ქცევა საშინლად მამბრაზებდა და, ერთ გარემოებას სამუდამოთ რომ არ გამოვეფხიზლებინე, იქნება ბოლოს მაშოს დავეძლიე და «ცოლის ქმარი» გავმხდარიყავ.

შარშან, დეკემბრის ერთ სუსხიან საღამოს, წამოვიკუ-

ხე პალტო და აჩქარებით მაშოსკენ გავწიე. მაშო შინ არ დაძინებდა. გოგომ ზალაში მიმიღო და მითხრა: „ქალბატონი მალე მოვაო“. მე ლოდინი დაუწყე. უაზროთ დაეხეტიალეთ დი ზალის ერთის კუთხიდან მეორემდის, თუშკა კი გული მეთანადრებოდა, რომ მაშო ამ დრომდის კარში იყო. ჩემ გულის კვნესას გარედან ქარი ქვითინით ბანს აძლევდა და ეს უფრო მაწუხებდა: ოთახში ყოლით გაქოლენჩებული გავჩერდი წიგნებით დატვირთულ საწიგნესთან და დიდის მზრუნველობით დალაგებულ წიგნებს თვალიერება დავუწყე.

— სწყალი ანდრო, წიგნები კი ჰყვარებია-მეთქი—წავიდულუნე და ერთი მათგანი ხელში ავიღე...

მეშვიდე თუ მერვე თვე იყო, რაც მე მაშ.ასთან ვცხოვრობდი და დღეს პირველად ვახსენე ანდრო. დღესვე გამახსენდა-მაშოსთან პირველი შეხვედრა, სასაფლაო, ფიჩხაშვილის სამარე და მწარეთ გამეცინა. რა არის ადამიანი? რა არის მისი წერილმანობითა და გაიძვერაობით სავსე ცხოვრება-მეთქი?—გავიფიქრე და ცივმა ოფლმა დამასხა... პირველად მაშომ ამ წიგნების გადასარჩევად მომიწვია და ჩვენ კი წიგნებიცა და მისი პატრონიც დავიწყებას მივეცი! ჯერ დავმეგობრდით და მერე ანგარიშობა დავიწყეთ, ჯერ თავისუფლად გვიყვარდა ერთმანეთი და მერე ურთიერთს დამონება მოვუნდომეთ! რად მოხდა ყველა ეს? ნუ თუ არ შეიძლება დავუბრუნდეთ პირვანდელ თავ-დავიწყებას, ნუ თუ არ შეიძლება სამუდამოდ გვიყვარდეს ერთმანეთი-მეთქი?—დავეკითხე ჩემ თავს და ამ კითხვათა პასუხის მიცემამ გამაბრუა, თავს რეტი დამასხა... იმჟამად მაშო რომ გვერდითა მყოლოდა, შეიძლება თვებში ჩავვარდნოდი, შენდობა და მოტყევა მე-

თხოვნა, შეიძლება გამეტაცნა იგი და მასთან ერთად გავქცეულიყავ შორს, გარდავხვეწილიყავ ისეთ მხარეში, სადაც სულ სხვაგვარად ფიქრობს და იღვწის საზოგადოება, სადაც პიროვნება, მისი სხვასთან ურთიერთობა და გულის-თქმანი უფრო თავისუფალი, უფრო ფაქიზია. მაგრამ მაშო იქ არ იყო...

— ვინ იცის, ახლა ვისთან არის მეთქი?! — წამოვიძახე გულ-შოკოლუღმა. საშინელმა ექვებმა შემიპყრეს... წარმოვიდგინე, რომ მაშო სხვას ეალერსება, სხვას, ეფიცება სიყვარულს და სიამოვნებით თავბრუ-დასხმული ეს სხვაც ეხვევა და კოცნის, ჩემ მაშოს, ჩემ ყოფილ ნანდაურს, საყვარელს... გულზე ცეცხლი მომეკიდა და, რომ ველარა გავაწყვე-რა, გაშმაგებით წამოვეუსვი ხელი საწიგნეს და წიგნები სულ ძირს ჩამოვეყარე...

ბრაზა-ბრუხზე გოგო ზალაში შემოვიდა. გამოვეფხიზლდი... გოგოს ვუბრძანე წიგნების ალაგებაში მომშველებოდა და, გოგოსაგან რომ ჩემი მღელვარება დამეთარა, შორს გატყორცნილ წიგნებისაკენ გავწიე. იმ წიგნიდან, რომელიც პირველად ხელში ავიღე, ერთი რვეული გამოვარდა. თავზე ეწერა „ფიჩხაშვილის თავ-გადასაფალი“ო. — ჰმ... ენახოთ, რა კაცი ბრძანდებოდა ეს ფიჩხაშვილიც-მეთქი, — წავიდულუნე და რვეული უბეში ჩავიდე. წიგნები ისევ თავიანთ ადგილას დავალოგე... კარგა ხანიც გავიდა. დაჰკრა საათმა 11, 12, 1, მაგრამ მაშო არსადა სჩანდა... გაჯავრებულმა დავავლე ქუდს ხელი და შინისკენ გავქანდი. გზადაგზა ვლანძღავდი მაშოს, ვლანძღავდი ჩემ თავს და ვწყევლიდი იმ წუთს, როდესაც მაშოს შევხვდი! საშინელი აღრენილი ვიყავი.. ცრემლი და ბოლმა მარჩობდა. ერთ ადგილას, გაკაშკაშებულ ბუფეტის

მორთულობამ ისე მაცდურად შემომცინა, რომ კინაღამ არ ჩავუხვიე და არ დავითვერ ხარივით, რომ გულის დარდი ღვინოში ჩამეკლა. მაგრამ ისეთი კოცონი მენტო გულში, რომ ღვინოც ვეღარ მიშველიდა!.. მაშინ არ ვიცოდი, რათ მომდიოდა გული ასე, მაგრამ ახლა, რომ ვუკვირდები, ვგრძნობ, რომ თურმე ჩემი თვითმოყვარება, ჩემი შებღალული ხეაღობა მამოქმედებდა. ცხოველებმაც ხომ ასე იციან ხოლმე!..

შინ გამთბარი და განათებული ოთახი დამხვდა. მაშინვე გავიხადე ტანთ, ჩავწექ ლოგინში და შავის ფიქრების თავიდან ასაცილებლად, ფიჩხაშვილის რვეულის კითხვას შევუდექი. ბედნიერი იყოს ის წუთი!.. ცოტა არ იყოს, გამომაფხიზლა... ჩემი ცუდი და ავი გამითვალისწინა, შემადულა!..

VI

„189... წლის ოქტომბერი. ამ ცოტას ხანში შემისრულდა ოც-და-თვრამეტი წელიწადი,—ასე იწყებოდა ფიჩხაშვილის თავგადასავალი—ოც და-თვრამეტი წელიწადი!.. სიზმარივით გაიარა ამ დრომ ჩემ თვალთა წინ და მერე რა მომცა? დაძაბუნებული სხეული, გარყენილი გულის-თქმა, წამხდარი ხასიათი!.. ვინ იცის, კიდევ დავესწრობი თუ არა ახალწელიწადს! შეიძლება, რომ დავე სწორო, რადგანაც ძველ-ტყავათ ქცეული სხეული აღამიანისა ხშირათ რამდენიმე წელიწადი ატარებს ხოლმე განაწვალეზულ სულს, ქვეყნისა და თავისდა სავალალოთ. მე კი აღარ მინდა სიცოცხლე ამ ყოფნაში!.. ნეტავ, ახლავე მოვიდოდეს სულთამხუთავი და შემისვამდეს თავისს გამხმარ მხრებზე!..

„მაგრამ... არა! ცოტა კიდევ დამაცალე, შავო სიკვდილო, დამაცალე, ვიდრე ჩემის ცხოვრების აღწერას დავასრულებდე. იგი დამამშვიდებს მე, ხოლო სხვას კი ქირის ოფლს დაასხავს და დააფიქრებს. ოხ, რა კარგი უნდა იყოს აზრიანი, დაკვირვებული სიცოცხლე!.. მაშ, დავიწყეთ.

„მაგრამ საიდან დავიწყო? ესთქვა, ვინ იყო ჩემი დედ-მამა, როდის დავიბადე, სად ვისწავლე, რა ვნახე და რა განვიცადე? მაგრამ ჩემი დედ-მამა ჯერ რა სახსენებელია იმ ერთან, რომელსაც შთამომავლობით ვეკუთვნია...

„მე შვილი ვარ იმ ერისა, იმ უქნარა საზოგადოებისა, სადაც ჩემისთანა უბედურის ადამიანის სიკვდილი კი არა, თვით ცნობილის მოღვაწის ცოცხლათ დაკარგვაც კი არავითარ საზოგადოებრივ აღშფოთებას არ იწვევს... მე შვილი ვარ იმ ერისა, რომელიც ჟამთა ვითარებისაგან ისე დაძაბუნებულა, რომ მტერს და მოყვარეს ვეღარ არჩევს და რომლის მეთაურებიც შინ ერთმანეთს მამულიშვილობას აყვედრიან, გარეთ კი ქედწახრილნი, უვიცნი და მშიშარნი არიან... მე შვილი ვარ იმ ერისა, რომლის რჩეულნიც ჯვარს გაცემენ, თუ ქათინაური არ უთხარი, და რომელიც არა ზრუნავს თავისიანების კეთილ-დღეობისა, თითოეულის თავის წევრის დახმარებისა, გამოფხიზლებისათვის... მე შვილი ვარ, — მაგრამ... კმარა! ჩემისთანა შვილი თვალსაჩინო მაგალითია, საარკვეა, ჩემიანებთა დაქვეითებისა, გათახსირებისა!.. მაშ, ისევე კერძოთ ჩემ თავზე ვილაპარაკებ.

„მე დავბადებულვარ სასულიერო კაცის ოჯახში. მამა არ მახსოვს. დედას კი მოვესწარ და კარგათა ც შევისწავლე მისი თვისება-გულისთქმანი. საცოდავი ერთი რა-

ლაც უწვრთნელი და უცნაური ადამიანი იყო. გეგონებოდათ ბუნებას აფთრათ სდომებია და შეეცდომით ადამიანათ-კი გაუჩენიაო. მუდამ მოწუწუნე, მუდამ ბედის მომდურავი, სულ თავისს თავს სტიროდა და, პაჭარა გამოცდილება რომა ჰქონოდა, ქვეყანას ამოაგდებდა. თავმომწონე, ამაყი, გულზეიადი თვით დამკირებული უცილობითა და გონების სიბნელით—თავის სწორათ არავისა სთვლიდა. მუქთა ტაბლა-ხორაგს დაჩვეული, საყვედურით ავსებდა ქვეყანას. უკიდურესმა სიღარიბემ, რომელიც თავზე დაატყდა ქმრის (მამიჩემის) სიკვდილის შემდეგ და რომელმაც ყველაფერი აკადრებინა, უარესათ გამოათავყვანა საბრალო ადამიანი, გული შურით აუვსო.

„არავითარი საზოგადოებრივი აზრი არა ჰქონოდა-რა, სწამდა მარტო ერთი მცნება: კაცი იმიტომ არის გაჩენილი, რომ კარგი სეას, კარგი სქამოს, სხვას გაუბატონდეს, გაჩინოვნიკდეს, გამედიდურდეს, გაივსოს ქონებითა და დოვლათით, რომ ქვეყანა მას შენატროდეს და ქვეყანა კი მისი ყურმოპირილი ყმა იყოსო.

„იმდენათ უვიცი იყო საბრალო დედა-ჩემი, რომ ჩვენის ხეობის იქით ქვეყანა არ ეგონა. არ იცოდა, იყო თუ არა ქვეყნად ჩვენებურ ბოქაულზე უფრო გავლენიანი კაცი, მართლა არსებობდა თუ არა სახელმწიფო, დიდრონი სამრეწველო და საფაბრიკო ქალაქები, გადავარდა თუ არა ბატონყმობა, არსებობდა თუ არა მანქანები, ელექტრონი, რკინის გზები და ათასი სხვა საკვირველებანი ბუნებისა და მეცნიერებისა. იქნება გაეგონა რამ, მაგრამ ყველა ეს ზღაპრათ მიაჩნდა. თვით სარწმუნოება, რომლის წარმომადგენელიც იყო მისი ქმარი, დედა ჩემს თავისებურად ესმოდა: სწამდა სალო-

ცავები, ხატები, ეკლესიები, მღვდლები, ბერები საკვირ-ველთ-მომქმედნი. მაგრამ ეს რწმენა რალაც ფანტასტი-ური და ძალზე ცრუმორწმუნეობრივი იყო. მაგალითათ, მამა-ღმერთისა უფრო ეშინოდა ხოლმე და, როდესაც ჩვენის სოფლის ეკლესიაში დახატულ სამების წინ სან-თელს ანთებდა, სანთელს მამა ღმერთის წინ დარგამდა ხოლმე, ხოლო ძე-ღმერთს კი ვევედრებოდა—მამა ღმერთს შემახვეწეო.

სიყვარულით კი ძლიერ ვუყვარდი საბრალოს და ვუყვარდი ისე მხეცურათ, როგორც ძროხას უყვარს თავისი ხბო! მუდამ მანებიერებდა, მილოლიაევებდა, მარ-ჩევდა დანარჩენ ბავშვებში, მაგრამ მარტო სიყვარული ხომ არა კმარა ბავშვის აღზრდისათვის?! მომავალი თაობა მატარებელია უკეთესის მერმისისა, მაგრამ დედა ჩემს თავისი აწმყო რომ არ ესმოდა, მომავლისათვის რას მომამ-ზადებდა! „იყავ, შვილო, მორჩილი ღვთისა და უფრო-სისაო“. აი, ამ ორ სიტყვაში გამიხატებოდა დედიჩემის სწავლა. სოფელი, ბუნება, მისი მოვლენანი, ტოლ-ამ-ხანაგი, ხალხი, ერი, კაცობრიობა და ყველა ის, რაც კი იზიდავს ბავშვის ყურადღებას, ჩემთვის გაუგებარნი რჩე-ბოდენ და მეც ცრუმორწმუნეობითა და ცრუ აზრებით მვესებოდა ნორჩი გული.

წელანვე ვსთქვი: მამაჩემი არ მახსოვს მეთქი. სულ ხუთი წლისა ვყოფილვარ, როდესაც იგი მომკვდა-რა. ვინ იცის რა გულისა, ხასიათისა და თვისებათა კაცი იყო! მართალია, დედა-ჩემი ყოველთვის აქებდა ხოლმე, მაგრამ დედაჩემის დაფასება რა ანგარისში ჩასაგდებია, როდესაც იმას ამ ქვეყნისა და ადამიანისა არა გაეგებო-და-რა. გარეშეთ ხომ სულ არა დაეჯერებათ-რა! ერთნი

ამბობდნენ, რომ მამაჩემი დიდი ნიქიერი, მაგრამ ლოთი და ქალების მოყვარული ყოფილა, მეორენი კი ანგელოზს უდარებდენ. ერთის სიტყვით, მე არ ვიცი რა სულიერი და ზნეობრივი განძი გადმომცა პირადათ ჩემმა წინაპარმა.

თუ ჩემის მოქმედებისა და გულისთქმა-ხასიათის მიხედვით დაეფასე ჩემი წინაპრები და ლომბროზოს თეორიით ვიხელმძღვანელო *), ბევრ სანაქებოს ვერას ვიტყვი, რადგანაც ჩემისთანა სუსტი ნების ადამიანი იშვიათად მოიძებნება.

მეორეს მხრივ, ნებას ვაძლევ ჩემ თავს ერთი მგლის-კენაცა ვსთქვა. მე ისეთი მოხერხებული, ნიქიერი, მკვერვეტყველი და წინაგრძნობის კაცი ვიყავ, რომ რიგიანი აღზრდა უთუოდ გამომაჩენდა. მაშასადამე? მაშასადამე; ვაი თუ უდანაშაულონი იყვნენ ჩემი წინაპარნი და მე წავეხდინე ჩემ თანამედროვე ცხოვრებას, ხალხს და საზოგადოებას. ერთით ესეც საკვირველი არ არის, ვინაიდან საქვეყნოთ სულელებათ აღიარებულთა გარდა, ჩემს სიცოცხლეში ერთი გულწრფელი ადამიანი არ შემხვედრია. ყველა ერთი მეორეს, ან თავისს თავს ატყუებს! უკაცრავაი, ვარ ჩემ მკითხველებთან, მაგრამ ეს ასეა და ყველა ჩემსავით ერთ დღეს რომ მოქკვიანდეს, ყველამ რომ აღიაროს თავისი ცოდვები და სხვაც ისე შეიყვაროს, როგორც თავისი ჯერ-ჯერობით გათახსირებული და მოტყუებული თავი უყვარს, ქვეყნათ ცხოვრება

*) ლომბროზო იტალიელი გამოჩენილი ექიმი და მეცნიერია, რომელიც წინაპართა შთამომავლობაზე გაკლენას იკვლევს.

სამოთხეთ გარდაიქცეოდა... ღიახ, მართალს მოგახსენებთ!..“

— სრული ქეშმარიტება-მეთქი! გულწრფელათ წამოვიძახე და ფეხზე წამოვიქერ. ოთახის დაყრუებულმა კედლებმა, თითქოს ბანი მომცესო, ზანზარი დაიწყეს... აღელვებული დიდხანს დავყიალობდი საცვლების ამარა და არ ვიცოდი განმეგრძო კიდევ კათხვა, დამეწყუო აწ გარდაცვალებულის უჩინაშვილის სულში და გულში ხელის ფათური, თუ დამეხია ეს მისის სისხლით დაწერილი რვეული და დავიწყებისათვის მიმეცა მისი ცხოვრებაც ისე, როგორც თვით იგი დავიწყებოდა ქვეყანას.

რალაც უცნაური, თითქოს ჩემი შემაურაცხმყოფელი წინაგრძობა გულს მიღრღნიდა, ჰო-არაობის საბურთავოთ გავეხადნე... მაგრამ ბოლოს ისევ ცნობის-მოყვარეობამ დამძლია, მივეარდი საბანს, ბექებზე წამოვისხი, ფეხები ფლოსტებში ჩავყავ და ახლა მაგიდას მოვუჯექი, რომ უფრო გულ-დასმით გადამეკითხნა ამ უცნაურის კაცის უცნაური ამბავი.

— „ჰო, იმას ვამბობდიო—ჩავიკითხე ქვევით—ბევრია მეთქი წამხდარი დაცემული ადამიანი, რომელიც ბოროტათა ხმარობს ნიქს, სიცოცხლის კეთილმყოფელობას და თავისს მოძმეს კისერს ატეხინებს. პირველი ამათგანი გახლავარ მე, —ნატერფალი ყოველივე სიავისა—ქვემორე ამისა ხელისა მომწერი კირილე იაკინთეს ძე ფიჩხაშვილი. მერე რამ დამცა ასე? თვით ცხოვრებამ, უეცობამ, თვით ხალხმა! მაშ მე რა შუაში ვარ? რისთვის, შემომკენესი შურით სავსე ჩემო გულო, რატომ არ მასვენებ ჩემო ამღვრეულო სინიდისო? იმიტომ რომ მებრძოლი უნდა გყოფილიყავ უსამართლობისა და მე კი დავემონე წუთიერ მაცდურებათ, განა? ოხ, უბედურო, ჩემო თავო!...“

ჩემი თავი კი იმ დღიდან მახსოვს, როდესაც 7—8 წლისა გადავხტი ჩვენი მეზობლის ბაღში, დავიპარე კიტრები და მერე მთელი ბოსტანი ძირიანათ გადავაბრუნე. ეს მოხდა ზაფხულის ერთ საღამოს... კალოობა იყო და გლეხები მინდვრათ იყვნენ გასკლნი.

მეორე დღითა საწყალი გლეხი თავ-დავიწყებით ილანძლებოდა და შვილ-მკვდარივით იხლანკებოდა თავისს განადგურებულ ნაამაგარს რომ დაჰყურებდა. მე კი ვიდექ ჩვენის სახლის ბანზე და გლეხის უშმაწურ ლანძლვაზე გულთანათ ვხარხარობდი!

არ ვიცი, ჩემში არსებულ სიცოცხლის ზედმეტ ძალთა ბრალი იყო, თუ შთამომავლობითი ვერაგობისა, ეს კია, რომ იმ დღიდან ჩემი ხელი და ფეხი აღარ დამდგარა. მთელი დღეები დავხეტიალობდი ქალებში, ვენახებში, მინდვრათ. ვიქერდი ჩიტებს, ვხოცდი მათ, ვუნგრევდი ბუდეებს, ვიპარავდი ხილს, ზოსტნეულობას და, მგონი, მთელი სოფელი გამენადგურებინა, რომ მეორე შემოდგომაზე, მოულოდნელათ ერთ, სამაზრო ქალაქში არ წავეყვანეთ და იქ ერთ-ერთ სასწავლებელში არ მივებარებინეთ.

როგორც ტყის ნადირი, როგორც ხათანგში გამო-მწყვდეული თავვი, ისე დავფრთხი, აუარებელი მოწაფეები რომ დავინახე. მეუცხოვა, შევდრკი, შევშინდი. პირველ ხანებში საშინლათ ვერიდებოდი ამხანაგებს და არც გული მიდგებოდა სასწავლებელში. ხშირათ დამიწყია ხოლმე ღრიალი დაქრილ მხეცივით და თვალები სულ ტყისკენ მექირა... სოფელი მენატრებოდა.

ოხ, სოფელო, სოფელო, დიდებულო ეტრატო, დიადის ბუნებისაო!! ქალაქის ბინძურ ცხოვრებით გა-

ბინძურებული აღრე მოვაკლდი შენ მზერას და ამ მყრალ სარდაფში ისე ვკვდები, რომ უკანასკნელათაც კი ველარ ვიხილავ შენ მთა-გორით დასერილ გულ-მკერდს, ვერ შევისუნთქავ შენ უკვდავება სუფთა ჰაერს, ყურს ვერ დავუგდებ შენ ანკარათა ჩქეფა-ხვივილს, ვერ დავსტკბები ამომავალის მზის ცქერით, ძღვევა-მოსილის გვირგვინოსანისათვის რომ გადმოდგება ხოლმე მთის ქედზე და უხვის ხელით აბნევს, სხივთა კონას ყრუ, ჯანლით დაბურულ ხევ-ხუვებში. ტყე-ველათ გაღვიძებულ ფრთოსანთა ჟივილ-ქიკიკი ველარ დამიტკობს ყურთა სმენას და მთის გიჟი სიო შავი ფიქრებით გახურებულ შუბლს ველარ გამიგრძობს... ვკვდები ძალღივით და მხოლოდ ახლა ვგრძნობ, რა დიადი საუნჯე წამართვეს შენის მოშორებით, როგორ დამლუპეს, რომ არ შემასწავლეს შენის დიადის ბუნების დიდი კანონები! ან კი ვის უნდა შეესწავლებინა, ვისა ჰქონდა ჩემი ჯავრი!! ჩვენი ხალხი ხომ ისე, ალალ-ბედზე, სცხოვრობს და სხვის გაკეთებულ კოჭინათი დატაატაობს!..

პირველ წელიწადს სასწავლებლიდან რამდენჯერმე გავიქეც სოფლათ (დედა მაშინ ჯერ ისევ ცოცხალი მყავდა), მაგრამ ორჯელ გზიდან დამაბრუნა ჩემმა სახლის პატრონმა, ხოლო მესამეთ თვით დედაჩემმა გამომიგლოწინ და ცემა-ტყეპით ისევ ქალაქში ჩამომიყვანა. მეტი გზა არ იყო უნდა უაფმორჩილებოდი ჩემ ბედს.

ნელ-ნელა ამხანაგებსაც შევეჩვიე, რომლებიც მე ბევრით არა მჯობდნენ. მომეტებული ნაწილი სოფლელები იყვნენ და მალეც დაუმეგობრდით ერთმანეთს. მხოლოდ ქალაქელი ბავშვები განირჩეოდნენ ჩვენგან: უფრო თავაზიანები, ლამაზათ თმა-დავარცხნილები და სუფთად გა-

წყობილნი, გვრიტებივით დაგოგმანებდენ სოფელელ ოტრო-
ველათა შორის და ისედაც გვიფრთხოდენ, როგორც
მგლებს. მე შურით მევსებოდა გული მხიარულებს, დედ-
მამის გვერდით მყოფთ რომ ვხედავდი და როცა კი მო-
ვიხელებდი ხოლმე რომელიმე მათგანს, ცემითა ვკლავდი...
მაშინ აბა რა გამეგებოდა, მაგრამ ახლა კი მრწამს, რომ
ჩემი ვერაგობა იმ ბოლმისა და დარდის ბრალი იყო,
რომელმაც ჩემ გულში სოფლის, თავისიანების მოშო-
რების შემდეგ დაიბუდა. ჩვენი დედ-მამა არ დასდევს,
ბავშვის თვისებათ, არა ცდილობს გაიგოს მისი ნორჩი
სულის კვებება, მისი უმანკო გულის ტკივილები, იგი
უაზროთ აპყალია სხვის ფეხის ხმას და თუ შეილი ლო-
გინათ არ ჩავარდა, ჯან-სალი და ბედნიერი ჰგონიათ!
ვაი, ამ გვარის დედ-მამის შეილს და აკი მეც, უფიცო
დედ-მამის შეილი, იმ თავითუა ვაებაში ჩავვარდი?!

„ჩემგან ნაცემ ბავშვებს კირივით ვეჯავრებოდი და
პირდაპირ რომ ვერას მიბედავდენ, უფროსებთან ჩუმ-
ჩუმათ მამბებდენ. უფროსებიც პირველათ გამიჯავრდენ.
მერე გამასილაქეს და შემდეგში კლასში მამწყდევდენ
ხოლმე და „ბაზაბეზა“ მაყენებდენ (ასე ვეძახდით უსა-
დილოთ დატოვებას). ამ გვარ მოპყრობასაც შევეჩვიე,
შევეჩვიე თვით სასწავლებელს, მისს გამგე-პატრონებსაც...

ღმერთო ჩემო, რა იყო ეს სასწავლებელი!?! ახ-
ლაც რომ მაგონდება, სიმწარით თმები ყალყზე მიდგე-
ბა. ეს სასწავლებელი კი არა, ერთი რაღაც გარყვნილფ-
ბისა, უწყეს-რიგობისა, დაბრიყვებისა და გადაგვარების აგუ-
რხანა იყო? ორას-სამასი სხვადასხვა წლოვანებისა და
წოდების ყმაწვილი, სხვადასხვა ოჯახისა და ცოდნის პა-
ტრონები, ღორ-ხბოსავით ვიყავით ერთმანეთში არეული

და გულ-შემატკივარი არავინა გვყავდა, რომ იმ თავითვე რიგიან ვზაზე დავეყენებინეთ. ფლიდობა, ორპირობა, თვალთმაქცობა, შიში, მუქარა და ჩვენთვის გაუგებარი და გამოუსადეგარის საგნების სწავლება, აი, ეს იყო მთელი შინაარსი იმ უკულმართი სასწავლებლისა!..

„წლითი-წლობამდის ვიკრიბებოდით ხოლმე დილა ადრიან სასწავლებელის ეზოში. რვა-ცხრა საათზე ირეკებოდა ზარი—ნიშანი გაკვეთილების დაწყებისა, — ვილაც უზნოე და უნიადაგო ხალხი ხბორებივით შეგვგლალავდენ ხოლმე კლასში, და მთელი საათობით გვაქყვირებდენ: „ბა, ბუ, ბაა, ბუო!“ გარეთ კი ცხრა-თვალა მზე საოცნებოთ ანათებდა ქვეყანას, ამაყ მთებს, გრუზა, სიცოცხლით სავსე ხეებს, ბაღებს, ვენახებს, მინდვრებს, ყანებს! რამდენი საიდუმლოება, რამდენი ცოდნა, რამდენი სიტკბო და სიამე მოგვენიქებოდა იმ თავითვე ბუნებრივად რომ აღვეზარდეთ, იმ თავითვე დედა-ენაზე რომ ესწავლებინათ ბუნებისა და ადამიანთა ურთიერთობა, მაგრამ ჩვენ ხომ მომავლისათვის არ გვამზადებდენ?

მ. ხსოვს (და ან კი რა დამავიწყებდა!) ერთი დღე ჩემის სწავლისა... კლასში სულგანაპულნი ვისხედით. ჩვენი მასწავლებელი ძერასავით დაგეტრიალებდა თავს და მოზვერივით იბღვირებოდა. ერთი მოწაფეთაგანი წიგნში გასაკვეთს ხმა მალლა კითხულობდა და დანარჩენი ყურს უგდებდენ. მოსაწყენი, გაუგებარი რალაცა იყო. მე გულის-ყური ველარ მივადევნე და ფიქრით სულ სხვაგან წავედი...

გული სიავოვნებით მიცემდა, წარმოვიდგინე ჩვენი სოფელი. წარმოვიდგინე დედაჩემაც, ვითომ ისა ზის კაკალ ქვეშ და წინდებს მიქსოვს. მე კი დავრბივარ ვე-

ნახში, ვგორაობ ბ:ლახებში... თავისუფალი ვარ, თავისუფალი, როგორც შვილის ნუკრი და ბედნიერი, როგორც ლაბუა ჩიტი...

ამ დროს საშინლათ დავიკვივლე! მასწავლებელს გაბტყებული რომ დაუნახივარ, მოსულა ჩემთან და... ისე მაგრა ამიწია ყურის ბაბილო, რომ ყური ნახვერობამდის ამახია, მერე წამომამგლო ზეზე, ამომკრა თეხი და კლას გარეთ გამომიძახა. ამხანაგებმა ყრუთ დამგინეს და უფრო გაფაციცებით ჩააცქერდნენ წიგნებს. მე კი მივჯექ დერეფნის ყრუ კუთხეში და ვიტირე გულ-ამოსკვნით. ცხარე, უმანკო ცრემლით დავალბე ჩემი ოცნება და სისხლ ნარევი ნალველი ჩავიწვეთე გულ-ღვიძლში... მე მგონია, ამ დღეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ჩემ გაკერანებაში...

„ეჰ, მწარეა ჩემთვის ეს. მოგონებანი, მაგრამ ბარემ ბოლომდის შევესვამ ტანჯვის. ფიალას!

გაკვეთილებს შიგა და შიგ, დასვენების დროს, ან ჟივილ-ხივილით ვედებოდით ღობე-ყორეს, ვიკრიბებოდით ყრუ ადგილას პაპიროსს ვეწეოდით და ვილანძლებოდით უწმაწურის სიტყვებით, ან შიგ კლასშივე მაღაყებს გადავდიოდით, ებლლაძუნობდით და ვირ თაგვებს დავსდევდით დასაქერათ, რადგანაც სასწავლებლის შენობა, მისი ქერ-იატაკი სიძველისა და სინესტის გამო დაცხავებული და ვირთაგვებით იყო სავსე. ხან კიდევ ვიგონებდით სხვადასხვა ეშმაკობათ მასწავლებელთა შესაშინებელ-მოხსატყუებლათ, ვამტვრევდით და ვამსხვრევდით იქაურობას. ვინ იყო ჩვენი ყურის-მგდებელი? პირიქით ყოჩალი და ამხანაგებში მიღებული ის იყო, ვინც კარგათ კრივობდა, მადიანათ ილანძლებოდა, უსირცხვილოთ ცრუობდა და მასწავლებლებს ატყუებდა. ან კი

სხვა რა დაგვრჩენოდა? ჩენი მასწავლებელი მთვრალე-
ბი, გახეთქილები მოდიოდნენ კლასში და მთელი საათო-
ბით ან ილანძღებოდნენ, ან ეძინათ და ან გვაქიდავებდნენ
ხალმე.

ახლა თქვენა გკითხავთ, როგორ წავიდოდა სწავლის
საქმე ამ სასწავლებელში?

ყველაფერი გარეგნულათ იყო მოწყობილი. სასწავ-
ლებელის ზედამხედველი სულ იმის ცდაში იყო, რომ
მასწავლებლები დაებრიყვებინა, თავის ყრუ მოქრილ მო-
ნათ გაეხადნა. მასწავლებლები კიდევ ჩვენზე ყრილობდნენ
გულის ჯავრს და ჩვენგან თხოულობდნენ უსაზღვრო მორ-
ჩილებასა. ჩვენ და მასწავლებელთა შორის უფესკრული
იღო, რომელიც ამოვსებული იყო კონდუიტებით, ეურ-
ნალებით, სასწავლო ნივთებით, ჯაშუშობით, ქრთამით,
სიფლიდით, თვალთმაქცობით და გაკვეთილების უაზრო
კბილვით. ბევრი მასწავლებელთაგანი გონებრივით გამო-
თაყვანების გარდა, ზნეობრივათა ცხრწნიდა მოწაფეთ და
ეს სოდომ-გომორი, ეს ფარისევლობაზე აშენებულ-აგე-
ბული აგურხანა იყო ის სასწავლებელი, რომელზედაც
წელიწადში ასი და ათ-სი მანეთი იხარჯებოდა (რასა-
კვირველია, მშობელთა ჯიბიდგან ამობღებული), რო-
მელსაც ყოველ შემოდგომაზე მოზარდთა დედ-მამა ბუზე-
ბივით ეხვეოდნენ და რომლის ზღუდეთა გარეშე დაშთე-
ნილი მათი შვილები, უბედურათა და გზა დაბნეულათ
ითვლებოდნენ“.

„მე ვკდები და იმიტომ ვლაპარაკობ ასე თამამათ,
თორემ, ვიცი, ბევრი ჩემი ნაამხანაგარი, რომელიც ჯერ
ისევ თავ-დავიწყებაში ცხოვრობს, ჩვეულებრივის ფარი-
სევლურის ღიმილით მოისმენს ამ ჩემ სიტყვებს და გადა-

ქარბებულათ ჩამომართმევს. მაგრამ კარგათ რომ ჩაუკვირდეს თავის გულისთქმას, ჩემგან აწერილი საერთო შთაბმქდილება სიმწარის, სიმართლის ქირის ოფლს დაასხავს და დამეთანხმება, რომ ამ არა-ბუნებრივმა, მშობლიურ აღზრდას მოკლებულმა სასწავლებელმა, არა ერთი და ორი გაანადგურა, ხოლო ვინც ამ სასწავლებელში გამოზრდილი ახლა კარგ კაცათ ითვლება, იგი სხვა პირობებში ასი-ათასჯერ უკეთესი იქნებოდა... ნეტა იმას, ვინც გაუძლო, გაუმკლავდა უკუღმართ სწავლის უკუღმართ ზეგავლენას! ქეშმარიტათ იგი დიდ-ბუნებოვანი აღამიანი უნდა იყოს! მე, კი მოხარული ვარ, რომ უშვილოთ გადაეგვე, ვინაიდან უკმეხ აღზრდის მეოხებით ჩემი გასაგისი მაინც აღარ დაწვრილმანდება!..

„ჩემი ოცნება, ჩემი ჯერეთ გამოურკვეველი მისწრაფებანი, ბუნებისაგან მოყვასთა სასიკეთოთ მონიქებულნი ძალნი სიცოცხლისა იმ თავითვე, პატარაობაში მოსთუთქა, დათრთვილა და დააზრო პირველ დაწყებითმა არა სასურველმა სწავლამ, მაგრამ უარესი და უძნელესი იყო ჩემი ყმაწვილოური ცხოვრება სასწავლებლის კედელთ გარეშე, — ჩემს ბინაზე.

ის სამაზრო ქალაქი, სადაც ჩვენი ღირს შესანიშნავი სასწავლებელი იმყოფებოდა, ყველა ქალაქებზე დაცემული და ზნე-წამხდარი ქალაქია! არ ვიცი, როგორ ატარებდა დროს მაშინდელი უმაღლესი საზოგადოება ამ ქალაქისა, მხოლოდ ის უბანი კი, სადაც მე ვბინადრობდი სიღარიბისა, ყომარბაზობისა და გარყენილების უბანი იყო. მთელი ქალაქის ზნე-დაცემულ ჯიბგირებს, ქურდებს და გლახაკებს, თითქოს განგებ, აქ მოეყარათ თავი და მთელი დღე ერთი ჩხუბი, აურ-ზაური და გან-

გაში გაჰქონდათ... ღმერთო ჩემო! ახლა რომ ვუკვირდები ჩემ მაშინდელ ყოფნას. ქირის ოფლს მასხამს და სულით და გულით მეჯავრებიან ის დედ-მამანი, რომლებიც ხელმომპირნეობის გულისათვის თავისს შვილებს განგებ ამ უბანში აყენებდენ. ამისთანა უბარუკები კი იმ დროს ძალიან ბევრი იყო! როგორც ღარიბთა უბანი, თვეში სამ-ოთხ მანეთად იბარებდენ მოწაფეთ გამოსაკვებათ და ჩვენი დედ-მამანიც, რომლებიც გროშისათვის თვით იესოს გაჰყიდდენ, თავლის გუდასავით ეხვეოდენ ამ უბანს და თავისს შვილებს ვილაც საეჭვო ყოფა-ქცევისა და მდგომარეობის ხალხს სიხარულით უტოვებდენ: უხაროდათ, რომ შვილს თვეში სამ მანეთათ ჰკვებავდენ, უხაროდათ, რომ მათ აღზრდაზე ბევრი არ ეხარჯებოდათ, ხოლო შვილი კი „ნასწავლი“ გამოუვიდოდათ! ოხ, ხარბო და უწვრთნელო ადამიანო, რა ადვილათ იცი გულის დამშვიდება?!..

მე კი, — მართალი უნდა ვსთქვა, — დედი-ჩემის უილაჯობისა და უვიცობის მეოხებით მოვხვდი ამ უბანში. ვილაც სომხის ოჯახმა ამიბარა თვეში სამ მანეთ-ნახევრათ. მოთინთლეს, თანხები შეუკრეს საცოდავ დედა-ჩემს და დამშვიდებული სოფელში დაბრუნდა.

მე დავრჩი ერთ ქუჩკიან, ბნელ, ნესტითა და შმორის სუნით სავსე ოთხში, რომლის ერთ კუთხეშიაც დამიდგეს ხის, ფეხ მონგრეული ტახტი, ერთი გაუჩორკნავი დანჯღრეული ხისავე სკამი და ასეთივე მაგიდა. მეორე კუთხეში იდგა საწოლი დიასახლის-მამასახლისისა. ერთ-ერთ კედელზე ეკიდა თუნუქის ჰაწია ლამფა, რომელსაც, მთელი შუშა თავის დღეში არა ჰქონია: ოთახის კუთხეებსა და ტახტის ქვეშ აქა-იქა ეყარა: გობი, ტაშტი,

თუნგი და ათასი ოჯახური ხურდა-მურდა. ოთახს იატაკი მიწისა ჰქონდა, ქერი დამბალ-დახავსებული და მიწურივე ბანი. ავდრობისას სახლშიაც ისე სწვიმდა ხოლმე, როგორც გარეთ და, აბა მაშინ ჯნდა გენახათ ჩემი ბინა, რომ შეგებრალეოდით! ქუქყითა და ტალახით საესე სალორეს, საქათმეს ჟურო ჰგავდა იგი ბინა, ვიდრე ბავშვის, ადამიანის სადგომს...

თვით ოჯახი დიდი არ იყო. ბაგრატა, მისი ცოლი კეკე და მე—რვა-ცხრა წლისა, — აი, ესენი ვიყავით. ამ ოთახში მობინადრენი. ბაგრატას ერთი კუდა ვირიცა ჰყავდა, რომელიც გარეთ, ჩემ ფანჯრის წინ, ება ხოლმე და ბზის გოდორში თავ-ჩაყოფილი, ყურების ბარტყუნით ბზეს უგემურათ ახრამუნებდა. ხოლო როცა აუშვებდენ ხოლმე, დინჯათ შემოდრიოდა ოთახში და თავისს პატრონს სიამოვნებასა ჰგვრიდა.

ბაგრატას იგი ვირი მთელ ქვეყანას ერჩინა. მას ანაცვალებდა ცოლსაცა და შეილსაც, რადგანაც იგი იყო ერთად-ერთი მისი მრჩენელი. როგორც ფეხზე მოვაქრე, აჰკიდებდა ხოლმე ბაგრატა ზურგზე საწვრილმანოს, გაიგდებდა წინ და სოფელ-სოფელ დაახეტებდა. საწვრილმანოს ნაცვლათ სოფლებიდან ჩამოჰქონდა კვერცხები, სიმინდი, პური, ქათმები, ჰყიდდა ბაზარში და ასე სცხოვრობდა.

როგორც შემდეგში მიხვდი, გარდა იმისა, რომ ჩემ შენახვაში აღებული ფული ხელუხლებლათ რჩებოდა, ბაგრატას მე ცოლის საყარაულოთ უფრო ვყავდი. ბაგრატა მთელ ორ-სამ კვირაობით გადიოდა საეაქროზე, მე და კეკე კი ვრჩებოდით მარტოკანი და საშინელ გაქვირებას ვიტანდით, მთელი წლის განმავლობაში არ მახსოვს, რომ მუცელი გამაძლარი გვექონოდეს.

კეკე არ იყო ბოროტი დედაკაცი, პირ-იქით მეტის-მეტათ შემიყვარა კიდეც, მაგრამ ბაგრატას ძრიელ ეჯავ-რებოდა ფულის ხარჯვა, გროშს არ ჩაუგდებდა ხოლმე ცოლს ხელში და სულ ილანძღებოდა: „ბევრს ნუ სკამთ, თქვე ამოსაწყვეტებო, ჰურის ყიდვას ველარ ავდივარო“. ისე დაურჩა იმას თავი, რაც ის ჩვენზე არას ხარჯავდა!..

პირველათ, შემოდგომაზე, კიდეც არა გვიქირდა-რა, მა-გრამ ზამთარში, როდესაც გზა შეიკრა თოვლისაგან და ბაგრატა მთელის თვით სოფელში მოემწყვდა, მე და კე-კემ მოხარულ სიმიანზე გადავიარეთ, ცეცხლი და სა-ნათი საიდგან-ლა გვექნებოდა? დაღამდებოდა თუ არა, მო-ვგულავდით ხოლმე კარებს და ჩავეყრებოდით ლოგინში...

ეხ, კეკე, კეკე! დღეს შენ ცნობილი „კუპეწის“ ცოლი ხარ. ბაგრატამ აუარებელი ქონება შეიძინა და შენ საკუთარი ეტლითაც კი გატარებს, მაგრამ გახსოვს კიდეც ის შავი დღეები, გახსოვს კიდეც, რომ შენთვის წყალის ზიდვით მხრები შქონდა გადატყავებული? გა-ხსოვს კიდეც შენი ეშმაკობა, შენი გარყენილება?.. იქ-ნება შენი თავი წმინდანი გგონია?!

„სიწმინდისა კი რა მოგახსენათ, მაგრამ კეკე მაშინ რომ ძლიერ ლამაზი იყო, ამას ლაპარაკი აღარ უნდა-როგორც მთვარე ღრუბლებიდან, ისე ანათებდა ხოლმე მისი ბადრი სახე და მშვენიერ, ხავერდოვან თვალებს ჯეი-რანივით ატრიალებდა. ჩასკვილ-ჩასუქებული ვარდისავითა ღუოდა და სიცოცხლით სავსე, მარწყვივით მომწიფე-ბულიყო. მაშინ კეკე შესაფერ ცხოვრებაში რომ ყოფი-ლიყო, სწორეთ მშვენიერთა ხელმწიფე იქნებოდა, მა-გრამ ტიალ სიღარიბეს,—თუ განგებ თავის მოღარიბე-ბას, ქუქყსა და ქონში ამოეთხუპნა ეს მარგალიტი. იმ-

დენ ლარიბულათ სცხოვრობდა მაშინ კეკე, რომ რიგიანი ლოგინიც კი არა ჰქონდა. დღისით სიცივისაგან გაყინული, ღამეც-გათენებამდის—ძალლივით კავკავებდა. მართალია, მეც კი გაცლელეებული ვეგდე ხოლმე დედიჩემისეულ დიდ საბანში გახვეული, მაგრამ გარეთ, მოზუზუნე ქარის ბლუილის ზეგავლენის ქვეშ, მალე მიმეძინებოდა ხოლმე და ტკბილ სიზმრებს ვხედავდი...

შუა ზამთარი იყო. გათამამებული ქარაშოტი ეშმაკეულივით დაჰქროდა ჩვენ უბანში და იქაურ ქოხ-მახებს განადგურებას უპირობდა. ჩვენის ოთახის ფარღალალებში ქარი შემოჰქროდა და სიცივით ვიხოცებოდით.

— ამაღამ დიდი ყინვაა, ერთ ლოგინში დავიძინოთო! -- მითხრა კეკემ და თავისთან დამიწვინა. ჩემი და მისი ლოგინი შევეერთეთ. რამდენიმე ღამე მეძინა ანგელოზივით კეკეს მკერდში ჩაკონებულს და მთბილოდა ისე, როგორც ღუმელში. ბედნიერი ვიყავ იმ დროს. უმანკო, როგორც მჭრედი და უზრუნველი, როგორც ფრინველი! მაგრამ ღმერთმა დასწყევლოს ეშმაკი! კეკეს ბორგვამა და ოხვრამ ერთ ღამეს აღარ დამაძინა! მალი-მალ აიღებდა ჩემ პაწია ხელებს, იკრამდა მკერდზე, იფლვლებდა მაგრათ, მეხუტებოდა და ძროხასავით მლოშნიდა.. მე ვეჯავრობდი, ველმურტულობდი, ვებუზლუნებოდი, მაგრამ იგი თავისას არ იშლიდა და დასამშვიდებლათ სააღერსო სიტყვებს მეუბნებოდა. მეორე დღით კამფეტებიც კი მომცა და სკოლაში ისე გამისტუმრა...

ასეთ ყოფაში გამატარებინა კეკემ რამდენიმე დღე და ღამე და... ცხრა-ათი წლის ბავშვი უკვე გავირყვენია... ბავშური, უმანკო ოცნება მომეშხამა. წინათ არა ერთხელ მი-

ფიქრია, როგორ დამედწია თავი ბაგრატას ოჯახისაგან, მაგრამ ახლა, ძალითაც რომ გავეგდეთ, აღარ წავიდოდი.

მთელი დღე ლეკვივით შევეცქეროდი კეკეს; ღამე მასთან ნეტარებით მეძინა და მზათ ვიყავი მისი ყურ-მოჭრილი მონა ვყოფილიყავ!..

ეს იყო ჩემი პირველი სიყვარული!..



როგორც გინდა ბრძანეთ, და მე არ მახსოვს... არა! მე ვერ მომიხერხებია დავას-ურათო ის კვეთებანი და ეშ-მაკობანი, რომლებიც კერძოთ მე მშველოდა და რომელთა მეოხებითაც მე გავიარე ორი მოსამზადებელი და ორი უმთავრესი კლასი. იმ დროს ხუთმეტ-თექვსმეტის წლის ბიჭი ვიყავ, უკვე კარგათ ვიცნობდი ჩემ თავს და, კეკეს ხელში დახელოვნებული, გოგოებს თვალებს ვუბრიალებდი. დიახ, ვერ დამისურათებია, რა მანქანების წყალობით გადავდიოდი, კლასიდან კლასში, მახსოვს მხოლოდ, რომ მესამე, მეოთხე კლასში სულ დარკვეთელი, ტალიკ-ტალიკი ბიჭები ვიყავით და გაკვეთილებიდან თავისუფალ დროს ლაზღანდარობასა და გოგო-ბიჭობას ვანდომებდით...

საქმე აქამდის მოსვლა იყო, თორემ აწი აღარა გვიქირდა-რა! ზნე-დაცემულ და გამოთაყვანებულ მასწავლებელთა გარდა, ორი-სამი რიგიანი და თავისს საქმის მოყვარული მასწავლებელიც შეიქმნა ჩვენი ხელმძღვანელი და, ცოტა რომ ჭკუა მომეკრიკნა, იქნება სამუდამოთ გამოვკეთებულყავ, მაგრამ გარშემო სიკეთეზე უფრო ბევრი სიავე მეხვია და მაცდურებამ თავისი გაიტანა.

არ ვიცი, საიდან, მაგრამ ბევრი ჩვენთაგანი წიგნე-

ბის მაგიერ (მართლა, რიგიანი წიგნების კითხვაც — გარდა ბერების თავგადასავალის აღწერისა, — აღკრძალული გვექონდა) — შოულობდა ჟინის აღმძვრელ სურათებს, მოჰქონდა კლასში, შეჰყრიდა ხოლმე ამხანაგებს და აჩვენებდა. ჯანითა და ღონით სავსე ყმაწვილები წუმწუმასავით ვენტებოდით და მთელ ჩვენ ოცნებას ვშხამავდით...

გარყვნილნი გონებით, გაფუქსავატებულნი ხასიათით, სწორეთ აფთრები ვიყავით, შეგირდობის დროს, და არა ერთი და ორი სისაძაგლე ჩავვიდენია. ლოთობა, კრივი, არიფანა, ჩხუბი და დავიდარაბა ჩვენი თანაგზავრნი იყვნენ. მართალია, სასწავლებლის მთავრობა ათასში ერთხელ გაგვიგებდა ხოლმე ეშმაკობას, რისთვისაც გვაწყვედევდნენ კარცერში, ყოფაქცევის ნიშნებს გვიკლებდნენ, გვრიცხავდნენ კიდევ სასწავლებლიდან, იმის დასაწახვებლათ, რომ „ასე არ უნდა მოიქცეთო“, მაგრამ ეს ზომები აღამიანათ ვერ გვაქცევდნენ:

„ასე არ უნდა მოიქცეთო!!“ მაშ როგორ უნდა მოვქცეულიყავით?..

ჩვენ გვინდოდა სიცოცხლე, მოძრაობა, სალი სწავლა-ცოდნა და ჩვენი მასწავლებლები კი რაღაც უტვინო საგნებით „გვწვრთნიდნენ“, ჩვენზე უარესი გარყვნილები იყვნენ, ჩვენ სულსა და გულს ვერ ჰდგებოდნენ!.. ღეთის ანაბარა მიგდებოდნენ, უპატრონონი, რასაცა ვხედავდით და ვგრძნობდით, იმასვე ვასრულებდით...

სასწავლებლის უკანასკნელ კლასში ვიყავი. ახლათ უღვაშებ ამწვანებული ვყოყლოჩინობდი, თავი ნასწავლ კაცათ მომქონდა, უეცრა და უტვინო ნათესავ-ნაცნობებს ვებრანჭებოდი. ვგრძნობდი კი, რომ ცოდნა არა მქონდა-რა, მაგრამ ჩემ მახლობელთა შორის მაინც პირ-

ველი ვიყავ და ეს კი რაღაც კმაყოფილებით ავსებდა ჩემს არსებას. მასწავლებელნი და ამხანაგებიც გვარიან ყმაწვილათ მთვლიდნენ. განსაკუთრებით მოვწონდი ქალთა სკოლის უფროსს, ახლად შეღერებულ მოწაფე-ქალებს: ალბათ ისინიც ჩემსავით გულ-ტვინ ამღერებულნი თუ იყვნენ, რომ ჩემ გაცნობას ბედნიერებათა სთვლიდნენ. ფარა-ფარა დამდედნენ უკან, ათას გვარ წერილებსა მწერდნენ, მეც ვუპასუხებდი ხოლმე. ერთსა და იმავე დროს, მგონი, ცხრას გამოვუცხადე „სიყვარული“, თუმცა მე არავის სასიყვარულოთ არა ვარ დაბადებული, რასაც მაშინვე ვგრძნობდი.

ქალების მარტო მოლორება—მოტყუება მიყვარდა და ასეთი ჩემი საქციელი კი დიდ სიამოვნებას მანიჭებდა ხოლმე, ვიდრე ის გრძნობა, რომელსაც სიყვარულს ეძახიან. მიყვარს ქალთა ცრემლები, მათი ნაწვიმარი თვალები! შე გულში მეცინება ხოლმე, როდესაც იგინი, ვითომ სიყვარულით დამწვარ-დადაგულნი, მესრუკებიან და ციკასავით თვალებსა სქუტავენ. მე ამ დროს მეფე ვარ მათი, ისინი კი ჩემი მონანი. ამას იქით ქალთან ურთიერთობა მე ვერ წარმომიდგენია... ახია, მათზე! რათ არიან ცბიერები, მატყუარანი და გულ-ზევიადები, ნუ თუ არ მოსწყინდათ ტიკინობიას თამაში? მათი თვალთ-მაქცობით არის ქვეყანა დაღუპული!..

ჰო—იმას ვამბობდი, —ძრიელ მოვწონდი-მეთქი ქალთა სკოლის შეღერებულ, სისხლათა და ხორცათ გარდაქცეულ გოგონებს, მაგრამ მე ისინი არ მომწონდნენ. ჩვენებურ, ჩემი დროის ქალთა, სკოლაში მარტო სიარულს ასწავლიდნენ: უცხო ენაზე გამოუსადეგარ საგნების სწავლებით აქლურტულებულნი, იგინი უკვე გახრწნილნი

იყვნენ, სხეულით თუ არა, სულით მაინც და ტანცი-მანცობა კავალერების არჩევაში დახელოვნებულნი ბევრ ჩემისთანა ბიქს ყინულზე გააცურებდნენ... მე იმ დროს მომწონდა ჩვენი ზედამხედველის მოახლე კესა.

ხშიადივით შეკრული და სატაცურივით ტან-აყრილი ბუნების ნამდვილა შვილი იყო. ისეთი მკვირცხლი თვალები ჰქონდა იმ დასაქცევს, გეგონებოდათ, ცეცხლს აწვიმებსო. ბელურასავით ღაბუა, მწყერივით დაგოგმანებდა ხოლმე ეზოში—(ზედამხედველის ბინა სასწავლებლის ეზოშივე იყო)—და ტალღასავით მიარხვედა ახლად აკოკრებულ გულ-მკერდს. გამიტაცა მისმა გარეგნობამ და დღე-ღამე სულ კესაზე ვფიქრობდი... ვფიქრობდი, როგორ დავახლოვებოდი, როგორ შემეცდინა ისე, რომ არავის გაეგო... ღიას, ჯაჯის!

უნდა გამოვტყდე, რომ სასწავლებელში მუდმივმა ფლიდობამ, მუდმივმა თვალთ-მაქცეუბამ, იმ გარემოებამ, რომ სიმართლისათვის ხშირათ კისერში წაგვკრავდნენ ხოლმე, რისთვისაც თითოეული ჩვენთაგანი იძულებული იყო ეყალთაბანდნა და თავი მოეკატუნებინა,—ხასიათის ერთი იეზუიტური-თვისება შემძღვნა. ესთვისებაა: საზოგადოების მოტყუებაა. საზოგადოება არ სძრახავს იმას, ვინც თვალთ-მაქცობს, თუმცა კარგად იცის მისი საქციელი. საზოგადოება მხოლოდ მაშინ აყაყანდება ხოლმე, როდესაც მისი ცრუ-მორწმუნოება, მისი ვითომდა სიწმინდე იბღალეება რომელიმე „ბრიყვისაგან“.

მე ვიცი, მაგალითად, რომ საზოგადოება არ იღებს ოჯახებში ჯვარ-დაუწყვრელად ერთგულ შეუღლებულთ,

ხოლო მრუმე ცოლ-ქმარს კი ორივე კარებს სიამოვნებით გაუღებს ხოლმე.

„ბერძნული ენის გაკვეთილი გექონდა. მოწაფენი გულ-მოდგინებით უგდებდნენ ყურს. ბერძნულ ტროპარის კითხვას, რომელსაც ერთ-ერთი მოწაფე კითხულობდა მასწავლებელი „ლადნა“ (ასე ვეძახდით) ყვავის კიკოსავით წამომჯდარიყო მაგიდასთან და სთვლემდა. მე კი, სულ ჟუანა პარტაზე წამომხართეძობული, კარანდაშით ქალაღზე კესას სახესა ვხატავდი და თან ჩემ გუნებაში ვეაღერებოდი.

— ბ-ნო ფიჩხაშვილო! — დამიძახა „ლადნამ“ — გთხოვთ განაგრძოთ.

ჩემდა საუბედუროდ, იმ ტიალმა მარტო ჩემი გვარი იცოდა, რადგანაც ერთხელ იგი სიკვდილს გადავარჩინე — მთვრალი არხში გადავარდნილიყო.

მე დავფაცურდი. უბედურობა ის იყო, რომ არც თუ წიგნი მქონდა თვალ-ყურს არ ვადევნებდი და დანარჩენ მოწაფეთაგანაც ძალიან შორს ვიჯექ (ჩემ წინ რამდენიმე ცალიერი პარტა იდგა). ფაცი-ფუცში ფეხი წამოვკარ ჩემ წინ მდგარ პარტას და ერთს ბეჯით მოწაფეს გადავაწყდი. იმან ბუზლუნი შეჰქნა, დანარჩენებმა კი ასტეხეს უშველებელი ხარხარი.

— რა ამბავია? — დაიყვირა ლადნამ. მოწაფენი უფრო ახმაურდნენ. ლადნამ შემატყო, რომ ვცუღლლუტობდი და დამიყვირა.

— **Вонъ изъ класса-**ო (გარეთ გაეთრიეო). მეც ეს მინდოდა. გაკვეთილი ახალი დაწყებული იყო, მოწაფენი — კლასში გამოწყვდელუნი, ხოლო კესა კი ეზოში

საფენსა ჰბერტყდა. მე ჯერ გავინაზე, მაგრამ, ლაღნამ მეორეთ რომ გამიმეორა თავისი ბრძანება, ერთი საცოდავად დავიღრიჯე—შეგირდების გასაცინებლად—და მოვცოცხე.

მოწათენი ხარხარებდნენ, ლაღნა კი გაცხარებული დარბოდა და გამწარებით იფურთხებოდა.

— კესა... კესა-მეთქი!—ველრიჯებოდი გოგოს, ხარიხაზე გადაფენილ ხალიჩების უკან აფარებული, და თან ყელს ვუწევდი.

— კვნესა და შავი ქვა! რა გნებაესო?—ვითომდა გაჯავრებით დაიჩურჩულა კესამ და საფენს უფრო გულმოდგინეთ დაუწყო ბერტყა.

მე აღარ ვუსვენებდი, ათას გვარ სააღერსო სიტყვებს ვეფუჩუნებოდი და იქამდის მივიყვანე, რომ გამიცინა და ბროწეულივით აწითლებულმა თვალი-თვალში გამიყარა.

ჩემმა შეხედვამ, რომელითაც გრძნობათა უძირო მორევი გამოვხატე, ისეთ-ნაირათ შეჰკრა, დაიმონა კესა, რომ იგი აღარაფერში უარს არ მეტყოდა... ზოგიერთა კაცის თვალი გველსაც კი დაიმორჩილებს, დაადუნებს ხოლმე.

უნდა მოგახსენოთ, რომ კესაზე რამდენჯერმე მქონდა იერიში მიტანილი და ისედაც ვეკცეოდი, რომ იმას ჩემი ნდობა და სიყვარული გულში უკვე ჩავარდნილი ჰქონდა. შეყვარებული ქალი კი—მერე ისიც თუ პირველად არის შეყვარებული—საყვარელი კაცისათვის ცეცხლსაც კი არ მოერიდება, ამიტომ შევეხვეწე—სალამოზე ქილაქის ბაღში, ყრუ ხეივანი რომ არის, იქ მოდი-მეთქი...

— კესას ხმა არ გაუცია, მაგრამ ისეთის თვალით შემომხედა, რომ სიტყვიერ დასტურსა სჯობდა.

— ჰა, მოხვალ თუ არა, ჩემო სალოცავო, ჩემო მტრედო? ვერ ხცდავ, როგორ მიყვარხარ-მეთქი! — კიდევ დაველრიჯე და ხელით კოცნა გავუგზავნე. კესა გულაპტარივით აენტო, შუბლ ქვეშიდან აღერსიანათ შემომხედა და წაიდუღუნა.

— თუ ჩემი ქალბატონი წამოვიდა სასიერნოთ, მეც წამოვყვებიო.

ის ის იყო, კიდევ რაღაცა უნდა მეთქვა, მაგრამ ამ დროს ჩამოფარებულ ხალიჩას ქვეშიდან ჩვენი ზედამხედველის მორგვის ოდენა ფეხები დავინახე — ჩვენკენ მოდიოდა. შიშისაგან მუშტის ოდენათ გარდავიქეცე, კედელ-კედელ გავიპარე და ერთ წუთს ისევ კლასში გავჩნდი. ზედამხედველი ბეცი იყო და, მგონი, ვერ დამინახა...

გაკვეთილების შემდეგ გიჟივით ვისადილე, ფეთხანით გამოვარდი კარში და ბალისკენ გავწიე. იქ საღამომდის მსურდა, კესას მოლოდინში, ტკბილს ფიქრებს მივცემოდი...

კესას მოუსვლელობაზე ეჭვი არც კი მქონია. მისი ქალბატონი — ცოლი ჩვენის ზედამხედველისა, — იმგვარ ქალთაგანი იყო, რომელიც ტყუილათ, განგებ, ეპრანქება ქმარს, მუდამ ავადმყოფობს, მუდამ რაღაცას იტყივებს, ხაფხაფებს და საღამ-საღამოობით ხშირათ გარეთ დასეირნობს ხოლმე — ვითომდა საჰაეროთ. მე კი ვიცოდი, რომ პატივცემული ევგენია პავლოვნა — ასე ერქვა კესას ქალბატონს — ერთ კოხტა-პრუწა აფიცერს ეარშიყებოდა და ქალაქის გავერანებულ და მიყრუებულ ბაღში, ყოველ საღამოს, პაემანს უნიშნავდა. ხოლო ქმარს რომ ეჭვი არ

აელო, გოგოსაც თან იახლებდა ხოლმე. გოგო კი მოსყიდული ჰყავდა, როგორც არა ერთსა და ორ ქალბატონსა ჰყავს ხოლმე მოსყიდული, და, როდესაც ევგენია პავლოვნა შეხვდებოდა სატრფოს, გოგოს რომელსამე სკამზე დაჯდომას და მოცდას უბრძანებდა ხოლმე ..

ჯერ ისევ ბინდ-ბუნდი იყო. დანიშნულ ხეივანში, ბუჩქებით დამალულ სკამზე ჩამოვჯექ და ფოთლების თითოეულ გაფუჩუნებაზე ირემივით ყურებს ვწურავდი. რამდენათაც ახლოვდებოდა კესას მოსელის დრო, იმდენათ გული უფრო საშინლათ მიძგერდა, და სიამოვნების თავს-ბრუ მესხმოდა. იმქამად მიყვარდა კესა, თუ პირუტყვულ გრძნობას დავემონებინე, დანამდევ ლებით ვერ ვიტყვი, ხოლო კესამ რომ ჩემ გულში სამუდამო ხსოვნის ძეგლი აღმართა, ეს კი ექვს გარეშეა—კესაა ერთადერთი ქალი, რომელიც ყველაზე ღირსეულად მიმაჩნია, შეიძლება, იმიტომ რომ იგი სულითა და ხორციით გაურყვნელი, უმანკო იყო. ან იქნება იმიტომ მიმაჩნია ღირსეულად, რომ ყველაფერი მაპატია, უსინიდისოს სინიდისიერად განმშორდა...

თუ საიქიოს არის რამე, მეც-კი მონანიებული შეეხვდები!...

ყრუ, ბნელი საღამო გამეფდა. 9—10 საათი იქნებოდა, და კესა კი არსად იყო. ბალის განათებულ ნაწილში ხალხი ქილყავივით დაფროტილებდა, და ეს უფრო მამრავებდა. მოთჳინების ძაფი გამიწყდა... კესას უდიერათ ვიხსენებდი. ამ დროს ბუჩქები შეირხა და კესა ქურციკივით გადმოხტა.

— კესა! ლოდინით რად მომკალ-მეთქი!—ერთით კიდეც ვუსაყვედურე კესას და გულში ჩავიკარ. კესა

თრთოდა... განთავისუფლებას სცდილობდა და თან მელულლულულებოდა.

— მე... მე... მაპატიე... ბატონი... ქალბატონი... აქ არიან... არ იქნება!... გამიშვი, ჩემო კარგო, აღარ გინდა, რომ მეორედ მოვიდე შენთან?..

— შენ სამუდამოდ ჩემი ხარ, სუყოველთვისაც ჩემთან იქნები, ჩემო ზიარებავ, ჩემო სიცოცხლევ! — ვუჩურჩულედი მეც და თან თვალებს ვუკოცნიდი. კესა მოდუნდა, დაითენდა და წურბელასავეით დაეწათა ჩემ ტუჩებს...

დასწყევლოს ღმერთმა ბოროტი ადამიანის გულის-თქმა, თორემ რატომ არ დავინდე ის უმანკო არსება, რატომ არ შევიბრალებ, რომ მაინც ასე აღარ დავტანჯულიყავ!...

ამ დღიდან ხუთი-ექვსი თვე თითქმის ყოველ დღე ვუნიშნავდი ხოლმე პაემანს. რაც დრო გადიოდა, კესა უფრო ჰგიჟდებოდა ჩემთვის, მე კი გული ამიცურდა და, ერთ მშვენიერ დღეს სამუდამოდ გამოვეთხოვე: სწავლა ახალი დამთავრებული მქონდა და საგუბერნიო ქალაქში ვაპირებდი სწავლის განგრძობას. იმ ხანებში დედაც მომიკვდა, და კესა მოვატყუე, როდესაც დედას გამოვიგლოვებ, იქნება, მაშინ დავიწერო-მეთქი შენზე ჯვარი...

გავიდა რამდენიმე ხანი. მე კესა აღარც კი მომგონებია. იმან კი ვეღარ აიტანა ჩემი დაშორება, ვეღარ გაუძლო კდებამოსილების დაკარგვით გამოწვეულ სირცხვილს და... წყალში თავი დაირჩო!...

კესას-მიერ თავის განწირვამ, ცოტა არ იყოს, გამომაფხიზლა, საგონებელს მიმცა. რაღაც სინიდიისის ქენჯნისებური ვიგრძენ და ერთ ხანს გულიც მწუხარებით

მიკვნესდა... მაგრამ მალე ისევ გავგულგრილდი. ჩემმა ბურანში მყოფმა სინიდისმა ისევ მიიძინა, რასაც ხელი შეუწყო ორმა გარემოებამ. პირველი და უმთავრესი იყო ის გარემოება, რომ მე და კესას დამოკიდებულება არავინ იცოდა. თვით კესა მალაფდა ამას ჩემის თხოვნისამებრ და ისე წმინდათაც შეასრულა ჩემი თხოვნა, რომ სიკვდილის დღესაც არავის გამოუტყდა, არავის შეატყობინა, რომ მე ვიყავ მიზეზი იმის თავის განწირვისა. მასასადამე, ხალხის, საზოგადოების თვალში მე ისევე უბიწო დავრჩი და ჩემ თავთან ბრძოლა ხომ ჩემ ხელში იყო! მეორე გარემოება ჩემის თავდავიწყებისა კიდევ ის იყო, რომ მე ვადმოვსახლდი საგუბერნიო ქალაქში და სწავლის განსაგრძობად ერთ-ერთ საშუალო სასწავლებელში შევედი.

ეს სასწავლებელი განგრძობა იყო სამაზრო სასწავლებელისა. აქაც ისეთივე სუნი ტრიალებდა, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ უფრო მოსაზრებული და წინდაწინ განზრახულ-შემუშავებული გეგმა იყო მოწაფეთა დევნისა. აქ უფრო დახელოვნებული ზედამხედველები, წინ დახედული ჯაშუშები და სასტიკი მთავრობა გვყავდა. რასაკვირველია, ჩვენი, ბავშვებით, დარიგება გვიან-ღა იყო, რადგანაც სულ-ყველანი დავაჟაკებულნი ვიყავით და ამიტომ ჩვენის გულ-შემატკივარის მთავრობის მთელი ყურადღება მიქცეული იყო იმაზე, რომ მოწაფეთ თავისუფალი აზროვნება არ გაღვიძებოდათ და შიშსა და მორჩილებას შესჩვეოდენ...

ძნელია გამრუდებულის ხის გასწორება და ძნელი საქმე იყო ჩვენი გამოსწორებაც. ვინც როგორი ვიყავით, ისეთივე დავრჩით და ამიტომ უფრო სასტიკი მოპყრობა

და დამცირების ქარცეცხლი გავიარეთ, რამაც მეტი ფლი-
დობა და ორპირობა შეგვძინა.

ის ნიადაგი ფლიდობისა და ურწმუნობისა, რომელიც დაბალ სკოლებში მოგვიმზადდეს, აქ უარესათ გამტკიცდა... მაგრამ ბოლოს მაინც დიდებულმა პედაგოგებმა გაიმარჯვეს. ისეთები გამოვედით ცხოვრებაში, როგორიც იმათ უნდოდათ. მე კი რა ადამიანებში ჩასაგდები ვარ, მაგრამ ისინიც კი, რომელნიც ბუნებისაგან უხვად იყვნენ თავილდოვებულნი ნიქით, ჯანსაღობითა და ხასიათის სიფაქიზით, განახევრკაცებულნი, თავანკარქკუა-დაკარგულნი გამოვიდნენ ამ სკოლიდან და, აბა ვილასთვის რა საშიშარნი არიან? მაგრამ, მგონი, ცოტა წინ გადავბტა. მე ის უნდა მეთქვა, რომ საგუბერნიო ქალაქში გადმოსახლებამ გამართო, კესას სიკვდილით გამოწვეული დარდი გულიდან გადამფერა მეთქი.

გარდა იმისა, რომ დიდმა საგუბერნიო ქალაქმა თავის ათასგვარის მაცდურებით თავს-ბრუ დამახსნა, ხოლო ჩემმა ყოფილმა და ახალმა ამხანაგებმა თავის უზრუნველობით და უპატრონობით კვლავ ლხინ-ქეიფარშიყოებისაკენ გამიტაცეს, თვით ჩემი სახლის პატრონებიც ისეთები აღმოჩნდნენ, რომ, ჩემისთანა სუსტი ხასიათის კაცს კი არა, თვით ეშმაკსაც კისერს მოატეხინებდნენ.

უსახელო ქუჩაზე, სადაც ახლა შესანიშნავი და ძვირფასი ქარვასლა წარმოუდგავს ვილაც ყარაბაღელ სომეხს, მაშინ, — როდესაც მე ახლად ჩამოველ დიდ ქალაქში, — ჩამწკრივებული იყო პატარ-პატარა სახლები. ერთ მათგანის ფანჯარაზე გამოკრული იყო ქალაღდის პაწია ნაქერი, რომელზედაც ეწერა: „აქ იძლევა ქირით ოთახი, წყალი, სადილი და ყოველივე მოწყობილება.“

უპირატესობა დაეთმოდა უცოლო, ახალგაზდა კაცსო“. მე ამ დროს სწორეთ ბინის დასაკერათ დაეხეტილებდი ქალაქის ქუჩებზე და ეს ქალაქი რომ დაეინახე, თამამად შევალე. ეზოს კარები.

— რომელი სახლი იძლევა-მეთქი ქირით? — ვკითხვერთ შუახნის, ძალზე ჩასუქებულ მანდილოსანს, რომელიც დაბალ აივანს გადმოჰყუდებოდა.

— აქეთ მობრძანდით — დაიბუბუნა იმ მანდილოსანმა და საჩ-ფეხა კიბეზე მიმითითა.

მე აივანზე ავედი, ზრდილობიანათ მოკუხადე ქული და ჩემი თავი გავაცან.

სახლი მომეწონა... მაგრამ არა! სახლზე უფრო მომეწონა ერთი ქერა-თმიანი, ასე 20-23 წლის, ქალიშვილი, რომელიც გაზაფხულის იასავით ლურჯ თვალებს ეშმაკურათ ატრიალებდა, და ხნიან დედაკაცს ბეცდავუტოვე. იმ დღესვე გადმოვზიდე ბარგი ჩემს ახალ ბინაზე და შევეუდექ შეგირდულ ცხოვრებას. მაგრამ შეგირდული კი იყო ჩემი ცხოვრება? ჰმ?...

სალამოს, ჩაის დროს, ვიჯექ ჩემთვის მოჩენილ ოთახში და ზარმაცათ ვათვალიერებდი ხვალინდელ გასაკვეთს. ეს გასაკვეთი ერთი რალაც უაზრო, უშინაარსო და „ტექსტებით“ აქრელებული ვილაც ბერის განმარტება იყო ღვთის სამპიროვნების შესახებ. ბევრჯელ წავიკითხე და, რომ ვერა გავიგე-რა, გადავწყვიტე სიტყვასიტყვით დამესწავლა. წავიკითხამდი ხოლმე წერტილიდან წერტილამდე და მერე წაკითხულს თვალზე დახუქული თუთიყუშვივით ვიმეორებდი.

ჯერ გასაკვეთის ნახევრამდისაც არ ვიყავ ჩასული, რომ თავს-ბრუ დამესხა და გულ-ამღვრეულმა ერთილაზა-

თიანათ შევეუკუროთხე მის დამწერს. წიგნი განზე გავწიე, დავეყრდნე იდაყვებზე და ისევ თავიდან დავიწყე ზეპირათ თქმა. მე რომ ურიების ხანამივით ვბურტყუნებდი, გაილო კარები და დიასახლისმა შემომძახა:

— მობრძანდი, ჩაი მიირთვიო!

მართალი გითხრათ, ძლიერ გამეხარდა, რომ ერთის წუთით მაინც მოვშორდებოდი უაზრო „ზუბრვას“, და მეორე ოთახში გავედი.

მაგიდაზე მდგომ მტრედევით მოღულუნე და ოქროსავეთ გალაპლაპებულს „სამოვარს“ შემოსხდომოდნენ, დილით რომ ქილი ვნახე იმის გარდა, კიდევ სხვა ქალებიც, ერთი-ერთმანეთზე უკუთესები.

— გთხოვთ იცნობდეთ!— მომმართა დიასახლისმა— ჩემი ქალებია.

— ძლიერ სასიამოვნოა-მეთქი! ვუპასუხე, სათითაოთ ყველას ხელი ჩამოვართვი და თავისუფალ სკამზე ჩამოვჯექ. რამდენსამე ხანს ხმა-ამოუღებლივ ერთმანეთს ვათვალიერებდით.

— ხმ!... ჩაახველა ერთმა და გაიღიმა.

— ხმ! ჩაახველა მეორემაც და აჰანაც გაიღიმა.

— სად გაცივდით, ქალებო! მარა... თავს რომ არ უფთხილდებით!... უსაყვედურა დედამ.

მე ისევ მუნჯევით ვიჯექ და ყველას ვათვალიერებდი. ხანდისხან თვალები სიტყვის მაგიერობას სწევენ ხოლმე, და მე ვიგვრძენ, რომ ყველას მოვეწონე (უსახური ახალ გაზდა არ გახლდით.), და მეც— ცოდვა გატეხილი სჯობია— ყველანი მომეწონენ... დროა, ვალიარო ერთი თვისებაც ჩემის ხასიათისა, რომელიც იმთავით ამთავამდისე შმაკვით ამეკვიატა. ეს გახლავთ— ქალებით გატაცება.

ქალთან შეხვედრა, როგორც და ჩანაირიც უნდა ყოფილიყო იგი, ყოველთვის აღმიძრავდა ხოლმე მღვრიე გულის-თქმათ. გულ-გრილათ ქალის ყურება მე არ შემეძლო, თუ იგი ჩემი ძლიერ მახლობელი ნათესავი არ იყო. გავიცნობდი თუ არა ქალს, მაშინვე მასთან დაახლოების სურვილი გამიტაცებდა ხოლმე და ეს სურვილი იქამდის ძრიელი, იქამდის მაცდური იყო, ხოლმე, რომ ხშირათ ვეძლეოდი თავ-დავიწყებას, რამაც არა ერთხელ და ორჯელ ჩამაყენა უხერხულს მდგომარეობაში. მაგრამ ამაზე ქვევით, ახლა კი უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს სურვილი გამბედაობას, სითამამეს მიმატებდა ხოლმე. მთელი საათობით შემეძლო ქალებთან ლაყობა, თავის-მოწონება. თუმცა ისიც კი მშველოდა, რომ ძლიერ კარგათა მქონდა ჩემი დროის ქალების ხასიათი შესწავლილი. ერთის გამოლაპარაკებით ვატყობდი, რაგვარ ქალთან მქონდა ხოლმე საქმე და მეც იქით მხარეს ვმართავდი ჩემის მქვერმეტყველების საქმეს. მე თითონ არ ვიცი, საიდან ვიგონებდი იმდენ სასაცილო ამბებს, სადა ვპოულობდი ხოლმე სიტყვებს, მაგრამ ეს კი ვიცოდი, რომ ჩემი მომსმენი ქალები მოხიბლულები რჩებოდნენ და ჩემთან ყოფნას ნეტარებათა სთვლიდნენ.

სამაგიეროთ კაცების საზოგადოებაში ვიყავ საშინელი უტყვი! მართალია, აქაც რიხს არ ვიტებდი ხოლმე, ვლებულობდი სახის ჭკვიანურ გამომეტყველებას, და ისეთ ღრმა ფიქრებს ვეძლეოდი, გეგონებოდათ, ამ კაცმა რომ ლაპარაკი დაიწყო, ქვეყანას გადააბრუნებს, ყველას აზრს გააბათილებსო, მაგრამ მე მაინც ვსდუმდი და ვსდუმდი. ამ ჩემ დუმბილს ერთნი ჩემის სიღარბაისლითა ხსნიდნენ, მეორენი — ჩემის ხასიათით, მხოლოთ მარტო მე

ვიცოდი, რომ არ ვიყავ მომზადებული, არაფერი გამე-
გებოდა-რა და, ვაგლახათ ენის ქარტალს, ისევ ბრძნულ
სიჩუმეს ვამჯობინებდი...

— მიირთვით ჩაი—გაგიცივდებათ! ღიმილით დაარ-
ღვია სიჩუმე უფროსმა ქალმა, რომელსაც ნატაშა ერქვა.

— გნებავთ, გამოვცელი? — სიტყვა გააწყვეტინა შუა-
თანამ, რომელსაც დაშას უძახდნენ.

— დაატკბეთ-კი? დამეკითხა მესამე—გლათირა.

— კარგი, ნუ მორცხვობთ, პოჟოლუსტაო! ღიმი-
ლით მომმართა კატერინა ივანოვნამ— ქალების დედამ.

ახლა კი, — მართალი გითხრათ — ავირიე. ერთი კაცი
და ოთხი ქალი! აღარ ვიცოდი, პასუხი რომლისათვის
მიმეცა. ერთხელ კიდევ ავათვალიერ-ჩამოვათვალიერე
მუხის ტოტებზე შემომსხდარ ქედნებივით ღაბუა ქალები
და უცბად ერთმა აზრმა გამიელვა, აზრმა გარყვნილმა და
გათახსირებულმა: „მოდი ჯერ-ჯერობით ყმაწვილ ქალებს
თავს დავანებებ და მათ დედას გავუარშიყდები-მეთქი.“
ერთის შეხედვით, აქ საკვირველი არა გეჩვენებათ-რა,
მაგრამ მე კი იმ წუთში შემდეგი გეგმა დავიხატე: «ეს
ქალები, როგორც ეტყობათ, ცოტა მსუბუქები უნდა
ბრძანდებოდნენ და, რაც უფრო გავინაზები, ჩემთვის, უფ-
რო სასარგებლო იქნება-მეთქი“ და...

ქალებს აღარ ვუყურებდი, მარტო კატერინა ივა-
ნოვნას ველაპარაკებოდი

— ნურც ისეთი მორცხვი გგონივართ მეთქი, — ღიმი-
ლით ვუთხარი.

— ღმერთმა ქნასო! მოკლეთ მიპასუხა ივანოვნამ
და ისეთი თვალთ შემომხედა, რომ ეს დედაკაცი წმინდა
სულისა არ უნდა ყოფილიყო.

იმ საღამოთი დიდ ხანს არ დავრჩენილვარ დიასახლისებისას. ნაჩაივეს ქალები მოიკაზმენ და სასეირნოთ გასწიეს. მე და კატერინა ივანოვნამ კილევ რამდენიმე წუთი ვილაპარაკეთ. ამ ლაპარაკიდან შევიტყვე, რომ კატერინა ივანოვნა ქერივი ყოფილა: ასე 40-45 წლის. (თუ არ იცრუა) და თავისს ქალებთან ერთად სცხოვრობდა თავისი შრომით. უფროსი ქალი ნატაშა ქმარს გამოჰქცეოდა, როგორც ლოთსა და მხეცს, შუათანა—დაშა—უდროოთ დაქვრივებულიყო, ხოლო უმცროსი—გლაფირა—ჯერ ისევ გასათხოვარიოა.—დაბოლოვა ეკატერინა ივანოვნამ და ჩაი კილევ შემომითავაზა. მე მალეობა გადაუხადე და ჩემ ოთახში გამოვედი.

ჯერ აზრები არც კი მომეკრიბა, ჯერ ვერც კი გამოვრკვეულიყავ იმ შთაბეჭდილებათაგან, რომლებიც ჩემზე ამ ქალებმა მოახდინეს, რომ ჩემს ოთახში შემოვიდა ეკატერინა ივანოვნა, დამიჯდა გვერდით და დარჩება დამიწყო, თანაც საშინლათ ოხრავდა და სწუხდა ქვეყნის გარყვნა-გათახსირებისა გამო, მხოლოდ თვალის კილოებში და ალეწილ სახეზე ეტყობოდა, რომ ეს დიდი მორალისტი (ზნეობის მქადაგებელი) დიდი კულიანიც უნდა ყოფილიყო.

— შენ ყმაწვილი ხარ, ჩემო კეთილო, —მეუბნევოდა კატერინა ივანოვნა—ქალაქი კი ათასის მაცდურებითაა სავსე, თავს უნდა გაუფთხილდეო.

— მე იმდენი სასწავლელი მაქვს, რომ ვინ მომაცილის ქალაქის მაცდურებისათვისა-მეთქი, —უმანკო კილოთი ვუთხარ კატერინას და წიგნებს დალაგება დაუწყე.

არ ვიცი, მიმიხვდა თუ არა კატერინა ჩემ ეშმაკობას,

ხოლო, როდესაც იგი ჩემის ოთახიდან გავიდა, დავემხე ლოგინზე და დიდხანს ყრუთ ვიციინოდი...

ან კი რა მქონდა საცინელი მე უბედურსა, მაგრამ მოშხამული გულის-თქმა ადამიანის გამამხეცებელია. მეც დღემდე მხეცი ვიყავ! ხოლო კატერინას ოჯახში რომ სიმხეცე ჩავივლინე, იმისთანა ველურებშიაც არ მოხდება. მოკლეთ მოგახსენებთ. „ერთისა თუ ორის თვის შემდეგ ზემოდ ნათქვამისა, კატერინა ივანოვნამ პირდაპირ, ურცხვად შემომძღვნა თავი თვისი და მეც გავპირუტყვი, თუმცა იმაზე წინააი მისი ორი უფროსი ქალიშვილი ჩემთან უკვე დაახლოვებულნი იყვნენ... დამრჩა-ლა მეოთხე—გლაფირა, —რომელიც ძალზე მებრუტებოდა და იმასთანაც დიდი ცერემონია აღარ გამიწვია.

ერთი კაცი ფაშასავით ვცხოვრობდი ოთხ დედაშვილებთან თითქმის მთელი წლის განმავლობაში. და ბოლოს მევე შემრცხვა ჩემის საქციელისა და ერთ დღეს იმათ სახლიდან ავიბარგე... დედაშვილებმა ერთმანეთს გადააბრალეს ჩემი იმათი სახლიდან გაქცევის მიზეზი და ისეთი ორომტრიალი მოუხდათ, რომ, თუ მევე არ მივშველებოდი და არ დამემშვიდებინა, ერთმანეთს დაჰქოჩრავდნენ... შემდეგ გავიგე, რომ ისე ხელოვნურათ ატყუებდნენ თურმე ერთმანეთს ეს ოთხივენი, რომ თითოეულს მარტო თავისი საკუთარი საყვარელი ვეგონე... მეც კი ყველას ვატყუებდი!..

ვწერ ამ ეპიზოდს ჩემის ცხოვრებიდან და მევე, მომქმედს ამ საზიზღარის საქმისას, მიკვირს და გამკვირვებია ადამიანის ბუნება. აქ გაქირვებით, ხელმოკლეობით გამოწვეული, მისგან იძულებული გარყვნილობა არ იყო. მე რომ არა მქონდა რა, იმათ რას მივცემდი? მაშ რამ აი-

ძულათ? ნუ თუ ასე გათახსირებულია ხალხის გულის თქმა? ან იქნება მარტო მე ვარ ასეთი დაცემული, რომ ადამიანობა სულ დამიკარგავს და გავმხეცებულვარ? ოხ, ნეტა ასე იყოს, ნეტა მე ვიყო პირველი და უკანასკნელი! დღეს-ხვალ შავი მიწა შთამთქავს და ქვეყანა მოისვენებს ჩემის ონაევრობისაგან!..

სწავლის დამთავრებას ერთი თუ ორი წელიწადი-ღა მიკლდა, როდესაც ერთი შესმენილი ოჯახი გავიცან. ამ ოჯახში იმ დროის მთელი განათლებული საზოგადოება დაიარებოდა. ჰმართავდნენ კრებებს, ლაპარაკობდნენ მაღალ საგნებზე, მამულის შეილობაზე, ერის წინამძღოლობაზე, ლიტერატურაზე, მუსიკაზე და სხვა ამგვართა შესახებ.

მე, უკეთური, იმდენათ ვიყავ უვიცობის ქაობში ჩაფლული, რომ პირველათ მესმოდა ასეთი ლაპარაკი, პირველათ ვხედავდი მაღალის აზრების მქადაგებელთ და მით უფრო გული მტკიოდა, რომ არ შემეძლო მონაწილეობა მიმეღო მათ მსჯელობაში, მათ მოქმედებაში.

თოთხმეტ-ხუთმეტი წელიწადი სასწავლებელში ვეგდე და კი არა ვიცოდი-რა! ის ნაწყვეტ-ნაწყვეტი და ჩემ გამოთაყვანებულ მასწავლებელთა-მიერ თავისებურათ ახსნილ-განმარტებული შემეცნებანი, ის სქოლასტიურათ დაღეჟილი და უაზროთ შესწავლილი ცნობები ლიტერატურისა, თუ ისტორიის შესახებ, რომლებიც სასწავლებელში შემეთვისებინა, სრულიად გამოუსადეგარნი აღმოჩნდნენ და ჩემი ცოდნა ისე არ უდგებოდა ცხოვრების მოთხოვნილებათ, ცხოვრების შეგნებას, როგორც ცა—დედამიწას... და რაკი უფრო შესმენილ და ცხოვრებისაგან გა-

მოწათულ ხალხში ჩავეარდი, ჩემი თვალთა ხედვის გაბრუნდებული ისარი მაშინვე შუაზე გადატყდა.

თავ-ზარი დამცა ჩემმა უვიცობამ. გული მომიკლა დაკარგულმა დრომ, თოთხმეტ ხუთმეტის წლის გათახსიარებულმა წრთენა-მღვთმარობამ და... უცბათ შემძაგდა ყველა ის, ვინც თურმე მარტო ჩემ გამოთაყვანება-გადაგვარებას სცდილობდა. გადავწყვიტე ისევ თავიდან დამეწყო „ანა-ბანა“, მაგრამ იმთავითვე გზა აბნეულმა, კვალთა ველარ გავიგნე და ჩემმა ამღვრეულმა გულის თქმამ, ჩემის წამხდარის ცხოვრების ნაკადულმა ისევ თავისი ნაგუბარი მოსძებნა.

ორი-სამი თვის გარეშეთ მეცადინეობის შემდეგ, კვლავ ავეტორლიალე ერთ ქალს. ეს იყო კარგი დედამამის შვილი, მეტის-მეტი სანდო ადამიანი და ლამაზი. იგი ქალი გავიცან ზემოთ—დასახელებულ ოჯახში, მაგრამ ჩემი უმეცრება, — შეგნება იმისი, რომ სრულებით მოწყვეტილი ვიყავ იმ აზრებისა და მიმართულებისაგან, რომელსაც ეს ქალი ემსახურებოდა, — ნებას არ მაძლევდნენ პირველ დღიდანვე იქერიში მიმეტანა. გარდა ამისა, ჩემი თავი, ჩემი „მე“ ყოველთვის და ყველაზე უფრო ძალიან მიყვარდა და, ვიდრე ამ „მოწინავე საზოგადოების“ ჰანგსაც არ ავიღებდი, არა მსურდა; თუ ვერ ვახერხებდი ამ წრის ქალებთან არშიყობასა.

ბევრი კარგი აზრი, ბევრი თბილი და უებრო სიტყვა, ბევრი ბროლივით წმინდა და ცეცხლივით ძლიერი მსჯელობა მომიხმენია ამ მოწინავეთაგან, მაგრამ მე მათში ვერა ვპოვე საქმე, სიტყვის შესადარი მოქმედება, ნალაპარაკების განმახორციელებელი სიმტკიცე, აზრის დამასაბუთებელი, თავ-განწირვა, უკეთესის ცხოვრების მომნი-

ქებელი. იგინიც, როგორც უმრავლესობა უბრალო მო-
მაკვდავთა, ლოკოკინებსა ჰგავდენ. თუ მარტოკანი, გა-
თავისწინებულნი, ან მეგობართა წრეში იყვნენ ხილმე,
მოგეცათ ღვთის წყალობა, რომ ისინი დევ-გმირებსა ჰგავ-
დნენ, თავ-განწირვას ჩალათაც არ აგდებდნენ; ერთმანეთს
ვაჟკაცობას აკვებიდენ, მოძმის გულისათვის სწუხდნენ და
გლოვობდნენ, მაგრამ საკმარისი იყო ვისმე, გარეშეს,
აღმაცერათ გადაეხედნა ამ კრებისათვის, რომ მაშინვე
ჩიტებივით დამთხალიყვნენ და თხუნელასავით მიწაში
ჩამძვრალიყვნენ...

ჯერ ჯერობით მეტს აღარას ვამბობ, რადგანაც მა-
თი გონებრივ-ზნეობრივი ავლა-დიდება შემდეგში განვი-
ცადე, და ამიტომ ისევ ჩემ თავ-გადასავალს განვაგრძობ:

თუ დაჰკვირვებისხართ თქვენ ნაცნობებს და თუ იმ-
დენი ვაჟკაცობა მაინცა გაქვთ, რომ სიმართლე აღიაროთ,
დამეთანხმებით, რომ, სასწავლებლის გარეშეთ დარჩე-
ნილთა გარდა, თვით ნასწავლებში ბევრია ყოვლად უვი-
ცი, უწვრთნელი, ხებრე და სხვის თვალგებათა-და გონე-
ბათ გარდაქცეული მამაკაცი, თუმცა, იქნება, საუნივერსი-
ტეტო ნიშანიც კი ჰქონდეს გულზე მიკრული. მაგრამ
დედა-კაცები კი უფრო უვიციები არიან და ჩვენებურ
დილეტანტს მათში უფრო შეუძლიან თავის გამოჩენა.

მეც, შევისწავლე თუ არა ცოტა რამ, მაშინათვე
ცოდნის მოსურნე ქალებს მივემხრე და ყველაზე უფრო
დავუახლოვდი ქეთოს (ასე ერქვა იმ ქალს). წინათაც
მოგახსენეთ და ახლაც ვიმეორებ, რომ მეტის-მეტი მო-
ქარგული ენა მქონდა. საკმარისი იყო ჩემთვის, ერთხელ
გამეგონა ვისგანმე ათასჯერ გადაღეჭილი აზრი, რომ იგი
ჩემებურათ გამამეკეთებინა, ლამაზ-ლამაზი სიტყვებით

შემემკო და დიდის რიხით წარმომეთქვა და, აი, შევიძლო-
რა ელმურტული მაღალ საგნებზე, პატრიოტობაზე, ლი-
ტერატურაზე და სხვა, მაშინვე ჩავერიე ჩემი დროის ახალ-
გაზდა ქალებში და მალე ყოვლად განათლებული ყმა-
წვილი კაცის სახელი დავიმსახურე... ნუ დავივიწყებთ,
რომ ჯერ ისევ მოწაფე ვიყავ, მოწაფე საშუალო სასწავ-
ლებლისა და მით უფრო უკვირდით ჩემი განვითარება.

ყოველ ჩვენთაგანის უბედურება ის არის, რომ მალე
ვეძლევეთ ხოლმე თავ-დავიწყებას და, თუ ერთი-ორჯერ
მოვისმინეთ ვისგანმე ქება-დიდება, ან ორიოდვე წერილი
დავებქდეთ გაზეთში, ან რიგიანი ლექსი და სუბუქი მო-
თხრობა დავწერეთ, ჩვენი თავი დიდებული პუბლიცისტი,
მწერალი და პოეტი გვგონია და ისედაც ვიქცევით, თით-
ქოს მართლა ოლიმპზე დავბადებულიყოთ...

ვინ იცის, რამდენი მართლა ნიჭიერი ყმაწვილი კაცი
გამოუთავყვანებია ამ ჩვენებურ თავ-დავიწყებას და, სასა-
ხელო მწერალ-პოეტის ნაცვლათ, მეშტვირე—მეაქიეთ
გარდაუქმნია! მე კი ჩემს დღეში არა დამიბეჭდია—რა,
თუმცა, შინაურულათ კი, მევლექსეობდი დი ახალგაზდა
ქალებს ალბომებში საარშიყო რომანსებსა და ექსპრო-
მტებს ვუწერდი... სხვათა შორის, ლექსი დავუწერე ქე-
თოსაც. ამ ლექსში ალტაცებით მოვიხსენიე ქეთოს მამუ-
ლიშვალობა, მაგრამ უფრო ვამკობდი მის ჟუჟუნა თვა-
ლებს და იმ წყეულ ხალს მის ლამაზ ლოყაზე, რომელ-
მაც მე ტვინი ამირია. ქეთომ რომ პირველათ ეს ლექსი
წაიკითხა, აიღეწა, აიძრიზა, მაგრამ მისი ამხანაგები ალ-
ტაცებით მიეგებენ ჩემ ლექსს და ქეთოც დამშვიდდა-
ალებათ, გუნებაში თუ იამა ქათინაური და ამით ქალმა
თავისი ქალობა მაინც გამოიჩინა.

დღეს-ხვალიაობით შინაურებში სახელი და დიდება მემატებოდა. მალე ყველა ჩემი ნაცნობები დარწმუნდნენ, რომ მე „ნიკიერი“ კაცი ვიყავ და უეჭველათ რომელსამე ასპარეზზე თავს გამოვიჩინდი. ზოგნი ჩემგან თურმე გენიოსობასაც კი მოელოდნენ. რა იცოდნენ გულ-უბრყვილოებმა, რომ მთელი წლობით არა-ბუნებრივ აღზრდაში მყოფი ტვინი ადამიანისა ჩლოუნდება. ხოლო გულის-თქმა კი კნინდება და ფუქსავატდება!.. მე ეს ჩემ თავზე გამოვცადე და წინააღმდეგში ვერავინ დამარწმუნებს...

გამაბრუვა, დამარეტიანა ნაცნობების ჩემდამო ყურადღებამ, ფრთები შემასხა ახალგაზდა ქალების ჩუმმა ტრფობა-აღერსმა და წარმოვიდგინე, რომ მართლა ვყოფილვარ რამე, სხვაზე მალლა ვმდგარვარ რილათიც და გავდიდგულდი... დამწიფებულათ მომეჩვენა ჩემი თავი. მაგრამ ყველაზე ძრიელ ის უფრო მახარებდა, რომ ქეთოს დაეუმეგობრდი.

დასწყევლოს ღმერთმა ჩემი გაჩენის დღე! იმ თავით ამ უკანასკნელ დღემდე თვალთ-მაქცობაში დავლიე ჩემი სიცოცხლე, ყველას ვატყუებდი, მაგრამ ყველაზე მოტყუებული კი მევე დავრჩი. ახია ჩებზე!

ჰო, იმას ვამბობდი, ქეთოს დაეუმეგობრდი-მეთქი. იმ დროს, როდესაც შინაურულ კრებებზე, თუ კერძოთ დანარჩენ ქალებს სხვადასხვა მაღალ საგნებზე ვესაუბრებოდი, გულში ქეთოსთან პირუტყველ დაახლოვებაზე ვფიქრობდი...

ერთ საღამოთი ისე გამიტაცა ქეთოს სიმშვენნიერემ, რომ, როდესაც მარტოკანი დავრჩით, მკლავი მაგრა დავუქირე და რალაცა სააღერსო სიტყვა ჩავჩურჩულე.

ქეთომ არც აცივა, არც აცხელა და ისეთი ლაზა-

თიანი სილა მკრა, რომ ყურებმა სულ წივილი დამიწყეს...
თურმე ის, დიდი-ხანია, მიხვედრილიყო ჩემ ეშმაკობას.

გავშრი, თავ-ზარი დამეცა. გაბრაზებულმა მიმოვი-
ხედე, მაგრამ ოთახში აღარავინ იყო. ქეთო გარეთ გა-
ვარდნილიყო...

ჩემისთანა ხალხს საზოგადოების აზრისა ძრიელ ეში-
ნია და მეც, ამ სკანდალის შემდეგ, შიშის ზარმა ამიტა-
ნა. ფეხ-აკრებით გამოვედი სახლიდან, ერთხანს ქუჩა-
ზედაც დინჯათ მივდიოდი, მაგრამ, მივეფარე თუ არა ქე-
თთან სახლს, გიჟივით მოვკურცხლე.

სად მივდიოდი? მეც არ ვიცოდი, მაგრამ, ის იყო
და ის, ქეთოანთ უბნისკენ ფეხი აღარ დამიდგამს...

ერთით ჭკუა კი მასწავლა ქეთომ! შემდეგში უფრო
ფრთხილად ვექცეოდი ქალებს და მარტო თვალთ-მაქცო-
ბა-თხოვნით-ღა ვატყუებდი. მაგრამ კმარა ჩემ შეგირდულ
ცხოვრებაზე ლაპარაკი. მეტის მეტი ერთ-ფეროვანი, უმ-
ნიშვნელო და უნიადაგო იყო იგი ცხოვრება და ჩემი
ნამოქმედარის ჩამოთვლა უკვე თქმულას გამეორება
იქნება. .

როგორც იყო გავათავე საშუალო სასწავლებელი,
ჩავიდე ჯიბეში ის ქალაღის ფარატინი, რომელსაც ღი-
პლომი ჰქვია და დავიწყე სხვადასხვა დაწესებულებებში
ყიადი, ადგილის თხოვნა...

ადგილის თხოვნა!.. იცით, რა მნიშვნელობა აქვს
ამ სიტყვებს? იცით, რა დამცირებასა და დაკნინებასა
თხოულობს ადგილის შოვნა, თუ კარგი პროტექცია არა
გაქვთ? ოხ, ეს პროტექცია! ესეც ნაყოფია იმ თვალთ-

მაქცობისა და ნათლიმამობისა, რომელიც ცხოვრებაში გამეფებული!

მთელი ექვსი თვე ვიარე, ადგილის ძებნაში მუხლები ჩამომაწყდა, მაგრამ ვერსად რასა ვშოულობდი. ნაცნობი გყავთ ვინმე? პროტექცია გაქვთ?—მეკითხებოდენ აქეთ-იქით და ჩემ ატესტატს თავში მახლიდნენ. თუმცა იმ ოხერში ოცი, თუ ოცდაათი საგანი მაინც იყო ჩამოთვლილი, მაგრამ ასეთი ჩემი დიდი ცოდნაც არა სჭირდა.

— შენი ცოდნა ახლად დაბადებულებსა და მიცვალეზულებს მოახმარეო—გესლიანათ მითხრა ერთმა უფროსთაგანმა, როდესაც ჩემ ატესტატზე მივუთითე...

გამიქირდა საქმე. მშვიერი ვკვდებ აღი. დავიწყე პატრიოტობა, ლექსების წერა, გავერიე ჩვენ მოსაქმეთა შორის. ვიფიქრე, იქნება, ამან მაინც გასჭრას-მეთქი. ცოტ-ცოტაობით, ხუმრობის გარეშე, ქე შემიყლია საზოგადო საქმეებზე ზრუნვამ და, მაშინ რო პატრონი გამჩენოდა, ან ცოტა რიგიანი საქმე მეშოვა რომელსამე ჩვენს დაწესებულებაში, იქნება ცოტათი მაინც გამოვკეთებულვიყავ. მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ ჩვენი რედაქციები იმ დროს მარტოუნეიკობესა ჰკვებამდნენ, თუმცა, მართალი მოგახსენოთ, თითონაც ბევრი არა ჰქონდათ რა. ბანკში ხომ ისედაც ბევრი იყო „პენსიონერი“. დანარჩენი საზოგადოებანი ყველა საქველმოქმედო იყო და მკვდარი ხომ მკვდარს არ ავეკიდებოდი. კარგია ქველმოქმედება, ხოლო, როდესაც შენ თითონ საქველმოქმედოთა გაქვს საქმე გამხდარი, მაშინ?...

მართალი მოგახსენოთ, გამორკვეული აზრი ცხოვრებაზე და მიმართულება. თავისდღეში არა მქონია, ვინაიდან თვით ჩემი სწავლა და ცოდნა აბდა-უბდური,

უშინაარსო იყო. მაგრამ ერთი რამ კი მწამდა (თუ არ ვიცი, იმდროს ისე ვიყავე მომართული, რომ უნდა მერწმუნა). ეს რწმენა გახლდათ ნდობა პატრიოტებისადმი.

ჩემდა თავათ არაოდეს არა ვყოფილვარ გულ-ქვა: ხელ-მოკლე და, ასე გასინჯეთ, ჭკუა მოკლეც კი, ყოველთვის მებრალეობდა ხოლმე, რა ტომისაც უნდა ყოფილიყო იგი. მაგრამ თუ ზოგიერთი ჩვენი „პატრიოტები“ ჩემზე უფრო გულკეთილები არ იქნებოდნენ, ეს კი აღარ მეგონა!.. ამიტომ დიდის რიხითა და გაბედულობით მივმართე ცნობილ პატრიოტებს, ვისაც პტყელ-პტყელის ლაპარაკისა და ქველ-მოქმედების დროს თვალსაჩინო ადგილი და ქონება შეეძინათ. თქვენც არ მომიკვდეთ, მე ვერას გავხდი.

რის პატრიოტობა, რა პატრიოტობა... ჯერ ძილო და მერე სიზმარო, — ჯერ ქონების შექმნა, ჯერ ფუფუნება და განცხრომა და მერე პატრიოტობაო, — მესმოდა აქეთ-იქიდგან.

— რა ვუყოთ, რო ქართველია. ცოტა სულელი, ქართველია ქვეყანაზე? რითი დაიშახურა ყურადღებაო? და სხვა ამგვარები ათასობით მითხრეს და შემომითვალეს ჩვენმა პატრიოტებმა.

— ბატონებო, ხელი მოგვიმართეთ, დაგვაყენეთ გზაზე ახალგაზდები და მაშინ თავის გამოჩენა, დამსახურებაც მოგვთხოვეთ-მეთქი, — ვეუბნებოდი მეც პასუხათ. მაგრამ ყოველთვის სტყუვები სიტყუვებით რჩებოდნენ და მე კი კუჭი შიმშილით მიხმებოდა!..

გამიძაღლდა ყოფნა... ჩავუკვირდი ყველას მოქმედებას და... იცით, რა დასკვნას დავადექი? მაპატიეთ კი,

მაგრამ პატრიოტობა ჩვენში ცალიერი სიტყვა ყოფილა! ჩვენში პატრიოტობს მარტო ის, ვისაც არა აქვს-რა, ვისაც შინ ძალლი არას. შეუქამს და გარეთ—კატა. დანარჩენები კი მარტო ამ სახელით სარგებლობენ და მეტსა და მეტ განცხრომა-დიდებას ეძლევიან.

აბა, სადა გვყავს ჩვენ პატრიოტები? პატრიოტები რომ გვყავდეს, ერთ ღღეს საქართველოში იმდენი ფული შეიკრიბებოდა, რომ ჩვენი გუდა-მშიერა ლიტერატორები, ჩვენი თეატრი და აქტიორები, ჩვენი უსაქმურათ მოხეტიალე ახალგაზღობა—ყველანი საზღოს და საქმეს იშოვნიდნენ. რაც თვითოეული ჩვენთაგანი ერთ ღღეს უბრალოთ ფულს დახარჯავს, იმის მეოთხედი საზოგადო საქმისათვის რო გადასდოს, აქამდის ჩვენ ბედს ძალლი არ დაჰყევუდა... მაგრამ სიტყვები, სიტყვები, სიტყვები და ისევ სიტყვები. მადლობა ღმერთს, რომ ენას ძვალი არა აქვს... მე ვიცნობდი ისეთ პატრიოტებს, რომელთაც ათ თუმნობითა და ოც თუმნობით უხარჯავთ სადილვანშამზე, იმიტომ რომ ჩინი და „დიდება“ ეშოვათ, და ქართული გაზეთის გამოსაწერათ კი კაპეიკიც არ გაუმეტნიათ... მე ვიცნობდი ისეთებსაც, რომლებიც შვილებს სტუქსავდნენ ქართულის ლაპარაკისათვის და თავისი ქართველობისა სცხვენოდათ თავისს უფროსებთან. მართლა რომ, სირცხვილი იმათ! მაგრამ, აბა, გაგებდნათ და გეთქვათ: თქვენ მატყუარები ხართო! თავს შუაზე გაგიხეთქდნენ და თავის დამქაშების მეოხებით შენვე ჩაგთვლიდნენ სამშობლოს მოღალატეთ...

აი, ასეთი პატრიოტები გახლდათ ჩემ ღროს და რას ვეწეოდი? გულიანათ შევეუკურთხე ყველას და მეც მივა-

ნებე თავი გუდაფშუტა პატრიოტობას!.. ისევ განზე დავიწყე ყურება, ისევ გადამიტრიალდა გუნება...

ოხ ღმერთო!..

თავის დაცვის უფლება ყველასა აქვს, და მეც ამიტაცა ამ სურვილმა. გმირი არ გახლდით, რომ რაიმე საგმირო საქმე ჩამედინა და სხვათრივ კი ვერას ვხედბოდი...

იმ გონებრივის სალაროთი, იმ უმადურის ცოდნით, რომელიც სასწავლებელმა მომცა და რომელიც რამდენსამე ხნის შემდეგ მარტოოდენ ქალაქის ფარატინათ გარდაიქცა (ვაი დაკარგულო დროვ!), იმ ხაოსით, რომელიც ჩემს თავსა და გულში ტრიალებდა, იმ მეშხანურის იდეალით, რომელიც გულის ფიცარზე მეწერა, ვერავის ვერც წინამძღვრობას და ვერც წინააღმდეგობას ვერ გავუწევდი... ცხოვრება კი მწყუროდა, მწყუროდა ისე, როგორც ნაიალლარ ხარ-ირემს მოსწყურდება ხოლმე ცივი ანკარა წყალი. რა მექნა სად წავსულიყავ, ვისთვის მიმემართნა? როგორ მეგრძნობინებინა ვისთვისმე, რომ მეც ადამიანი ვიყავ, მეც მშობიოდა, მწყუროდა. განა მაძლარს ყურები ასხია, გული აქვს?

დაღონებულ-დაძმარებული ოხვრით ვათენებდი ღამეს და ოხვრითვე ვაღამებდი დღეს. ქალები, მათი უკან დევნა, მათზე ოცნება თითქმის დავიწყებას მივეც. არის ისეთი გარემოება კაცის ცხოვრებაში, როდესაც მას ყველაფერი ავიწყდება, ყოველგვარი გრძნობა ეხშობა და მხოლოდ ერთად-ერთი გრძნობა თავის დაცვისა-ლა ახელმძღვანელებს მას. მეც ისეთ მდგომარეობაში ჩავვარდი.

კაცი მეგონა ჩემი თავი და ძაღლათაც არავენ მაგდებდა! საითაც მივიხედავდი—პროტექციასა მთხოვდნენ, სა-

დაც ფეხი შევდგი, არ მიმიღეს—არ გიცნობთო. სადაც დაეაკირდი, ყველგან ნათელ-მირონობა, მეგობრობა, საყვარლები, ქრთამი და შინაურები დამიხედნენ გაბატონებულნი. შემძაგდა ხალხი, შემძაგდა ჩემი თავი და გულში სიბოროტე დამისადგურდა: რაც ცუდს იზამს კაცი, ყველა სამართლიანი იქნება-მეთქი—გავიფიქრე და... ის იყო, შევდექე კიდევ ძველებზე გზაზე...

ერთ დღეს, გულის გასართობათ, შევედი ერთ საზაფხულო ბაღში. ერთი აბაზის მეტი ჯიბეში გროში არ მეგდო. მოვიკითხე ზელტერის წყალი, მოვუჯექი მაგიდას და დავიწყე ხალხის თვალღებება. ლამაზათ მორთულ-მოკაზმულნი ქამათ გარდაქცეულიყვნენ. ანადგურებდნენ აუარებელ სანოვაგეს, სვამდნენ ზღვა-ღვინოს, ხარჯავდნენ ბლუჯა-ბლუჯა ასიგნაციებს. მუსიკა თავ-გამოდებით უკრავდა, ელექტრონი გულ-გრილათ ციმციმებდა, ხეები შრიალობდნენ, ლაქიები დარბოდნენ, ბალის პატრონი სიაზოვნებით დნებოდა, ნახევრათ გატიტვლებული ქალები კასკასობდნენ. ჰაერში საქმლისა და ღორ-მუცლობის სუნის ტრიალებდა. ვუყურე, ვუყურე ამ ხალხს და მე ივინი შევადარე მშრომელ ხალხის სისხლის-მსმელ, გაუმაძღარ წურბელებს.

— საიდან მოულობენ-მეთქი ამდენ ფულს? დავეკითხე ჩემ თავს და ეს ხროვა ხალხისა წარმომიდგა ბნელ ორბოდ, სადაც ყოველგვარ ქვეწარმავალს მოეყარა თავი. აქ პატიოსნებას ადგილი არა ჰქონდა. აქ სუფევდა ფულეობათ ქცეული ცრემლი უბედურთა, საქმლათ ქცეული გულ-ღვიძლი გულ-უბრყვილო მშრომელთა, ღვინოთ ქცეული სისხლი იმ უკულმართ მონათა სინიღისისა, რომელიც სიწმინდითა და შორჩილებით ფიქრობს ქვე-

ყნის ხსნას, მშიერი კუჭის გაძლომასა, ადამიანურ ცხოვრებასა!!... არა, პატიოსან კაცს ამ ხალხში ჯერ არ ეცხოვრება!...

ჩემ გვერდით, მაგიდას შემოსხლომოდნენ ორი ახალგაზდა ინჟენერი ბჭყვრიალა პეტლიცებით და ორი აპუხტივით შავი და ამღვრეულ თვალებიანი ცილინდროსანი. მაგიდაზე ათასფერი საქმელი, ათასგვარი ღვინის ქურქელი, ბაკლები, ქიქები ელაგათ. რომელი რომელს ატყუებდა—ინჟენერები ფოდრაჩიკებს (ნამღვილათ, გამდიდრებული კროები იყვნენ), თუ ფოდრაჩიკები ინჟენერებს—ეს კია, რომ ერთმა ცილინდროსანმა ამოიღო ვეებერთელა საფულე, გახსნა იგი და ამოაფრიალა ერთი ათ-თუმნიანი... ღმერთო, რამდენი ათ-თუმნიანები ჰქონდა, ამ ცინგმულიანს მდიდრულ ევროპიულ ტანისამოსში გამოწყობილ ტრუქსს! საიდან, საიდან იშოვა ამდენი სიმდიდრე, რომ ათასობითაც კი ჯიბით დაათრევს-მეთქი? პატიოსნებით? კიდევ დავეკითხე ჩემ თავს და გამეცინა, —რათაც, თქვენ კარგათ მიხვდებით, ჩემ გულუბრყვილობას მევე დავცინე.

ცილინდროსანმა მოითხოვა ლაქია, გაუსწორდა, საიდუმლოებით სავსე ღიმილით ჩაუკრა თვალი ინჟენერებს, გამოეთხოვა, გაიმძღვარა მეორე ცილინდრიანი და ბარბაცით გასწია. თითო მის ხელის აქნევაზე ბრილიანტის ბექტები გზას უნათებდა...

მაგიდასთან დარჩა მარტო ორი ინჟენერი. ერთმა მალე ჩაქინდრა თავი, დააყრდნო იგი მაგიდაზე დადებულ მკლავს—და... ხვრინვა ამოუშვა. ხოლო მეორე აღარ ისვენებდა და რაღაზედაც კინჭყოლობდა.

ამ დროს გამოიარა ვილაც გაბლენძილმა კაცმა და,

სკამებს შუა რომ ვერ გამოეტია, ანჩხლ ინჯენერს დაეჯახა.

— Ахъ! свинья! გაუჯავრდა მსუქან კაცს, რომელიც ზარხოშათ ბრძანდებოდა და მკედლის საბერველივით ქშინამდა.

— Ты сама свинья! დაბლუვლა ვაქარმა (ძლიერ მდიდარი ვაქარი გამოდგა) და გამობრუნდა.

ინჯენერმა დაავლო ქიქას ხელი და ბეჭებში სდრუხა. გაანჩხლებულმა ვაქარმა ჯოხი უთავაზა კისერში. შეიქმნა ერთი ჩოჩქალი ვაი-უშველებელი. გამოღვიძებული მეორე ინჯენერი უფრო გულანჩხლი გამოდგა და ვილაც მშველელს ერთი ლახათიანი სილა გააწნა. შეიქმნა ხელ ჩართული ჩხუბი. ვაქარს ვაქრები მიეშველნენ ინჯენერს ვილაც ჩინოენიკები. მიდამოს ზანზარი გაჰქონდა. ხალხი წამოიშალა, ქურქელ-საინი დაიმტვრა. და ბოლოს ერთი ხელმარჯვე ახალგაზდა ცილინდრისანი ეცა ერთ-ერთ ინჯენერს, წაუჭირა კისერში ხელი და, აღრჩობდა. ამის მნახველმა მე ველარ მოვითმინე და, რადგანაც გულმოსული ვიყავ ამ მუქთახორა ხალხზე, მეც გავშალე ხელი. მოვიგონე ჩემი ძველებური კრივი... ვეფხივით გადავხტი მოჩხუბარებისაკენ, დავუშინე თავსა და პირში ცილინდროსან-დიპიანებს და ბუზებივით დავფანტე. ძირს წაქცეული ინჯენერი წამოვაყენე. მივაყუდე კედელთან და წინ ჩავუდექი, ვინც კი მოდიოდა მის დასაკრავათ, ერთი აღარ მოუშვი. ამასობაში ათი ხუთშეტი გოროდოვოი, სამი თუ ოთხი ოკოლოდოჩნი და პრისტავიც ჩამოგვესია. ხალხი გაჰფანტეს, დამნაშავეთ პროტოკოლი შეგვიდგინეს და ბალიდან გამოგვიყვანეს...

ბალის გარეთ ინჯენერებსა და ზოგიერთ ვაქარს

სთხოვეს სახლში წაბრძანებულიყვნენ, ხოლო მე და რამდენსამე სხვას პოლიციაში წათრევას გვიპირობდენ...

— ეგეც გამოუშვით ჩემთან... ეგ ჩემი ნათესავია... მე ვარ პასუხის მგებელიო, — უთხრა ჩემ შესახებ ერთმა ინჟენერმა პრისტავს, რომელიც მცირე ყოყმანის შემდეგ დაეთანხმა, მერე ჩამისვა ინჟენერმა ფაიტონში და სადღაც წამიყვანა... გზაზე მაღლობით გამათავა. ბქვენ რომ არა ყოფილიყავით, მომკლავდენო... მეღულღულდებოდა ნაცემნაბეგვი და ნასვამი ენას ველარ იბრუნებდა.

— ყველას მოვალეობაა კაცი გაქირებიდან დაიხსნას-მეთქი! — მეც ვუპასუხე.

ჩვენი ეტლი ერთ მდიდრულ კარებთან გაჩერდა. მე გადმოვხტი ეტლიდგან, ინჟენერი გადმოვსვი, ზარი დავურეკე და, როდესაც დერეფანში მოსამსახურე გამოჩნდა — გამოთხოვება დავაპირე.

— აჰ, არ იქმნება... ჩემ ცოლს, ჩემ ქენიას უნდა ვაჩვენო ჩემი მხსნელიო — დიდახა და მომებლაუქა.

— პროტექტორი, პროტექტორიო. — ჩამესმა ამ დროს ერთის გამოთავყვანებულ ბებრის ხმა, რომელიც ლენერლის ხარისხით ერთ-ერთ დაწესებულებას უფროსობდა. მე გავიღიმე, შევუჯექ მხარში პატივ-ცემულ ინჟენერს და კიბეს შევეუდექი.

მდიდრულის ნოხით დაფენილი მარმალილოს კიბე, ყვავილებ ჩამორიგებული და ძალუმათ განათებული, სწორეთ სამოთხის გზას მოგაგონებდათ. კიბის თავზე, ცოტა მარჯვენე, ოთახში შესავეალ კარებთან იდგა ძვირფასი ტართუმა (სარკე) რომლის პირდაპირ ჩამოკიდებული იყო მდიდრული ლამპარი. ამ სარკეში მე და ინჟენერი თავით ფესამდის გამოვჩნდით. მხოლოდ მაშინ შევამჩნიე, რომ

იმას მუნდირის ღილები სულ მთლათ დაწყვეტილი ჰქონდა და კბილებში სისხლი წამოსდგომოდა. მეც კი ცალი თვალი ცოტა გამლოურჯებოდა.

— ეენია, ღუშკა... აი, ჩემი მხსნელი—ყვიროდა ინჟენერი. კლუბიდან მოვდიოდი... ჩემი მტრები დამიხვდნენ... მოკვლა მომინდომეს და, აი, ამან დამიხსნა, ამან... ამან გადაგარჩინა უდროვოდ დაქვრივებასა. ხა, ხა, ხა!—ხიხინებდა ლოთი-ფოთურათ ალექსანდრე ალექსანდროვიჩი (ასე ერქვა ინჟენერს) და თან ბარბაცებდა.

მე ჯერ განცვიფრებიდან არ გამოვრკვეულიყავ ინჟინერის სიცრუვისა გამო, რომ ეენია—სწორეთ რომ კალმით ნახატი, მედიდურის სახისა და ახოვანის ტანის, მკერდ მაღალი ქალი—საეარძელში გადავარდნილიყო და ისტერიკა მოსვლოდა... ხან მწარეთ ქვითინებდა ეენია, ხან იცინოდა და მხრებსა და მკერდს ბნელიანივით ათამაშებდა... როგორც სჩანდა, სახლში ერთის მოსამსახურისა და ეენიას მეტი ამჟამათ არავინ იყო, რომ არავინ გამოგვეშველა. სხვა გზა არ იყო, მე უნდა მივშველებოდი ეენიას და დამემშვიდებინა. ალექსანდრე ალექსანდროვიჩიც ვითომ ამშვიდებდა—ათას რალაცაებსა ბოდავდა... როგორც იყო მოვებრუნე ეენია. მსახურისაგან მოტანილი წყალი პირზე შევაპკურე, მკერდი გავუხსენ, ყურები დავუსრისე და ქალი ტეხზე წამოვდგა.

ღღესაც არ ვიცი სიბრაზით მოუვიდა ქალს ისტერიკა, ქმარის სიკვდილის შიშით, თუ ყაჩაღების გავონებაზე. ეს კი კარგათ მახსოვს, რომ იმ ღამეს ვახშმათ აღარ გამომიშვეს და, რაც საზაფხულო ბაღში დამაკლდა, აქ შევისრულე.

ჩემი უბედურება მარტო ის იყო, რომ ნაცნობებს ძნელად ვშოულობდი. ხოლო, თუ ვისმე გავიცნობდი ხოლმე, უექველათ მოვხიბლავდი ჩემის მოხერხებულის ლაპარაკით, ზრდილობიანობით და თვალთ-მაქცობით. ასევე მოვხიბლე ალექსანდრიჩი, მისი ცოლი და სიდედრი, რომელიც, ძვირფასს თიეთიკ-ბუმბულში რომ არა ყოფილიყო ჩაფლული, მინდვრის ბაყაყი გეგონებოდათ.

მეორე დღეს დანიშნულ საათზე რომ მივედი, ინჟენერს ძლიერ გაეხაოდა, ცოლს ესიამოვნა, სიდედრი კი მხოლოდ მაშინ გავიცანი... ყავაზე ალექსანდრიჩმა ლაპარაკი ჩამოაგდო თავის სამსახურის შესახებ. აღმოჩნდა რომ იგი გაუვალ მთებში გზის გამკეთებელი კომისის თავმჯდომარე ყოფილა და თვეში ათას მანათზე მეტი ჯამაგირი ჰქონია. აბა ამაზე უკეთეს პროტექტორს სადლა ვნახავდი, ან რალა პროტექტორი მინდოდა, ჩემისთანა წვრილფეხობა მსხვილ ფეხა ალექსანდრეს ყოველთვის დასჭირდებოდა. ამიტომ მეც ჩამოვუგდე საუბარი უსაქმურათ მოხეტიალე ყმაწვილ და განათლებულ კაცებზე, გავბერე, გავაზვიადე საქმე და ბოლოს გამოვუტყედი, რომ მეც ერთი იმათგანი გახლავართ და გთხოვთ, რაიმე ადგილი მიშოვოთ-მეთქი. ამ სიტყვებით სერთუკის უბიდან ჩემი ატესტატი ამოვაცოცე და გავუწოდე.

— დიდის სიამოვნებით! რომ არსად იყოს ადგილი, თქვენთვის შევქმნიო.— მითხრა ალექსანდრემ და ატესტატი არც კი ჩამომართვა.

— საშა, გეთაყვა, ღირსეული ადგილი უშოვნე ბატონ ფიჩხაშვილსაო, — შეეხვეწა ცოლიც.

სიდედრმა კი ლორნეტი აიფარა თვალებზე და თვალთმორება დამიწყო. ისეთი სასაცილო ბებერი იყო

ეს შლიაპოსანი თუ ჩეუჩიკოსანი, რომ კინალამ არ წავი-
ფრუტუნე. თავის შესაკავებლად ზალას თვალი შემო-
ვავლე. ღმერთო, რა სიმდიდრე იყო ამ ზალაში! იმისი
მორთულობა სამოციათას პატიოსან და წელში ცხრათ
მოხრილ მშრომელს იყიდდა და გაჰყიდდა!..

ერთი კვირის შემდეგ ალექსანდრე ალექსანდრეს ძემ
მე დამნიშნა თავის მდივნად „личнымъ секретаремъ“
— რუსები რომ ეძახიან— და თვეში რვა თუმანი აღმით-
ქვა. ახლა კი გაკეთდა ჩემი საქე! ერთი კვირის შემდეგ
ფულები ავენსით გამოვართვი ჩემ საშას — მოდი ასე და-
ეუძახებ — მოვირთე, მოვიკაზმე უკანასკნელ მოდაზე, წელ-
ში გავსწორდი, უღვაშები გადავიგრინე, ნელ-საცხებ-
ლებით გავითხუზნე და ასე შევეცურდი ცხოვრების მო-
რევეში.

სამუშაო ბევრი არა მქონდა-რა. ხშირად საშასთან
ვიყავი ხოლმე და სამმართველოდან მოტანილ ქაღალდებს
ვუკითხავდი მდიდრულ სავარძელში გადაქიმულ საშას,
ათასში ერთ-ქაღალდზე მოკლე პასუხს ვაძლევდი, მერე
საშასა და ჟენიასთან ყავასა ვსევამდი, დედაბერს — მატრიო-
ნა პეტროვნას — ვაცივებდი ხოლმე და შინ ვბრუნდებოდი.

ორი თვის შემდეგ საშას ცოლს მეც ისე თამამად
ეუძახდი ჟენიას, როგორც თვით ალექსანდრე ალექსან-
დრეს ძე, და ჩავეარდი ქერის ორმოში... როცა საშა სახლ-
ში გაღეშილი ეგდო ხოლმე (გადაკვრა ძალიან უყვარდა),
ან სახლში არ იყო, ჟენიას ხშირად აერეოდა ხოლმე
გზა და, ქმრის კაბინეტის მაგივრად, ჩემ სამუშაო ოთახში
შემოდებოდა და მთელი საათობით ვსტკებოდით ხოლმე
სიცოცხლით... სიამოვნებით...

ბარაქალა ჩემო მარჯვენავ, ისევ შენ გახდი ჩემი პროტექტორი, მაგრამ ხალხი რომ დღევანდლამდის თვალთმაქცია, ამას ნეტა როდისღა ეშველება!

გაიგეს თუ არა, ბატონო, რომ მე რიგიანი სამსახური ვიშოვე, ნაცნობი და უცნობი ჩემ ქებაში იყო. მე ვხედავდი მათ სიფლიდეს, ვხედავდი მათ ვერაგობას, მათ სისულელეს, მაგრამ, რომ ადგილი შემგერჩინა და უფრო საფუძვლიანად მომეწყო ჩემი საქმე, მეც ვფლიდობდი, მეც ქვეყანას ვატყუებდი, იმ გარჩევით, რომ თუ კი ხელი მიმიწვდებოდა ხოლმე, გაქირვებულთ ყოველთვის ვშველოდი.

რვა თვის შემდეგ საშას გაცნობისა, სხვათა მრავალთა შორის, მისისავე მეოხებით, გავიცან ერთის სახელმწიფოს დაწესებულების უფროსი, მისი ცოლშვილი და რვა თუმნიდან თორმეტ თუმნიან ადგილზე გადავცოცდი... დიდი წარმატებაც მომელოდა, იქმნება, სასარგებლო კაციცა ვყოფილიყავ, მაგრამ ყალბმა ცხოვრებამ კვლავ ჩამითრია, ხოლო ქალებმა კვლავ ტვინი ამირიეს...

ასეა, ფუქსავატი ცხოვრება ფუქსავატობამდის მიყვანს აღამიანს!

როცა სამსახურში ფეხი მოვიმაგრე, როცა სავსებით გაეჩინოვნიკდი და გავერთე წარჩინებულ მოხელეთა ცხოვრებაში, ერთიკ კიდევ დავაჯახე თავი სიყალბეს. ეს დაჯახება უკანასკნელი იყო ჩემ ცხოვრებაში. ჩემი ცხოვრების ნაფი შთაინთქა, ჩემი ბედის ვარსკვლავი მოსწყდა ცის კამარას. აღბად იმანაც თავი მოაბეზრა სხვა ვარსკვლავებს!...

ერთ პოლკოვნიკის ქალს გადაეკიდე. ლამაზი არ

იყო მაგრამ ისეთი ეშხი და მიმზიდველობა ჰქონდა, რომ კინალამ ჰკუდიდან შევიშალე. ბევრი ვუარე გარშემო, მაგრამ ვერ შევაცდინე და ვერა. მგონი, ქალს ერთგვარი აღლო უნდა ჰქონდეს, რომლის მეოხებითაც იგი მომავალ საქმროს წმინდანად ეჩვენება. მთელი ჩემი მკერ-მეტყველება, მთელი ჩემი გამოცდილება, მთელი ჩემი ძალღონე მოვიმარჯვე, მაგრამ, რაც უფრო ვცდილობდი, მით უფრო იგი ხელიდან მისხლტებოდა კალმახივით და შორი-ახლოდან მალიზინებდა... შეიძლება, იმედი სულ მთლად გადაშეწყვიტა და მოვშორებოდი კიდევ სამუდამოდ, მაგრამ ჩემი გაზვიადებული გულის-თქმა ვერ დავიმორჩილე და, რაც დღე გადიოდა, მით უფრო მებღალებოდა თვით-მოყვარეობა და ეს კი ჯოჯოხეთის ცეცხლს მიკიდებდა გულ-ღვიძლზე. მით უფრო სამაცდურო იყო ჩემი წადილის აღსრულების სურვილი, რომ იგი ქალი აღერსს, არშიყოფას არ მიშლიდა, თვითვე სცდილობდა ხოლმე, რომ ჩემთან მარტოკა დარჩენილიყო, იმის ნებაც კი მომცა, მარცხენა ლოყაზე რომ მშვენიერი ხალი ჰქონდა, იგი გადამეკოცნა, მაგრამ სხვა-ფრივ კი თავი წმინდანისვით ეჭირა და მით უფრო მაგიჟებდა.

„გზა სიარულმა დალია,

სიპი ქვა წყალთა დენამა.

გოგო და ბიჭი დალია

ერთმანეთისა ცქერამა“-მეთქი.

მალი-მალ ვუმღერდი ხოლმე, მაგრამ ჩემი სიმღერა ზიმღერათვე რჩებოდა და მე მუდამ პირში ჩაღა მეველებოდა.

— თუ გნებავთ, ცოლად შემიერთეო—მითხვა ერთხელ დარომ—ასე ერქვა იმ ეშმაკის ფეხს—და გამშორდა. იმ დღიდან აღარ დამნახვებია. მე სულ მთლად გა-

დავირიე. თუ სიყვარული ისეთი ხან-მოკლეა, როგორც ჩემთვის იყო—მე იგი შემიყვარდა, შემიყვარდა თვე-დავიწყებამდის. ლამაზ ქალთა გამოფენაზე რომ წავეყვანეთ, დაროსთან შედარებით ყველა ჯოჯოდ მეჩვენებოდა. მაელი ქვეყნის ფილოსოფოსი ქალები რომ შეგეკრიფათ, მე ყველა იმათ იდიოტებს დავუძახებდი—ისე მომწონდა, ისე მიღირდა დაროს ენა-ჩლუნგი ლაპარაკი!—სამსახურზედაც გული ავიყარე.

ორი კვირით გავინთავისუფლე თავი და შევეუდექი დაროს კვალს. ყოველ ღამე სათითაოდ მოვივლიდი ხოლმე კლუბს, საერთო ნაცნობთა სახლებს, მაგრამ მას ვერსად ვხედავდი. სახლში კიდევ აღარ მიღებდა. ერხელ ბარათიც კი მოეწერა. „ჩვენსა ნულარ მოხვალ, თორემ საქვეყნოდ დაგიბოვო სახლიდანაო!“ გამაბა წყეულმა მახეში!.. თავი ველარ შევიკავე და მამა მისს ვთხოვე. დაროს ხელი. ცოლშვილიანობას ყოველთვის შიშითა და ძრწოლით ვუყურებდი, მაგრამ ახლა იგი უზენაესს ნეტარებად მომეჩვენა.

დაროს მამა დიდის სიამოვნებით დამთანხმდა,—თუ, რასაკვირველია, დაროც მოისურვებს შენს მეუღლეობასაო.—მითხრა პოლკოვნიკმა მორცხვი ყმაწვილივით მის წინ თავ-დახრილს, მერე მხარზე ხელი დამკრა და დაუმატა.

— Желая успѣха!—ო. მე, სულ კანკალი დავიწყე. მეშინოდა, უარი არ მომსვლოდა.

გამითენდა ბედნიერი დღე. დაროს ბარათი მივიღე—ჩვენსა მობრძანდითო.

სუფთად გამოვეწყე, როგორც მორწმუნე. მაზიარებელი, და მოვუსვი დაროსაკენ. დარო ზალაში დამხვდა—

აქვე იყვნენ მამა მისი, დედა, დეიდა და ორი-სამი კიდევ სხვა.

დარომ მორცხვად ჩამომართვა ხელი და ისეთის ალერსიანის თვალით შემომხედა, რომ მე ნიბლია ჩიტივით გულმა ფართხალი დამიწყო.

— აბა, კირილე იაკინთეს ძეგ—სტქვა პოლკოვნიკმა—შეეკითხე დაროს—სურს თუ არა შენი შეუღლება. მე და ივლიტამ,—მიმითითა თავის ცოლზე—ბევრი რჩევის შემდეგ გადავწყვიტეთ, უარი არ გითხრათ.

— მე ვთხოულობ თქვენ ხელს, ნუ თუ ახლაც უარს იტყვი-მეთქი—შევძახე დაროს და, სანთელივით ანთებულნი,—წინ გამოვეჭიმე.

— მეც თანხმა ვარო—ძლივს დაილულლულა დარომ და ხელი ხელში ჩამიდო. აღტაცებით დავეკონე მის ხელს. დედმამამ დაგვლოცეს და იმავე დღესვე ქორწილის თავდარიგს შევეუდექით.

ერთი კვირის შემდეგ ჩემს ახალ ბინაზე გაჩაღებული ქორწილი მქონდა. მთელი ჩვენი მოხელეები თავისის ცოლშვილით, ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე ვენიანთი, ნაცნობები და მეგობრები თავს დაგვტრიალებდნენ მე და დაროს და გაბედნიერებას გვილოცავდნენ. სუფრაც მალე გაიშალა. სამხედრო მუსიკამ დაიგრიალა. სტუმრებმა კიქები აიღეს ხელში და ერთხელ კიდევ დაგვლოცეს. სამადლობელის დაღვევის დროს გადახედე სუფრას და გავიციანე. სტუმრებმა ეს ჩემის ბედნიერებისაგან გამოწვეულ სიცილად მიიღეს და თითონაც სიცილი ასტეხეს. რა იცოდნენ საბრალოებმა, რაზე ვიცინოდნი. მე იმაზე გამეცინა, რომ ჩემ ქორწილში მყოფ ქალთა შორის ერთი ათი იმისთანა მაინც ვერია, რომელ-

თანაკ მე ძლიერ დაახლოვებული ვიყავი... მათი რქოსანი ქმრები კი გულუბრყვილოდ ხარხარებდნენ.

არ ვიცი, რას ფიქრობდნენ ჩემი მეგობარი ქალები. გვირგვინ-ქვეშ რომ მხედავდნენ, მაგრამ მე კი ახლა კარგად ვიგრძენ, რა ზომამდისაც არის დამცირებული რქოსანი ქმარი.

პირველი ორი-სამი თვე მე და დარომ ბედნიერად გავატარეთ. მე თითქმის სულ მთლად გამოვიცვალე და დარწმუნებულიც ვიყავ, რომ ამიერიდან ერთგული მეოჯახე შევიქნებოდი. მაგრამ, როცა პირველი გატაცება გამინელდა, თითქო თვალები ამეხილაო—უცხად გული შემეცვალა დაროზე. მე იმან მომატყუა, მომხიბლა, ღინი აღმიძრა, გონება დამიბნელა და ძალად შემომამჩინა თავი! მე რა საცოლვე კაცი ვიყავ-მეთქი!—გავიფიქრე ერთ ღღეს და დაროს ბედნიერება პირქვე დავაშხე...

დავიწყე ძველებური, ჩემებური ცხოვრება, მაგრამ, რადგან თავისუფალი აღარ ვიყავ, უფრო ღვინოში და სასტუმროებში ვიხზობდი თავს. მთელი ღღე-ღამეობით სახლში აღარ შემოვდიოდი. დარო ერთხან სწუხდა; სტიროდა, მიჯავრდებოდა, მაგრამ მალე ემასაც მოსწყინდა ჩემი ჯავრობა და მოღბა... ამან უარესად გამახელა! მე, როგორც გაცვეთილი კაცი, ქალებს არ ვენდობოდი და ამ უნდობლობის ექვემად დაროს შესახებაც შემიპყრო. რათ მოღბა? იქნება, გაიჩინა ვინმე და მეც ისევე დამადგა რქები, როგორც მე არა ერთისა და ორისათვის დამიდგია-მეთქი?—გავიფიქრე და წუმწუმასავით ავენთე. მე სხვა კაცებს არა ვცემ პატივს, მაგრამ ჩემი თავი კი ძლიერ მიყვარს და ვაი ჩემ შეურაცხმყოფელსა, ვაი მ-

შინ ჩემ ცოლსა-მეთქი! ჩავინერგე გულში და ყოველ მხრიდან თვალი მეჭირა. ესე გასინჯეთ, ჩემი სახლის ფანჯრების დარაბებიც კი სხვისთვის შეუმჩნეველ ადგილას გაეხვრიტე, რომ—სხეაგნიდან დაბრუნებულს—ლამ-ლამეობით ჩუმად დამეთვალე იერებინა სახლის შინაგანი და მერე ისე გამეღვიძებინა დარო ოთახის კაკების გასაღებათა (ეზოს გასაღები კი ყოველთვის ჯიბით დამქონდა). არც თუ ვინმე დაიარებოდა ჩვენსას, მაგრამ ჩემი მოსამსახურე ბიჭი (ასე 20—21 წლისა) მაინც მოვისყიდე და ვსთხოვე თვალ-ყური ელევნებინა დაროსათვის. ქვეყანაზე იშვიათად ვისმე ვენდობოდი ხოლმე, მაგრამ ბიჭი ხომ ჩემი ტოლი არ იყო, რომ ამაზედაც კი ექვი ამელო. ასეთ დამცირებას არც დაროსაგან მოველოდი. თუმცა ჩემთვის-კი თავის დროზე გოგო და ქალბატონი ორივე ერი იყო ხოლმე.

ერთხელ პროვინციაში გამგზავნეს, სამსახურისა გამო. არ ვიცოდი, რამდენს ხანს დავრჩებოდი და ამიტომ დაროს დაეუბარე წამოსვლის დროს დეპეშას მოგწერ და ვაგზალზე დამხვდი-მეთქი. დარომ დიდის მწუხარებით გამაცილა ვაგზალზე და სულ იმას მეხვეწებოდა:—შენი ქირიმე არ დაიგვიანო, თორემ ჯავრით მოვკვდებიო. ამაღამ კი პაშას (ჩვენი სახლის ბატონის ქალი იყო) დავიწვენ ჩემთან და, ხეალ სალამომდი რომ არ მოხვიდე, ამას ნუ იზამო...

გადაქარბებული ალერსი ცოლ-ქმრის შუა ერთგვარი სიფლიდეთა, მაგრამ იმეამად, როცა დარო ასე ზედმეტის ალერსით მელაპარაკებოდა, მე ეს არ მიფიქრნია.

საქმე ისე მოხდა, რომ იმავ ღამესვე მომიხდა დაბრუნება. აქედგან მიმავალი მატარებელი იქიდგან მო-

მავალ მატარებელს რომ შეხვდა ჩვენის ქალაქიდგან რამდენიმე სადგურს იქით, ბუფეტში ჩვენი მოხელე ვნახე, რომელსაც ის ქალაქლები უკვე მოჰქონდა, რომლის გულსათვისაც მე გამგზავნეს. დავბრუნდი უკანვე და ქალაქში შუა ღამისას ჩამოვედი. გული დახურული მქონდა, ამხანაგთან ვახშობაზე უარი ვსთქვი და პირდაპირ სახლისკენ გამოვწიე:

ფრთხილათ გამოვადე სახლის ეზო, თითის ფრჩხილებზე შემდგარი შევიპარე აივანზე და ჩვეულებრივსამებრ ჩემ მიერ გამოქრილ ქუქრუტანებიდგან დავიწყე ზვერა... ზალაში და სასტუმრო ოთახში ღამპრები აღარ ენთო, მაგრამ საწოლ ოთახში კი... მაგიდასთან ხელი-ხელ გადახვეულნი ისხდნენ ჩემი ცოლი და... ჩემი ბიჭი. დაროს გულ-მკერდი მოღეღილი ჰქონდა, საღამური ფართო კაბა ეცვა და თმები აწეწილი ჰქონდა, ჩემი ბიჭიც ახალუხ წამოსხმული წითელ მოვის პერანგის ამარა იჯდა და დაროს შიგ პირში შეჰკლიჯლიჯებდა. მაგიდაზე სუფრა იყო გაშლილი, ღვინითა და ხორაგეულობით სავსე...

მოგონი ნაღველა გამისკდა გულ-ღვიძლში. რაღაც საშინელმა ბრახმა დამკრა თავში, გული გამიღადრა, ერთი საშინლათ დავიგმინე და, რაც ძალი და ღონე მქონდა ფანჯრის დარაბა დავარახუნე...

აღარ მახსოვს, მერე რა დამემართა, როგორ შევედი შინ... გონზე რომ მოვედი, დავინახე, რომ ტანისამოს შემოხვეული დარო იატაკზე გაშხლართულიყო, ცხვირ-პირიდან სისხლი სდიოდა და მომაკვდავივით ხრიალებდა. მეც სულ სისხლში ვიყავ მოთხუპნული...

იმ დღიდან ამ დღემდე, ვიდრე ანდრომ—ამ სახლე-
ბის პატრონმა და ჩემმა ძველმა ნაამხანაგარმა — ქუჩიდან
ავათყოფი არ ამიყვანა და თავის ქერ ქვეშ არ მომცა
ბინა, თავი აღარ მახსოვს. ვიცი მხოლოდ, რომ დარო
ხელში არ შემომკვდომია. იგი მეორე დღეს მობრუნდა,
მაგრამ ისე იყო დაჩეჩქილი, რომ ჩავარდა ლოგინათ და
რამდენისამე თვის შემდეგ მოკვდა. ჩემი ბიჭიც გაიქცა ამ
ქალაქიდან და დღესაც არ ვიცი, სად არის. მეც გავ-
ყიდე, რაც რამე მებადა და...გავექეცი ჩემ თავს, ჩემ ყო-
ფილ სიცოცხლეს, ჩემ მოგონებათ, ჩემ გულის ტკი-
ვილს—მივეყე ლოთობას ხელი და მთელი ორი წლის
განმავლობაში მთვრალი ვეგდე ხოლმე ტრახტირებში,
თავშესაფარებში, ქუჩებში. ქუქყიანს, დაგლეჯილ, და-
ფლეთილს, სახე-ჩალურჯებულს ველარავენ ველარ მი-
ცნობდა და მეც აღარავისა ვცნობდი...

აჰა გავათავე ჩემი თავ-გადასავალის აღწერა. მე ვი-
ცი, რომ ბევრი ჩემის ამბავის გამგონეთაგანი საფლავ-
შიაც არ მომასვენებს და საძაღლ-ლორეთ გახდის ჩემ
სახსენებელს, მაგრამ მე რა? ჩემს იქით თუნდა ქვა-ქვა-
ზედაც ნულარ ყოფილა, იმ ერთი ქართველი ქათალი-
კოზისა არ იყოს. მე მწყუროდა სიცოცხლე და იგი თა-
ვისს დროზე ვერ შევიგნე, მე მინდოდა სიამოვნება და
სამზღვარი ვერ მოვუძებნე, მე მწამდა მოქმედება და აღ-
ლო ვერ ავუღე, მე ადამიანი მინდოდა ვყოფილიყავ და
ცხოვრებამ კი მხეცად გარდამაქცია. და ახლა, როდესაც
სიკვდილი თავში მიკაკუნებს, როდესაც ამ ცოტა ხანში
მტკრათ, არარაობათ ვიქცევი, გული ჩემი შესწყვეტავს
მგრძნობიარობას და ტვინი ჩემი—აზროვნებას, თქვენ,
ცოცხალნო ადამიანნო, რაც გინდა ბრძანეთ, მხოლოდ ნუ

დაგავიწყდებათ, რომ თქვენც წმინდანნი მაშინა ბრძანდებით, როდესაც სხვასა სჯით, სხვას ასამართლებთ!! მე კი ამჟამათ არავის განსჯა არ მინდა, მე თვითონ მინდა ვიყო მსაჯული ჩემის თავისა, რადგანაც ვერც ერთი ძე-ხორციელი ვერ მიმიხვდება იმ სულის ტკივილს, რომელსაც მე ვგრძნობ ახლა, ვერ წარმოიდგენს იმ სინანულს, რომელიც გამოიწვია ჩემში სიკვდილის მოახლოვებამ. ოხ, სიცოცხლე, სიცოცხლე ჯანმრთელის, შესმენილის და თავისუფალის ადამიანისა, რა კარგი რამ უნდა იყო!

მე კი? ნახევრათ დადამბლავებული, გარყვნილობით დაუძლიერებული ვგდივარ ამ სარდაფში და მოგიწევ, შენ, შავო სიკვდილო! ჰა, წაიღე ჩემი ხორცი და აქციე მტერათ, ნაცრათ!.. მე სასიცოცხლო აღარა ვარ, თუმცა ახლა უფრო ძალუმათ მიყვარს მზე და მთვარე, შემკული ბუნება ჩემის სამშობლოსა, მიყვარს ჩემი თავიც, რადგანაც გამოფხიზლდი და... მაგრამ ეჰ, იქნება ეს დროებითი სულის კვეთება იყოს იმ საშინელის ორ-ფეხისა, რომელიც საადამიანოთ შეუქმნია ბუნებას, მაგრამ სიკვდილის უკანასკნელ ჟამამდის ისევ მხეცათ დაჩენილა!..

ოხ, ნეტა შემეძლოს ჩემის წარსულის ცხოვრების წარხოცვა, ნეტავ შემეძლოს დაბრუნება ჩემის ჯანსალობისა, ნეტავ შემეძლოს წარსულ წელთ გამოვეკიდო, წავეგლო დროთა სრბოლის ჩარხს ხელი, უკან გადმოვატრიალო და დავსკვივლო, — დამიბრუნდით უკან, განვლილნო წელნო, მე გავიცან ჩემი თავი, მე ვიგრძენ ფუქსავატობა ჩემის ცხოვრებისა, მე მსურს ისევ თავიდგან დავიწყო ცხოვრება და ვიცხოვრო ადამიანურათ, შესმენილათ!.. მაგრამ... ვაი რომ არათფერი შემეძლიან?! ვაი

რომ სიკვდილის შიშით შეძრუწუნებული ჩემი გულის თქმა გვიან-ლა მორჯულდა! დღეს თუ ხვალ დამტკეავს, ქკუიდგან შემშლის ეს უკულმართი სენი, შეძენილი ჩემის გარყენილობით, და მოვკვდები უცხო ქალაქში უცხოთა შორის. ერთი ადამიანიც არ იტყვის: საწყალი იტანჯა და მოკვდაო. არა, იტყვიან: ადრე ყოფილა ჩასაძალღებელი და გვიან ჩაძალღებულაო! რათა, რისთვის?

იმიტომ რომ მე არა ვმალავ ჩემს ვინაობას, მე მინდა გულახდილი, გულწრფელი ვიყო, მე მინდა ქვეყანამ იცოდეს; რომ მარტო მე არა ვარ დამნაშავე, რომ ჩემ გახრწნაში თვით ხალხს, საზოგადოებას უღვეს წილი, იმ საზოგადოებას, რომლის თითოეული წევრი შეიძლება ჩემზე ბევრით არ იყოს კარგი, თუმცა ყველა ტუჩს აიბზეკავს ამ ამბის წაკითხვის დროს და თვის ცოდვებს სხვას გადააბრალებს“...

კირაღუ იაკინთეს ძე ფიჩხაშვილი.

VI

კარგა გათენებული იყო, ფიჩხაშვილის რვეულის კითხვა რომ გავათავე. მაგრამ ზამთრის სუსტი მზე ვერ მოერიო იმ შავ-ფიქრებს, რომელიც მე აღმიძრა ამ რვეულის წაკითხვამ და დიდხანს, დიდხანს თავზარ-დაცემული კიდევ ვიჯექ მავიდასთან.

ბევრია იმისთანა კაცი, რომელიც არამც თუ სხვას, გარეშე ვისმე, არ გაანდობს თავისს გულის-პასუხს, არამედ თითონვე ერიდება თავის წარსულ ცხოვრების გათვალისწინებას, აწმყოისა და მომავლის დაკვირვებას. ერთი იმათგანი მაშოსთან შეხვედრისა და ფიჩხაშვილის თავგადასავლის წაკითხვამდის მეც ვიყავ. მაგრამ მაშოსთან ცხოვრებამ თვალი ამიხილა, ხოლო ფიჩხაშვილმა კი განმი-

მტკიცა ის რწმენა, რომ მეც ბევრში მატყუარა, ფლიდი და მშიშარა ვყოფილვარ.

კმარა, კმარა ამდენი დამცირება-მეთქი—წამოვიძახე თვალ-ცრემლიანმა და საწერ-კალამი მოვიმარჯვე და ათრთოლებულის ხელით მივწერე მაშოს:

„მაშო, მე და შენ ერთად უბედურები, ქვეყნის ამომგდები ვიქმნებით. დროა—გავადამიანდეთ. აქამდისაც გვეყო ზნეობა. გიგზავნი ფიჩხაშვილის რვეულს, წაიკითხე, დაუკვირდი და შეადარე შენი გულის-თქმა... ჩემგან კი შორს სამუდამოდ!“ ეს წერილი ჩავდე რვეულში, რვეული გავაკეთე პაკეტში, დავაკარი მარკები და ბიქს გავატანე მაშოსთან.

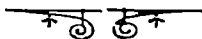
ჯერ ბიქი არ დაბრუნებულეყო, რომ ფოშტალიონმა მაშოს წერილი შემომიტანა. ათრთოლებულის ხელით გავხსენი წერილი და წავიკითხე:

„ალექსი! ჩემთან თავის დღეში აღარ მოხვიდე. მე ხვალ-ზეგ ერთ ბებერ პოლკოვნიკზე ვთხოვდები, რომელიც გადარეულია ჩემის სიყვარულით. ოხ, რა ბედნიერი ვარ! მაშა“.

გული მომიკვდა, სისხლი თავში ამივარდა. ერთხანს მზად ვიყავ გავქცეულიყავ მაშოსთან, რომ... მაგრამ გული გავიმაგრე და რამდენისამე დღის უკან გამოვეშურე, რომ აქ, ჩემ მყუდრო ბინაზე, დიადი ბუნების ცქერით ნერვები დავიმშვიდო, სულით ავმალდდეთ“.

ასე დაასრულა თავისი უცნაური მოთხრობა ალექსი კაკალაშვილმა და მწარედ ამოიოხრა.

ია ეკალაძე-



ხალხის წარმომადგენლობა და სასარჩმნო უფლება

I

ხალხის წარმომადგენლობა.

„ჩვენი ქვეყანა დიდი და მდიდარია, მაგრამ წესრიგი აკლია; მოდით და გვეუფლეთო“. ასე მიმართეს ამ ათასიოდ წლის წინად ძველ რუსების წარმომადგენლებმა უცხო ტომის ბატონებს.

„ჩვენი ქვეყანა გაჭირვებაშია, მიგვიღეთ და გვიპატრონეთო“. არა ერთ-გზის მიუმართათ ამ სიტყვებით ქართველებს უცხოეთის მეფეებისათვის.

მაგრამ ვერც რუსებსა და ვერც ქართველებს უცხოელმა ბატონებმა სასურველი წეს-რიგი და კეთილ-დღეობა ვერ მოუპოვეს.

დიდ გასაჭირშია დღესაც ჩვენი ქვეყანა; წეს-რიგი აკლია რუსის ხალხსაც. მაგრამ არც ერთი და არც მეორე პატრონსა ზე მოწესრიგეს უცხოეთში აღარ ეძებს, რადგან დღეს ორივე ცხადად გრძნობს და აშკარად აღიარებს, რომ თვისი პატრონი და ბატონი ხალხი თვითონვეა, რომ უოველ საზოგადო საქმეს ხალხი თვითონ უნდა განაგებდეს და აწეს-რიგებდეს.

ეს ყოველ ხალხის, ყოველ ადამიანის ძირითადი უფლებაა.

ამ ქვეშარიტების უარ-ყოფა არც ერთს შეგნებულსა და პატიოსან ადამიანს არ შეუძლია.

სწორედ ამ უფლების ძალით, უწინდელს სახელმწიფოებში საზოგადო საქმეებს ყველა სრულ-წლოვან მოქალაქეთაგან შემდგარი სახალხო ყრილობა განაგებდა. ასე იყო, მაგალითად, ათინის რესპუბლიკაში; ასე იყო ძველ ნოვგოროდში; ასევე იყო ამ ასის წლის წინად ჩვენის მთის ხალხის თემებშიაც.

მაგრამ მაშინ ხალხის ცხოვრება შედარებით მარტივი იყო, — და მოქალაქეს საკმაო მოცალეობა ჰქონდა — სახელმწიფოს მართვაში ჰირდაპირი მონაწილეობა მიეღო. ამასთანავე, უწინდელი დემოკრატიული სახელმწიფო ვრცელი და ხალხმრავალი არ ყოფილა. მისი მცხოვრებნი მუდამ ერთად იყვნენ და საერთო საქმისთვის შეკრება არ ეძნელებოდათ. დასასრულ, თვით ეს საერთო საქმეც არ იყო მეტად რთული და ძნელად გადასაწყვეტი.

სულ სხვაგვარს მდგომარეობაშია ეხლანდელი ხალხი და სახელმწიფო.

დღეს, არა-თუ მთელი ერისა და სახელმწიფოსი, კერძო კაცის ცხოვრებაც-კი იმდენად გართულდა, გაძნელდა და დაიხლართა, რომ ყოვლად შეუძლებელია, მოქალაქეებმა ერთსა და იმავე დროს თვისს კერძო საქმეებსაც მოუარონ და სახელმწიფოს მართვაშიაც ევეჯან ერთად ჰირდაპირი მონაწილეობა მიიღონ.

ხალხის ყრილობა დღეს მარტო შვეიცარიის ოთხს კანტონში აღგენს კანონებს და ირჩევს მოხელეებს. მაგრამ ესეც მხოლოდ იმის გამო ხერხდება, რომ თითო ამ კანტონთაგანი სივრცითა და ხალხის სიმრავლით ჩვენებურ სასოფლო საზოგადოებას არ აღემატება.

დასავლეთ ევროპის სხვა სახელმწიფოებსა და შვეიცარიისავე დანარჩენ კანტონებში კი ზირდაზირობის ადგილი წარმომადგენლობამ დაიკირა.

ჩვენი დროის ვრცელ სახელმწიფოთა მოქალაქეებს პრაქტიკულად შეძლება არა აქეთ—საზოგადო საქმეების გასარჩევად ყველანი ერთად შეიკრიბონ და ითათბირონ. ამიტომ თვის შორის იგინი ირჩევენ საგანგებო კაცებს, —ანუ დედეკატებს—რომელნიც ხალხს თვისი სურვილისა და ინტერესების წარმომადგენლებად მიაჩნია და საზოგადო საქმეების განსჯა-გადაწყვეტას ანდობს.

დღეს რუსეთისთვისაც სწორედ ასეთი წარმომადგენლობა შეიქმნა საკირო, და ყველაზე უწინ—ამ წარმომადგენლობის საძირკველი—სყოველთაო დამფუძნებელი კრება.

ამ კრებამ უნდა შეიმუშაოს ის ძირითადი კანონები, რომელნიც სახელმწიფოს მომავალს მართვა-გამგეობას საფუძვლად დაედება და მოქალაქეთა უფლებას განსაზღვრავს.

რა თქმა უნდა, ეს კანონები იმდენად უფრო მტკიცე, სასარგებლო და ყველასათვის სანდო იქმნება, რამდენადაც მათს დამფუძნებელს კრებაში მთელი ხალხის უფრო მეტი ნამდვილი გულშემატკივარი და საქმის მცოდნე წარმომადგენელი მოხედება. მაშასადამე, აუცილებელია ვიცოდეთ, თუ რა არის საკირო, რომ დამფუძნებელ კრებაში ხალხის ინტერესთა ნამდვილი წარმომადგენლები გაიგზავნონ.

ამის პასუხს მეორე თავში მივიღებთ.

II.

არჩევნების შემზადება.

ეხლანდელის წყობილების მეოხებით, რუსეთის ქვე-შევრდომთა უმრავლესობა სახელმწიფოს გამგეობას დაშორებულია და მოქალაქობრივად ძლიერ სუსტად განვითარებული. სოფლის ხალხს არა-თუ სახელმწიფო საქმეებისა არა ესმის-რა, ზოგან თვისი კლასობრივი ინტერესიც კი ცხადად წარმოდგენილი არა აქვს.

უეჭველია, ამგვარს ხალხს პირველხანად ძლიერ გაუჭირდება თვისს ნამდვილ ანტერესთა დამცველი აირჩიოს და დამფუძნებელ კრებაში წარმომადგენლად გაგზავნოს. ცხადია, აქ მას მკოდნე პირების დახმადება დასჭირდება. ამიტომ აუცილებლად საჭიროა—ხალხის ყოველ „მეგობარს“ და მისი ინტერესების მოსარჩლეს ნება მიეცეს ხალხში თავისუფლად გავიდეს, სადაც მოახერხებს, ყრილობა და საუბარი. გამართოს და შეუგნებელს მისი მდგომარეობა შეაგნებინოს. მაშინ ხალხი თვითონვე მიხვდება, თუ ვის შესტკივა მისთვის, გული და ვინ გამოდგება მის წარმომადგენლად.

ერთი სიტყვით, საჭიროა წასუფლავ-წამოსვლისა, შეკრებისა და სიტყვის სრული თავისუფლება. მაშა'აღამე, საჭიროა, ეგრედ წოდებული, „პასპორტები“ მოისპოს და პოლიციას ნება აღარ ექმნეს—ხალხის თათბირში ჩაერიოს, მოსაუბრეს სიტყვა გააწყვეტინოს, ან კრება დაშალოს და სხვა. ხალხს უფლება უნდა მიეცეს; სადაც და როდესაც სურს, კრება მოახდინოს და, რაზედაც სურს, ისაუბროს.

საჭიროა, დაუყოვნებლივ მოისპოს, ეგრედ-წოდებული, გაძლიერებული დაცვის წესი, რომლის ძალითაც პო-

ლიციას დღეს სრული უფლება აქვს, ვინც არ მოეწონება, დაატუსაღოს, საპრობილეში ჩაადოს ან სხვარამ სასჯელი დაადოს. დამნაშავეის დატუსაღება მხოლოდ მას შემდეგ უნდა შეიძლებოდეს, როდესაც ამას ხალხისაგან არჩეული ნაფიცი მსაჯულები გადაწყვეტენ. საჭიროა ზირაფების ხელშეუხებლობა.

საქიროა, ხალხს ყოველგვარ კავშირებსა და წრეების სრული თავისუფლება მიეცეს, რადგან მოქალაქეებს მხოლოდ ამგვარ კავშირებსა და წრეებში შეუძლიანთ თვისი მდგომარეობა და საქიროებანი ფართოდ, ყოველმხრივ და სისტემატიურად განსაჯონ და გაითვალისწინონ.

ზემოდ ჩვენ სიტყვა ხალხის „მეგობრებსე“ ჩამოვადეთ. როგორც ვიცით, ხალხის მეგობართა მეტი ნაწილი დღეს „პოლიტიკურ დამნაშავედ“ გამოცხადებულია და ბნელ ციხეებში ჩამწყდელი, ან-და სადაც შორეულ გუბერნიებშია გადასახლებული. საქიროა ამათ ყველას დაუყოვნებლივ „დასაშაული“ ემატიონა და ნება მიეცეთ, სადაც მოისურვებენ, იქ იცხოვრონ და იმოქმედონ.

მაგრამ არჩევნების შესამზადებლად ყველაზე უფრო საქიროა, ეურნალ-გაზეთებისა და, საერთოდ, ბეჭდვითა სიტყუის სრული თავისუფლება. კრებაში მოსაუბრის მოსმენა, სულ ბევრი, ხუთას ან ათას კაცზე მეტს არ შეუძლია, წიგნი და გაზეთი კი ხუთი და ათი-ათასობით ვრცელდება და მთელ მხარეს ეფინება. ამას გარდა, ხშირად მოხდება, რომ კრებაზე მოსაუბრე თავის აზრს საესებით ვერ განმარტავს ან ჯეროვანად ვერ დაასაბუთებს. ბეჭდურ სიტყვას კი შეუძლია, ეს ნაკლი თვალ-

საჩინოდ შეაესოს და მკითხველს საგნის სრული განხილვა წარუდგინოს.

ერთი სიტყვით, საჭიროა, ეგრედ წოდებული, ცენზურა მოისპოს და ჟუნალ-გაზეთების რედაქტორებსა და წიგნების გამომცემლებს სრული თავისუფლება მიეცეთ — თვისი გამომცემანი ხალხში დაუბრკოლებლად გაავრცელონ. რაღა თქმა უნდა, ის წესიც უნდა გაუქმდეს, რომლის ძალითაც პოლიციას უფლება აქვს კერძო ბინა გაცხრიკოს და ნება-დაურთველი წიგნები „დაატუსალოს“.

საჭიროა კერძო ბინის ხელშეუხებლობა.

როდესაც ნაჩვენების გზით ხალხის მომზადება დასრულდება, მაშინ უკვე შესაძლო შეიქმნება თვით არჩევნების თადარიგს შევუდგეთ.

აქ თავდაპირველად საჭიროა მთელი მხრის საარჩევნო ოლქებად დაყოფა. მაგრამ ამას მესამე თავში განვიხილავთ.

III.

საარჩევნების წინ.

საარჩევნო ოლქების რიცხვი იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენი წარმომადგენელი უნდა გაიგზავნოს ამა თუ იმ მხარემ დამფუძნებელ კრებაში. ვსთქვათ, საქართველოდან რვა წარმომადგენელი მოითხოვეს. მაშინ, მცხოვრებთა რაოდენობის მიხედვით, მთელი საქართველო რვა საარჩევნო ოლქად უნდა გაიყოს.

ეს ოლქები ზოგიერთ ალაგას შეიძლება უკვე არსებულს ოლქებსა და მაზრებს უდრიდეს, ზოგან კი არა. მაგრამ საზოგადოდ კი აუცილებლად საჭიროა, რომ მცხოვრებთა რიცხვი უველა საარჩევნო ოლქებში თანასწორი იქმნეს.

ესთქვათ, 150-ათას-სულიანს რომელსამე ქალაქსაც ერთი საარჩევნო ოლქის უფლება მისცეს და, იქვე, 100-ათასიანი მაზრაც ცალკე საარჩევნო ოლქად გამოაცხადეს. უეჭველია, აქ საარჩევნო უფლების თანასწორობა დაირღვევა, რადგან ხალხ-მრავალსა და პროგრესიულ ქალაქსაც ერთი წარმომადგენელი ეყოლება დამფუძნებელ კრებაში და ხალხ-მცირე და კონსერვატიულ მაზრასაც.

ასევეა დაირღვე უფლების თანასწორობა, თუ რომ იმავე ქალაქს ორ საარჩევნო ოლქად გავყოფთ, ე. ი., ორი დებუტატის უფლებას მივცემთ, 100-ათასიან მაზრას კი იმავე მდგომარეობაში დავტოვებთ.

აი, ამისთვის არის საჭირო, რომ ამა თუ იმ მხრის ოლქებად დანაწილებას მცხოვრებთა რიცხვის თანასწორობა დაედოს საფუძვლად.

ამას გარდა, საზოგადოებრივ კლასთა ინტერესებსაც ყურადღება უნდა მიექცეს. მაგალითად, დანაშაული იქმნება მუშათა კლასის წინაშე, რომ ტფილისის სამი უბანი: დიდუბე, ნაძალადევი და ხარფუხი, სადაც მუშა-ხალხი ბლომად სცხოვრობს, ერთმანეთს დააშორონ და საარჩევნო მხრით ტფილისისა, თიანეთისა და დუშეთის მაზრებს მიაწერონ, სადაც სოფლის უკან ჩამორჩენილი წვრილი მესაკუთრე გაცილებით უფრო ბევრია ამ მუშებზე. რა თქმა უნდა, არჩევნების დროს მუშები ვერც ერთს თავის კანდიდატს ვერ გაიყვანენ, რადგან მათს ხმას აქ სოფლის წვრილი ბურჟუაზიის უმრავლესობა დაჰფარავს დი მნიშვნელობას დაუკარგავს.

სწორედ ასეთი წესი შემოიღო გერმანიაში ცნობილმა კანცლერმა ბისმარკმა და სახელად „საარჩევნო გეოგრაფია“ უწოდა. როგორც ვხედავთ, ეს „გეოგრა-

ფია“ სოფელს ბევრს ვერაფერსა სძენს, მუშათა კლასისთვის კი დიდად მავნებელია.

ამიტომაც საარჩევნო ოლქთა შემოფარგვლის დროს მხოლოდ ხალხის რიცხვითა და თვით ოლქის ადგილმდებარეობით უნდა იხელმძღვანელონ და არა ისეთის მოსაზრებით, რომელიც ერთს კლასს დაჩაგრავს, მეორეს კი სარგებლობას ვერ მოუტანს.

როდესაც მთელი მხარე ოლქებად დანაწილდება, თვითეულ ოლქისათვის ამომრჩეველთა სია უნდა შესდგეს, ე. ი. ნუსხა იმ პირებისა, რომელთაც უფლება აქვთ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღონ.

დასავლეთ ევროპაში ამ სიებს ზოგან მთავრობა ადგენს, ზოგან კი განსაკუთრებული კომისიები. აქ ვერ გამოვლდგებით იმის გარჩევას, თუ ამ წესში რომელი უმჯობესია. ვიტყვით მხოლოდ, რომ აღნიშნულ სიების შედგენა უსათუოდ ისეთს პირს ან დაწესებულებას უნდა მიენდოს, რომელიც ამ საქმეს პირნათლად შეასრულებს.

სიები უნდა დაიბეჭდოს და მთელს ოლქში ისეთს ადგილას გამოიკიდოს, სადაც ხალხი ბლომად მიდი-მოდის და იკრიბება, რათა ყოველ ამომრჩეველს შეეძლოს დარწმუნდეს, რომ იგი სიაში გამოტოვებული არაა, ხოლო, თუ გამოტოვებულია, სიის შემდგენელს დროიანად მიმართოს და შეცდომა გაასწორობინოს.

წინდაწინვე უნდა დაინიშნოს დრო და ადგილი, სადაც არჩევნები მოხდება. ამ საქმის შესრულებას და აგრეთვე თვით არჩევნების გაძლოლასაც დასავლეთ ევროპაში, ჩვეულებრივ, განსაკუთრებულ დაწესებულებას ანდობენ, რომელსაც საარჩევნო ბიურო ეწოდება.

თუ ოლქი პატარაა, ერთი ბიუროც ეყოფა. მაგრამ

როცა ოლქი შორს მანძილზეა გაშლილი, მაშინ ბიუროებიც მეტია საჭირო, რომ არჩევნების დროს მიკერძებას და სხვა ბოროტ-სარგებლობას ადგილი არ ექნეს, საჭიროა ბიუროს წევრებად ყველა საზოგადოებრივ პარტიისა და კლასის წარმომადგენლები დაინიშნონ.

დროიანად უნდა გამოცხადდეს საჩივე კანდიდატების, ე. ი. იმ პირების ვინაობა, რომელთაც არჩევნების დროს მთელი ოლქი კენქს უყრის.

კანდიდატის წამოყენება ყოველ ჯგუფს, ყოველ კლასსა და პარტიას შეუძლია. დაბასა და სოფელსაც ნება აქვს კანდიდატი დაასახელოს.

როცა კანდიდატი დასახელებულია, მან მთელი საარჩევნო ოლქი უნდა შემოიაროს, ყოველგან საუბარი გამართოს და ხალხს თვისი შეხედულება, მიმართულება და მომავალ მოქმედების გეგმა გააცნოს.

დასასრულ, ყოველ ამომრჩეველს მის სახელზე გაკეთებული პატარ-პატარა ბარათი (საჩივენო ბარათი) ჩამოურიგდება, რომელიც არჩევნების დროს ბიუროში უნდა წარმოადგინოს. არავის ნება არა აქვს, ეს ბარათი სხვას გადასცეს, გაყიდოს ან გაასაჩუქროს.

აქ თავდება არჩევნების წინასწარი მუშაობა და იწყება თვითონ არჩევნები. მაგრამ, სანამ ამ უკანასკნელთა აღწერას შევუდგებოდეთ, საჭიროა გავითვალისწინოთ, თუ ვისა აქვს უფლება არჩევნებში მონაწილეობა მიიღოს, ე. ი. სხვა აირჩიოს ან თვითონ არჩეულ-იქნას.

ამის პასუხს საარჩევნო უფლების განხილვა მოგვცემს.

IV.

საარჩევნო უფლება.

საარჩევნო უფლება ორ-გვარია: აქტიური და პასიური.

აქტიურს იმ უფლებას ეძახიან, რომლის ძალითაც ყოველ სრულ-წლოვან მოქალაქეს ნება აქვს—სხვა აირჩიოს.

ხოლო, როდესაც იმავე მოქალაქეს შეუძლია—სხვისგან არჩეულ იქნას, ეს კი პასიური უფლებაა.

ჯერ-ჯერობით აქტიურ საარჩევნო უფლებაზე გვექნება საუბარი.

დღეს ყველგან გვესმის და თითქმის ყოველ გაზეთში ვკითხულობთ, რომ საარჩევნო უფლება საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული უნდა იყოსო.

ავხსნათ, რას ნიშნავს ეს სიტყვები.

V.

საყოველთაო საარჩევნო უფლება.

თავისთავად იგულისხმება, რომ სიტყვა საყოველთაო იმას კი არ ნიშნავს, თითქო ყოველს ძუძუ-მწოვარ ბავშვს, შეშლილს, აშკარა დამნაშავეს ან ნათიცი მსაჯულთა-მიერ ღირსება-ახდილს პირს უფლება ჰქონდეს არჩევნებში მონაწილეობა მიიღოს.

როდესაც საყოველთაო საარჩევნო უფლებას თხოულობენ, ამით მხოლოდ იმისი თქმა სურთ, რომ არჩევნებში მონაწილეობის მიღება უნდა შეეძლოს ყოველ მამაკაცსა და დედაკაცს, რომელსაც სრულ-წლოვანობამდე მიუღწევია და ზემოდ დასახელებული ნაკლი არა აქვს.

საყოველთაო საარჩევნო უფლებას ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავს. იგინი გაიძახიან:

„როგორ შეიძლება, მდაბიო ხალხსაც ისეთისე უფლება მიეცეს, როგორიც მოქალაქობრივად მომწიფებულ კლასებს ეძლევაო. თავდაპირველად საჭიროა, მდაბიო ხალხი იმ ზომამდე განავითაროთ, რომ სახელმწიფო მართვა-გამგეობის აზრი შეიგნოს, და მერე მისცეთ საარჩევნო უფლებაო“:

მაგრამ, როგორც მოგეხსენებათ, „სანამ ჰაველე მოვიდოდეს, პეტრეს ტყავი გააძრესო“; და, ამასთანავე, აღნიშნული საბუთი იმ ბატონების მსჯელობას მოგვაგონებს, რომელნიც ერთს დროს ამერიკაში მონათა განთავისუფლების წინააღმდეგ გაიძახოდნენ: „სანამ მონებს გაეანთავისუფლებდეთ, ჯერ განათლება უნდა მივსცეთ, თორემ ეხლანდელი მონები თავისუფლების სიკეთით ვერ ისარგებლებენო“.

მაგრამ, კაი ხანია, მონები განთავისუფლდნენ და, არა მარტო მოქალაქობრივ თავისუფლებით, პოლიტიკური უფლებებითაც კი ჩინებულად ისარგებლეს.

ყველგან და ყოველთვის, როდესაც მდაბიო ხალხს საარჩევნო უფლება ეძლეოდა; იგი სწრაფად ცნობიერდებოდა და აღნიშნულის უფლებით არისტოკრატიულ კლასებზე ნაკლებ არა სარგებლობდა.

კიდევ უფრო კარგად სარგებლობდა ხალხი საარჩევნო უფლებით, როდესაც იგი ბრძოლით ჰქონდა მოპოებული.

ხალხს ბევრი ჩიჩინი არ სჭირია, რომ თვისი ინტერესი შეიგნოს. ხოლო დემუტატის ასარჩევად ეს სრულიად საკმაოა.

ესევე უნდა ითქვას იმ პირების წინააღმდეგაც, რომელნიც ქალთა საარჩევნო უფლებას უარპყოფენ ან ნაადრევად სთვლიან.

ყველამ იცის, რომ ეხლანდელ საზოგადოებაში ქალები უფრო დაზარალებული არიან, ვინემ კაცები. როგორც სახელმწიფოში, ისე საზოგადოებაში და ოჯახშიაც ქალი მოკლებულია იმგვარს უფლებას, რომელსაც მამაკაცს არაეინ ეცილება.

მთელ საუკუნეთა განმავლობაში ქალი უუფლებოდ რჩებოდა და, ამის გამო, რაღაც მივიწყებულ და მშინარა არსებად იქცა, რომელსაც ძალა არ შესწევს, თვისი ღირსება და ინტერესი მტკიცედ დაიცვას.

რა თქმა უნდა, თუ დედა მონურის გრძნობებით გამსჭვალულია, შეილსაც ამგვარს გრძნობებს ჩაუნერგავს. თუ ცოლს არ გაეგება ის ბრძოლა, რომელსაც მისი ქმარი ეწევა, უეკველია, ქმრის ხელის-შემშლელი იქნება და ცრემლ-საყვედურით სიცოცხლეს მოუწამლავს.

აუცილებლად საჭიროა, ქალებიც მოქალაქეები გახდნენ და უკეთეს ცხოვრებისათვის მამაკაცებთან ერთათ იბრძოლონ. სამისოდ კი საჭიროა უუფლებო მდგომარეობიდან გამოვიდნენ და საზოგადო საქმეებში მონაწილეობა მიიღონ.

რუსეთის კანონით, მოქალაქობრივი სრულ-წლფაწობის დასაწყისად 21 წელი ითვლება.

თაქისთავად იგულისხმება, რომ ის პირი, რომელმაც ქვეყნის მართვაში მონაწილეობა უნდა მიიღოს, აზრ-შეხედულებითაც მომწიფებული უნდა იყოს. მაგრამ დიდრ შეცდომა იქნება, აქედან ის დასკვნა გამოვიტანოთ, თითქო მოქალაქობრივი სიმწიფე უსათუოდ წელთა სი-

მრავლესზე იყოს დამოკიდებული, და, ამ დასკვნის თანახმად, იმ ქვეყნებს წავბაძოთ, სადაც საარჩევნო სრულწლოვანობის დასაწყისად 24, 25 და 30 წელია მიღებული.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ დღეს ცხოვრება შეიცვალა და მასთან ერთად ახალთაობაც შედარებით უფრო ადრე ვითარდება, ვინემ ეს ამ ასისა ან ორმოცდაათის წლის წინად იყო. ამიტომ საბუთი არა გვაქვს, 20 წლის მუშა-მოქალაქე უფრო ნაკლებ მომწიფებულად ჩავთვალოთ, ვინემ სოფლად დაბადებული და აღზრდილი 25 წლის გლეხი.

კერძოდ, კავკასიელების შესახებ ისიც შეგვიძლიან დავუმატოთ, რომ, ადგილობრივი ჰავის წყალობით, აქაური ქალი და კაცი ადრე მწიფდება სქესებრივად, რასაც ფრიად დიდი გავლენა აქვს ადამიანის საზოგადო მომწიფებაზედაც. თუ რუსეთის შიდა-გუბერნიებში სქესებრივი მომწიფების ხანად 17—18 წელია მიღებული, ჩვენში ამავე მდგომარეობის დასაწყისად 13—15 წელი ითვლება.

რუსთათვის სქესებრივ და მოქალაქობრივ სრულწლოვანობის განსხვავება სამი წელია ($18+3=21$). ამის კვალობაზე, კავკასიელთათვისაც მოქალაქობრივი სრულწლოვანობის დასაწყისად 18 წელი ($15+3=18$) შეგვიძლია ჩავთვალოთ, ე. ი. სწორეთ ის წელი, რომელიც შვეიცარიის ზოგიერთ კანტონში საარჩევნო სრულწლოვანობის ხანადაა მიღებული.

ჩვენ წინააღმდეგი არა ვართ, სრულწლოვანობის დასაწყისი ოც წლამდე ავსწიოთ, მაგრამ ამას იქით მომატება კი სასურველად არ მიგვაჩნია.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ადამიანი ახალგაზღო-

ბისას უფრო გულწრფელად ეძლევა საზოგადო საქმეს, თანაც საკუთარ სარგებლობას ივიწყებს, ვინემ 25—30 წლისა და მეტის ხნის ვაჟაკი, რომელიც, ხშირად, რაკი ცოლშვილში ჩავარდა; იძულებული ხდება—ერთსა და იმავე ადგილს (სამსახურს ან სამუშაოს) მაგრად ჩაებლაუქოს და, მისი დაკარგვის შიშით, ამ ქვეყნის ძლიერთა წინაშე მეტად მომთმენი და დამთმობი შეიქნეს.

ამრიგად, საყოველთაო საარჩევნო უფლება მოითხოვს, რომ ყოველ ქალსა და კაცს, რომელსაც დაბადებიდან 20 წელი ზაინც შესრულებია, ნება ექნეს, არჩევნებში მონაწილეობა მიიღოს.

ეს უფლება არ უნდა იქნეს შეზღუდული არც ქონებით, არც წერა-კითხვის ცოდნით არც ბინადრობით და არც სხვა მრავალ-გვარ ხელშემშლელ პირობებით, რომელთაც ეხლავე შევეხებით

რა თქმა უნდა, სულ სხვაა, როდესაც ამბობენ: „საარჩევნო უფლება ყველა სრულ-წლოვანს მოქალაქეს აქვსო“, და სულ სხვაა, როდესაც ამ სიტყვებს შემდეგს კუდს მიაბმენ: „საარჩევნო უფლება აქვს ყოველ სრულ-წლოვანს მოქალაქეს, რომელიც ხაზინას ამდენსა და ამდენს ჰირდაჰირ გარდასახადს აძლევს, ოჯახისთავად ითვლება, წერა-კითხვა იცის და საარჩევნო ოლქში ერთი ან ორი წელი მაინც უცხოვრიაო.“

აქ საყოველთაო უფლებიდან სანახევრატ ალარა რჩება. განემარტოთ ეს აზრი.

დასავლეთ ევროპაში ხშირი მაგალითია, რომ საარჩევნო უფლება „ყველა“ სრულ-წლოვან მამაკაცს ეძლევა, მაგრამ მარტო მაშინ, როცა იგი ხაზინის სასარგებლოდ ჰირდაჰირ გადასახადს იძლევა. ცხადია, იქ ლარიბ-

ლატაკსა და უმიწა-წყლო მუშას ხმის ამოდება არა აქვს, რადგან იგი „პირდაპირს გადასახადს“ არ იხდის, თუმცა არა-პირდაპირი გადასახადები, სხვადასხვა-გვარი ბაჟის სახით, მასაც იმნაირათვე აწევს კისერზე, როგორც ყველა სხვა მოქალაქეს.

სოფლის გლეხკაცობა პირდაპირ გადასახადს იძლევა. მაგრამ ზოგჯერ მასაც ეუზნებიან: თქვენ შორის მარტო იმ მამაკაცებს შეუძლიანთ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღონ, რომელნიც ოჯახის თავკმად ითვლებიანო. როგორც ვიცით, მთელს ოჯახში თავი კაცი მარტო ერთია. მაგრამ ხშირად იმავე ოჯახში სხვაც ბევრი სრულწლოვანი კაცი და ქალია. უეჭველია, თუ აღნიშნული პირობა მივიღეთ, ეს უკანასკნელნი საარჩევნო ხმის გარეშე დარჩებიან.

ზოგჯერ საარჩევნო უფლების აუცილებელ პირობად წერა-კითხვის ცოდნას სთელიან და საყოველთაო საარჩევნო უფლებას ასე გამოხატავენ: „არჩევნების უფლება აქვს ყველა სრულწლოვანს, წერა-კითხვის მცოდნე მოქალაქესაო“.

მაგრამ ჩვენში 100 სრულწლოვან ქალსა და კაცზე წერა-კითხვის 10 მკოდნეც ძლივს უწევს. მაშასადამე, დანარჩენი 90 კაცი და ქალი უხმოდ დარჩება. ცხადია, ვერც ერთი ქვეათა-მყოფელი გლეხი და მუშა ამგვარს „საყოველთაო“ უფლებას ვერ დასთანხმდება, რადგანაც მათ შორის წერა-კითხვა ყველაზე უფრო ნაკლებ გავრცელებულია და, მაშასადამე, აღნიშნულ წესით სხვებზე უფრო მეტად იგინი დაიჩაგრებიან.

ძლიერ ცუდია, როდესაც სრულწლოვან მოქალაქეს მარტო მაშინ აძლევენ საარჩევნო უფლებას, როცა

მას ამა თუ იმ ალაგას ერთი ან ორი წელი მაინც უცხოვრია. ამგვარი წესი ყველაზე უფრო მუშა-ხალხს ავიწროებს, რადგან იგი ხშირად თავის საცხოვრებელს მამა-პაპეულ მიწა-წყალს მოწყვეტილია და დღიურ ლუკმა-პურისთვის ასსა და ათას ვერსზეა წასული, თანაც იძულებულია მეტის ხელფასის ძებნაში ადგილი ხშირ-ხშირად გამოიცვალოს.

ცხადია, ამისთანა მუშა აღნიშნულ „საყოველთაო“ უფლებით ადვილად ვერ ისარგებლებს, რადგან მისთვის ძნელია ორი-სამი დღით სამშობლოსკენ გაისეირნოს, არჩევნებში მონაწილეობა მიიღოს, შემდეგ უკან დაბრუნდეს და თავის დამჭირავებლისაგან კვლავ სამუშაო იშოვოს.

დასასრულ, საყოველთაო საარჩევნო უფლებისთვის თვით ასეთს უბრალო გარემოებასაც-კი დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც, მაგალითად, დრო და ადგილი, სადაც არჩევნები უნდა მოხდეს.

საკმაოა, მაგალითად, არჩევნები უსათუოდ კვირუქმობით ინიშნებოდეს, როდესაც თათქმის ყველა მოცლილია.

უკანასკნელ, თუ საარჩევნო ბიურო ხალხისათვის დასახმარ ალაგას არ იქმნა გამართული, წვრილ-შვილისა და ოჯახობის პატრონი ხელ-მოკლე კაცი და ქალი ადვილად ვერ მოახერხებს—ოჯახი ღვთისანაბარად ტატოვოს და მთელის დღით ან მეტის ხნითაც შორს ბიუროში გაემგზავროს. უეჭველია, იგი იძულებული გახდება კენქის-ყრაზე ხელი აიღოს.

ამიტომ აუცილებლად საჭიროა, როცა საარჩევნო

ოლქი ვრცელია, ბიურო ისეთს ადგილას გაიმართოს, სადაც ხალხს მისვლა-მოსვლა ყოველ მხრიდან ადვილად შეუძლია.

VI.

თანასწორი საარჩევნო უფლება.

ყოველ ამომრჩეველს იმდენი ხმა უნდა ექმნეს, რამდენიც თვითეულს დანარჩენს აქვს. ან, როგორც ინგლისელები ამბობენ: „ერთი კაცი—ერთი ხმა“, არც მეტი, არც ნაკლები!

ზოგიერთ ქვეყნებში ყოველ სრულ-წლოვანს მამაკაცს თითო კენჭი აქვს მიცემული. მაგრამ; ამას გარდა, მდიდარსა და განათლებულ პირებს კიდევ ზედმეტი ხმაც ეძლევათ—თანხისა, ადგილ-მამულისა და ნასწავლობის მიხედვით.

როგორც ვიცით, მდიდარი და განათლებული კაცი, სიმდიდრისა და განათლების წყალობით, ერთი ხმითაც უკედ ისარგებლებს, ვინც სხვა გაუნათლებელი და ღარიბი მოქალაქე. მაშ, რაღა, სამართალი იქმნება, რომ მდიდარსა და განათლებულს კიდევ ზედმეტი ხმაც მიეცეს.

დიდს უთანასწორობას გამოიწვევს, აგრეთვე: რომ მთავრობამ გამოაცხადოს:

„ყველას თანასწორი საარჩევნო უფლება აქვს, მაგრამ თვითეულმა წოდებამ თავისი დებუტატი ცალ-ცალკე აირჩიოს“, ე. ი. ყოველმა სარჩევნო ოლქმა იმდენი დებუტატი გამოგზავნოს, რამდენიც წოდება არისო.

ვიცით, გლეხკაცობა ყველაზე უფრო მეტი წოდებაა. ვსთქვათ, ოლქში ხუთი ათასი ამომრჩეველი გლეხია

და ათასი—აზნაური. პირველნიც ერთს დეპუტატს გაგზავნიან და მეორენიც. რას ნიშნავს ეს?

ეს იმას ნიშნავს, რომ 1000 აზნაურის ხმასაც იმდენი ძალა ექნება, რამდენიც 5000 გლეხსას, ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, გლეხის ხმა ხუთჯერ სუსტი და ნაკლები იქნება აზნაურისაზე.

ამიტომაც დღეს ყოველი შეგნებული ხალხი თხოულობს; რომ საარჩევნო უფლება თანასწორი იყოს, განურჩევლად წოდებისა და მდგომარეობისა.

ზემოდ, მესამე თავში, უკვე დავინახეთ, თუ რადენად ვნებს საარჩევნო უფლების თანასწორობას, ეგრედ წოდებული, „საარჩევნო გეოგრაფია“.

ამაზე ნაკლებ მანებელი არ არის ორ-პალატიანი მარჟა-გამგეობის წესიც.

ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოში კანონმდებლობის საქმე ორს პალატას ანუ ორს კრებულს აქვს მიწოდებული. ჩვეულებრივ, ერთს ზემო-პალატა ეწოდება, მეორეს — ქვემო-პალატა.

თუ ზემო-პალატამ არ მოიწონა, ისე ვერც ერთი ქვემო-პალატაში შემუშავებული კანონი ვერ გავა.

ქვემოპალატის წევრებს მთელი ხალხი ირჩევს, მათ შორის შეძლებული კლასებიც. ზემო-პალატის წევრებს კი მარტო შეძლებული კლასები ირჩევენ, ზოგან თვითონ მეფე ნიშნავს.

ცხადია, კენჭის «თანასწორობა» აქაც ფუჭი სიტყვაა; რადგან შეძლებულ კლასებს ორი კენჭის უფლება აქვს (დეპუტატებს ორსავე პალატაში ირჩევენ), დანარჩენებს კი—მარტო ერთისა.

ამასთანავე, ორ პალატიან მართვა-გამგეობის დროს,

შედლებულ კლასების ხმასაც მეტა ძალა აქვს, ვინემ და-
ნარჩენ ხალხისას, რადგან, როგორც ვთქვით, ვერც
ერთი კანონი ისე სისრულეში ვერ მოვა, თუ იგი ზემო-
პალატამაც არ მოიწონა. მაშასადამე, საკმაოა, ამ ერთმა
მუქა-კრებულმა ქვემო-პალატის-მიერ შემუშავებული კა-
ნონი დაიწუნოს, რომ ხალხის უმრავლესობის წარმო-
მადგენელთა ნამოქმედარს ყოველი პრაქტიკული მნიშ-
ნელობა დაეკარგოს.

ასეთია ორ-პალატიანი წესის უკუღმართი მხარეები.
ამიტომაც დღეს ყოველი მოწინავე პარტია თხოუ-
ლობს, რომ ხალხის წარმომადგენლობა იყოს ერთი და გა-
ნუყოფელი.

თანასწორობის პრინციპს არღვევენ ის ქვეყნები,
რომელნიც შეძლებულ პირებს უფლებას აძლევენ, არ-
ჩევნებში უკვლგან მონაწილეობა მიიღონ, სადაც-კი უძრავა
ქონება მოეპოვებათ.

ვთქვათ, რომელსამე მემამულეს ოთხს საარჩევნო
ოლქში აქვს მიწა-წყალი. ცხადია, ამ წესის ძალით, იგი
ოთხსავე ოლქში აირჩევს წარმომადგენელს, ე. ი. სხვებ-
თან შედარებით ოთხჯერ მეტი კენჭი ექნება.

ამიტომ, აუცილებლად საჭიროა, ერთ კაცს მართლ-
ერთ საარჩევნო ოლქში ექნეს კენჭის უჩის უფლება, სულ
ერთია, რა შეძლების პატრონიც გინდა იყოს.

ესევე უნდა ვთქვათ სხვადასხვაგვარს ამხანაგობასა,
კომპანიასა და საზოგადოებაზე, ანუ, ვგრედ წოდებულ,
„იურიდიულ პირებზე“. კენჭი მხოლოდ „ფიზიკურს
პირს“ უნდა ეკუთვნოდეს და არა რომელსამე დაწესე-
ბულებას.

წინააღმდეგ შემთხვევაში მოსალოდნელია, ერთმა და იმავე პირმა ერთსა და იმავე ოლქში პირველად თავის მაგივრად ჩაადოს კენჭი, მეორედ—როგორც რომლისამე ქარხნის რწმუნებულობა, მესამედ—როგორც მადნების წარმომადგენლობა, მეოთხედ—როგორც წარმომადგენლობა ხე-ტყის წარმოებისამ და სხვა.

ცხადია, ამგვარი წესი თანასწორობად ვერ ჩაითვლება. ამიტომ საჭიროა, არაერთარს „იურიდიულ პირს“ საარჩევნო უფლება არ მიეცეს.

VII.

პირდაპირი საარჩევნო უფლება.

პირდაპირი საარჩევნო პრინციპი მოითხოვს, რომ ამომრჩევლებმა პირდაპირ იმ დაწესებულებისათვის აირჩიონ წარმომადგენლები, რომელმაც კანონები უნდა შეიმუშაოს.

მაგრამ არის, ეგრედ წოდებული, ორ-კუტი საარჩევნო წესი, რომელიც აღნიშნულ პრინციპს ვერ ეთანხმება.

ამ წესის ძალით, ხალხი პირდაპირ დეპუტატს კი არ ირჩევს, არამედ დეპუტატების ამომრჩევლებს, რომლებმაც შემდეგ თვითონ უნდა აარჩიონ ხალხის წარმომადგენლები.

მაგრამ ხანგრძლივმა გამოცდილებამ დაამტკიცა, რომ ეს წესი ზოგიერთ შემთხვევაში სრულიად ზედმეტი და უაღაგოა, ზოგიერთში კი—პირდაპირ მავნებელი.

ზედმეტია, რადგან, სადაც ეს წესი არსებობს (მაგ. ამერიკაში), ხალხი თვის-მიერ არჩეულ ამომრჩევლებს ვალად უდებს—უსათუოდ ის დეპუტატი აირჩიონ, რომელიც თვითონ ხალხსა სურს. ასე რომ, ბოლოს და ბოლოს, თუ არჩევნები სინდისიერად წარმოებს, დეპუ-

ტატების ამომრჩეველი იგივე ხალხი გამოდის და არა მისი რწმუნებულები.

მაგრამ უფრო ხშირად ამ წესით მდიდრები და გავლენიანი პირები ბორჯიტ-სარგებლობენ ხოლმე.

მართლაც, სანამ დეპუტატების არჩევანი მთელი ოლქის ხელშია მანამ ვერც ერთი გავლენიანი პირი ვერ შესძლებს, ამომრჩეველთა უმრავლესობა თავის მხარეზე გადაიყვანოს. მაგრამ, როცა დეპუტატის ამომრჩეველად 50 ან 100 რწმუნებული გამოდის, მაშინ კი, ძნელი დასაჯერებელია, მოსყიდვას, შეშინებას, ბრძანებასა და ძალდატანებას ადგილი არ ექნეს.

სწორედ ამიტომ, საარჩევნო წესი პირდაპირი ანუ ერთ-კეცი უნდა იყოს და არა ორ-კეცი ან მრავალკეცი.

VIII.

ფარული საარჩევნო უფლება.

უკანასკნელ, საარჩევნო უფლება უნდა იყოს საიდუმლო ანუ ფარული, ე. ი. ვერავინ ვერ უნდა გაიგოს, თუ სახელდობრ რომელმა ამომრჩეველმა ჩაუგდო კენჭი ამა თუ იმ დეპუტატს.

ამგვარად ჩაგდებულ კენჭს დახურული კენჭი ჰქვია.

დახურული კენჭი იმისთვისაა საჭირო, რომ ამომრჩეველს თავისუფლად შეეძლოს სწორედ ის კაცი აირჩიოს, რომელიც სურს და სასარგებლოდ მიაჩნია.

მაგრამ, როცა კენჭი ახდილია, ყველა ამომრჩეველი თავისუფლად ვერ მოქმედობს. ზოგს მთავრობისა ეშინია, ზოგს ნათესავის ხათრი აქვს; მუშას დამპირავებლისა ეფიქრება, მოხელეს—უფროსისა და სხვა.

ამის წყალობით, ხშირად მოხდება, რომ ამომრჩევე-

ლი იმას კი არ ირჩევს, ვინცა სურს და სასარგებლოდ მიაჩნია, არამედ იმას, ვინც მისს უფროსსა ან დამპირავებელს მოსწონს, ან კიდევ ვისაც მთავრობა უბრძანებს.

დახურულ კენკის დროს კი ძნელი წარმოსადგენია ვისსამე შიშსა და მოხატობას ამომრჩეველის გულში ადგილი ექნეს.

მართალი, თვით ისეთი პატივცემული მოაზრეც კი, როგორც ჯონ-სტიუარტ მილლი იყო, დახურულ კენკის ყრას ეწინააღმდეგებოდა და ამბობდა: „ვინც სახელმწიფოს მართვაში ერევა, გამბედაობაც უნდა ჰქონდეს და თავისი შეხედულობის გამოქვეყნებისა არ უნდა ეშინოდესო“.

შაგრამ, სამწუხაროდ, ამ გმირ მოაზრის საბუთით მის დროსვე ბევრმა სრულიად არა-გმირმა არსებამ დაიწყო სარგებლობა თავის მოწინააღმდეგე ამომრჩეველთა ასალაგმევად. ამის გამო, 1872 წელს, ინგლისის ლიბერალურმა სამინისტრომ სამუდამოდ უარ-ჰყო ახდილი პრჩევნები და დახურული კენკის ყრა შემოიღო.

დახურული კენკის ყრა არის მიღებული დასავლეთის ყველა მოწინავე სახელმწიფოში (საფრანგეთსა, შვეიცარიასა, გერმანიაში, პრუსიის გარდა, და ჩრდილოეთ ამერიკაში).

ცხადია, ამ გონივრულ წესს უნდა დაადგეს ჩვენი ქვეყანაც.

IX.

პასივური საარჩევნო უფლება.

როგორც ზემოდ გავარკვეით, აქტიური საარჩევნო უფლება უნდა იყოს: საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული.

საყოველთაო და თანასწორი უნდა იყოს პასივური უფლებაც, ე. ი. ყოველს 20 წლის კაცსა და ქალს უნდა შეეძლოს დეპუტატად არჩეულიქნას.

ნურავინ იფიქრებს, თითქო 20 წლის კაბუკს არ შეეძლოს დეპუტატობა მოახერხოს.

მართალია, ოცი წლის ყველა კაცი და ქალი დამფუძნებელი კრების წევრად ვერ გამოდგება ისე, როგორც ვერც ყველა ოცდა-ხუთ და ოცდა-ათ წლოვანი მოქალაქე გამოდგება ამ საქმისათვის, მაგრამ დეპუტატს ხომ ხალხი ირჩევს და, მაშასადამე, დიდი უნდობლობა უნდა ჰქონდეს კაცს ხალხისადმი, რომ იფიქროს, თითქო ხალხი თავისს წარმომადგენელს აჩქარებითა და დაუკვირვებლად აირჩევსო. თუ იმ პირობას შევასრულებთ, რომელიც მეორე თავში მოვიხსენეთ, ხალხს აგრე რიგადაც არ გაუჭირდება დამფუძნებელ კრებისთვის შესაფერი კანდიდატი აირჩიოს.

რაც საყოველთაო და თანასწორ აქტიურ უფლების შესახებ ვთქვით, პასივურ საარჩევნო უფლების შესახებაც იგივე უნდა ითქვას,—მისი შეზღუდვა არ უნდა შეიძლებოდეს, არც ეროვნებით, არც სქესით, არც ქონებით, არც განათლებით, არც დიდი ხნოვანებით და არც სხვა მსგავსი პირობით.

პასივური უფლებაც იგეთივე უნდა იყოს, როგორც აქტიურია. ყოველგვარი შეზღუდვა აქ საგანს მხოლოდ გაართულებს და არჩევნებს გააძნელებს; საქმეს კი ბრჩხილის ოდნადაც წინ ვერ წასწევს.

მაგრამ, ვთქვათ, რომელმამე ოლქმა ქონებრივად ხელ-მოკლე დეპუტატი აირჩია, რომელიც ოჯახს საკუთარ შრომით ინახავს. შესძლებს კი ასეთი დეპუტატი,

თვისს საქმეზე ხელი აიღოს, ოჯახი ულუკმა-პუროდ მიატოვოს და შორს დამფუძნებელ კრებაზე წავიდეს, სადაც, ვინ იცის, რამდენ ხანს მოუხდება ცხოვრება?

ცხადია, იგი იძულებული იქნება დეპუტატობაზე უარი განაცხადოს და ხალხს არჩევანი გაუცრუოს.

ამიტომ აუცილებლად საჭიროა, ყოველ დეპუტატს ხაზინიდან საკმაო ჯამაგირი დაენიშნოს.

მართალია, ზოგიერთი სქელ-ჯიბა „ფილოსოფოსი“ იტყვის და მასთან სხვაც ბევრი გაიმეორებს, რომ დეპუტატობა საზოგადო საქმეა და ნუ თუ ყოველი პატიოსანი მოქალაქე ვალდებული არაა საზოგადო საქმეს უსასყიდლოდ ემსახუროსო.

მაგრამ ამ თავისთავად სიმპატიურ აზრს სარჩული ყოველთვის სიმპატიური როდი უძევს, ხოლო შედეგი ხშირად ძლიერ სამწუხარო აქვს. ამიტომ დეპუტატს უსათუოდ გადაკრილი ჯამაგირი უნდა მიეცეს. ვისაც არ სურს და ქონება ნებას აძლევს, შეუძლია სადეპუტატო ჯამაგირზე უარი სთქვას, მაგრამ კანონით კი ყოველ დეპუტატს უნდა შეეძლოს თავის გასამრჯელოდ დაწესებული ჯამაგირი მიიღოს.

ამით ვათავებთ საარჩევნო უფლების შესახებ საუბარს და თვით არჩევნებზე გადავდივართ.

X.

სარჩევნების წარმოება.

საარჩევნო ბიუროსაგან დანიშნულ დღეს ყველა სრულწლოვანი მოქალაქე ვალდებულია ბიუროში გამოცხადდეს და საარჩევნო ბარათი წარადგინოს. როცა ბარათის პატრონი კენჭის ყრას გაათავებს, ამ ბარათზე ბიურო დააწერს, რომ აღნიშნულმა ამომრჩეველმა ერთ-

გან უკვე კენჭი ჰყარა, და მასაც ნება აღარ ექნება სხვა ბიუროში სხვას ვისმე კენჭი უყაროს.

თვით კენჭის ყრის წესი (არჩევნები) ორგვარია: ა) თვითეული კანდიდატისა ცალ-ცალკე და ბ) რამდენისამე კანდიდატისა ერთად. პირველს ინდივიდუალურს ანუ სათვითოლო არჩევანს ეძახიან, მეორეს კი „სიით არჩევანს“ (Scrutin de liste), რადგან ამ უკანასკნელ შემთხვევაში რამდენისამე კანდიდატის სახელი ერთ სიაზე დაბეჭდილი და, თუ ამომრჩეველმა ერთი მათგანი აირჩია, უსათუოდ დანარჩენებიც უნდა აირჩიოს. ხოლო როცა ინდივიდუალური კენჭის ყრაა, მაშინ, სიაში თუნდ ათი კანდიდატის გვარიც იყოს ჩაწერილი, ამომრჩეველი მარტო ერთს მათგანს ჩაუგდებს კენჭს, დანარჩენებს კი წაშლის.

ცხადია, როდესაც საარჩევნო ოლქიდან მარტო ერთს დეპუტატს თხოულობენ, მაშინ მხოლოდ პირველ-გვარი, ანუ ინდივიდუალური არჩევანია მოსახერხებელი.

მაგრამ მოხდება, რომ მთავრობა მთელ მხარეს ახალ საარჩევნო ოლქებად არ დაჰყოფს, არამედ უკვე არსებულს თვითეულ გუბერნიას სამს ან ოთხს დეპუტატს მოსთხოვს. ამ შემთხვევაში ყოველი ჯგუფი და ყოველი პარტია მოვალეა სამი ან ოთხი კანდიდატი წამოაყენოს და ყველანი ერთ სიაში მოათავსოს. როცა კენჭის ყრა დაიწყება, ამომრჩეველს ყველა ჯგუფისა და პარტიების სიებს მისცემენ ხელში, და შემდეგ თვით მაზე და მოკიდებული, თუ რომელ სიას მიიღებს (კენჭს ჩაუგდებს) და რომელს უარჰყოფს.

ამგვარს კენჭის ყრას უმეტესად მაშინ მიმართავენ ხოლომე, როდესაც აზრად აქვთ საერო კრებაში, რამდე-

ნადაც კი შესაძლებელია, ერთ-გვარს დეპუტატებს მოუყარონ თავი. მართალია, ამგვარ კენჭის ყრას ზოგჯერ რეაქციონური დასები ბოროტად გამოიყენებენ ხოლმე, მაგრამ ვერც იმას უარ-ვპყობთ, რომ ამავე წესით პროგრესიულ დასებსაც ადვილად შეუძლიათ ისარგებლონ და საკანონმდებლო კრებაში უმეტესად პროგრესიული დეპუტატები გაგზავნონ.

ამ შემთხვევაში როგორც პროგრესიული, ისე რეაქციონური დასები შემდეგს ხერხს მიმართავენ ხოლმე. სიის თავში ყველა დასებისა და პარტიებისათვის სასურველს კანდიდატს მოათავსებენ, ხოლო ქვემოდ თავის საკუთარს, მაგრამ ნაკლებად ცნობილს კანდიდატებს მიაყოლებენ. უქვევლია, როცა გამოუცდელი და გულუბრყვილო ამომრჩეველი ასეთს სიას აიღებს, ჯერ პირველი კანდიდატის გვარს ამოიკითხავს; იფიქრებს, შესაძლოა, დანარჩენი კანდიდატებიც ამისთანანი იყონო, და მთელ სიას კენჭს ჩაუგდებს.

მართალია, ეს ერთგვარი ოინია, მაგრამ ოინი—ზოგჯერ მარგებელი, ზოგჯერ მავნებელი. სუსტი მხარე ამ წესსაც ბევრი აქვს და ინდივიდუალურ არჩევანსაც. ამიტომ ჯერ-ჯერობით საბოლოოდ გადაჭრილი არ არის, თუ ამ ორ წესში რომელია უმჯობესი. სწორედ ამავე მიზეზით ჩვენც აქ მათს შედარებას აღარ გამოვუდგებით. ცხოვრება და გამოცდილება თვითონ გვიჩვენებს, თუ ამ ორ წესში როდის რომელი გამოდგება და ხალხმა რომელს უნდა მიმართოს.

დასასრულ, ვიკითხოთ: როგორ უნდა მოიქცნენ ის პირები, რომელთაც წერა კითხვა არ იციან? კენჭი ხომ უსათუოდ დახურული უნდა იყოს?

ამ კითხვაზე ორ-გვარ პასუხს იძლევიან.

ზოგნი ჰფიქრობენ: კენჭის ყრის საიდუმლოება ისე მტკიცედ უნდა იქნეს დატყული, რომ იმ დროს, როცა ამომრჩეველი კანდიდატების სიას ათვალთვრებს და ასარჩევ კანდიდატის გვარს ეძებს, იმისი მოწმე თვით უახლოესი მეგობარ-ნათესავიც კი არ უნდა იყოსო.

ამისდა მიხედვით, ესენი ურჩევენ: ყოველმა პარტიამ თავისი კანდიდატის სახელი და გვარი განსაკუთრებულ ფერის ქაღალდზე უნდა დაბეჭდოს და ამომრჩეველებს წინდაწინვე გამოუტყუბადოს, რომ ამა-და-ამ პარტიის კანდიდატის სახელი ამა-და-ამ ფერ ქაღალდზეა დაბეჭდილიო.

ვთქვათ, რომელსამე ამომრჩეველს სურს, კენჭი ნაციონალისტების კანდიდატს ჩაუგდოს. იგი მიდის საარჩევნო ბიუროს წევრების წინ, მაგიდასთან, მიიღებს ყველა პარტიის ფურცლებს, შედის იქვე ცალკე ოთახში და, მოწმის დიუსწრებლად, იღებს იმ ფერის ქაღალდს, ვსთქვათ მწვანეს, რომლის შესახებაც წინდაწინ გამოცხადებული იყო: ნაციონალისტთა კანდიდატების გვარი ამფერ ქაღალდზეა დაბეჭდილიო. შემდეგ ამ ქაღალდს იქვე სქელ კონვერტში ჩასდებს, გამოდის საარჩევნო მაგიდასთან, სადაც ბიუროს წევრები სხედან, და კონვერტს საარჩევნო ყუთში ჩააგდებს. ამას ჰქვია კენჭის „ყრა“.

ცხადია, ამ შემთხვევაში კენჭი დაფარული იქნება, რადგან, სქელ კონვერტის გამო, ვერც ერთი იქ დამსწრე ვერ გაიგებს, თუ ამომრჩეველმა რომელ პარტიის კანდიდატს ჩაუგდო კენჭი.

მაგრამ ამგვარი ხერხი მხოლოდ მანამდე გამოსადეგი, სანამ ასარჩევ კანდიდატების რიცხვი ხუთს ან ექვსს არ აღემატება, თორემ როცა კანდიდატი ბევრია,

მაშინ, უეკველია, საარჩევნო ფურცლებიც მრავალ-ფერი იქნება და ძლიერ საეკვოა—ამომრჩეველმა ყველა ეს ფერები ზეპირად დაიხსომოს და სხვადასხვა პარტიის კანდიდატები ერთმანეთში არ გარიოს.

ამიტომ, სანამ მთელი ხალხი წერა-კითხვას ისწავლიდეს, საჭიროა მეორე აზრსაც გავეცნოთ.

ამ აზრის მიმდევარნიც პრინციპიალურად თანახმა არიან, რომ კენჭის ყრა დახურული უნდა იყოს. მაგრამ, დასძენენ, დიდი უსამართლობა იქნება ამ საბუთის ძალით ამომრჩეველია სიიდან ყველა ის პირები გამოერიცხოთ, რომელთაც წერა-კითხვა არ იციანო. უმჯობესია, ამ შემთხვევაში კენჭის საიდუმლოება მცირედნად დაირღვეს, ვინემ ხალხის დიდი ნაწილი უხმოდ დარჩესო.

სახელდობრ, დიდი ცოდვა არ იქნება, რომ, ვინც წერა-კითხვა არ იცის, საარჩევნო ფურცლები თავის ერთგულ მეგობარს და სანდო პირს წააკითხოს, ან წერა-კითხვის მკოდნე თავისი შვილი მოახმაროსო. მართალი რომ ვთქვათ, ეს კენჭის საიდუმლოების დარღვევაც არ იქნება, რადგან კენჭის საიდუმლოება მხოლოდ მაშინ ირღვევა, როცა ყველა შეიტყობს, თუ ვის ჩაუგდო კენჭი ამომრჩეველმაო. ერთსა და ორს თავის ერთგულს მეგობარს კი, ჩვეულებრივ, არც ის ამომრჩევლები უმაღავენ ხოლმე თვისს მოქმედებას, რომელთაც წერა-კითხვა იციან და კენჭის ყრას სრულ საიდუმლოებით ასრულებენო.

უკანასკნელ, როცა კენჭის ყრა გათავდება, ბიუროს წევრები კენჭის თვლას შეუდგებიან. რომელ კანდიდატსაც მეტი კენჭი აღმოაჩნდება, ის იქნება არჩეული.

ვთქვით, საარჩევნო ყუთში 1000 კენქია. ამ ათას კენქში ერთს კანდიდატს, შოთას, 200 კენქი რგებია, მეორეს, ვახტანგს—350, მესამეს ლუარსაბს—450. აქ ყველაზე მეტი ლუარსაბის კენქია (450). მაშასადამე, არჩეულიც ის იქმნება.

მაგრამ ზოგიერთ ქვეყნებში არჩეულად მხოლოდ იმ კანდიდატს სთვლიან, რომელსაც ყველა კენქების ნახევარზე მეტი რგებია, ე. ი. 1000-იდან ხუთას-ერთი, ხუთას ორი და სხვა; ხოლო 2000-იდან ათას-ერთი, ათას-ორი და სხვანი.

კენქის ანუ ხმის პირველ-გვარს უმეტესობას უბრალოდ უმეტესობას ეძახიან, მეორე გვარს-კი—ანსოლიუტურს.

თვით იმ ქვეყნებშიაც კი, სადაც აბსოლიუტური უმეტესობაა მიღებული, ხშირად მოხება, რომ პირველ კენქის ყრის დროს არც ერთს კანდიდატს არ ერგება აბსოლიუტური უმეტესობა, ე. ი. ყველა კენქების ნახევარზე მეტი. მაშინ განმეორებითი კენქის ყრა ინიშნება. მაგრამ განმეორებით კენქს ყველა კანდიდატს კი არ უყრიან, არამედ ორს უკანასკნელ კანდიდატს, რომელთაც დანარჩენ კანდიდატებზე უმეტესი კენქი რგებიან. მაშასადამე, თუ ზემოდ დასახელებულ მაგალითს ავიღებთ, განმეორებით კენქი ვახტანგსა და ლუარსაბს უნდა ეყაროს.

ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა ექნება იმას, თუ რომელი კანდიდატის მხარეს დაიჭერენ პირველ კანდიდატის (შოთას) ამომრჩეველნი, სულ 200 კაცი.

ვთქვით, ვახტანგის მხარე დაიჭირეს. მაშინ ვახტანგს.

550 (350+200) კენკი ერგება და, მაშასადამე, არჩეულ
ლიც ის დარჩება, თუმცა პირველ შემთხვევაში უმეტეს
სობა (უბრალო) ლუარსაბისა იყო.

ასეთია არჩევნების წეს-რიგი.

გორკასლიძე.

